

**OSITUS, PESÄNSELVITYS JA PERINNÖNJAKO
MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA**

Lapin yliopisto
Oikeustieteiden tiedekunta
Pro gradu- tutkielma
Anu Katariina Nieminen
Edunvalvontaoikeus
Kevät 2014

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi	Ositus, pesänselvitys ja perinnönjako maistraatin näkökulmasta
Tekijä	Anu Katariina Nieminen
Oppiaine	Edunvalvontaoikeus
Työn laji	Tutkielma
Sivumäärä	70 s.
Vuosi	2014

Tiivistelmä

Tutkielman aiheena ovat ositus, pesänselvitys ja perinnönjako maistraatin näkökulmasta tilanteessa, jossa ositus- tai jakotaho on edunvalvonnan piirissä. Tutkimustehtävänä on syventyä siihen, miten maistraatti arvioi edunvalvonnan piirissä olevan henkilön etua ja tämän ositus- tai jakoasemaa. Tavoitteena on selvittää, missä laajuudessa maistraatti voi puuttua osituksen, pesänselvityksen ja perinnönjaon kulkuun ja mikä rooli maistraatilla on edunvalvonnan piirissä olevan henkilön edun toteutumisen suhteen. Tutkielmassa havaitaan, että maistraatilla on rajatuissa määrin toimivaltaa puuttua osituksen ja perinnönjaon kulkuun. Maistraatin valvontavalta toteutuu ennen kaikkea edunvalvojan ja edunvalvontavaltuutetun esteellisyytilanteiden poistamisessa, oikeustoimien lupavalvonnassa ja tilintarkastuksissa sekä ohjauksen muodossa. Tutkielmassa perehdytään edunvalvonnan piirissä olevan henkilön edun analysoimiseksi korkeimman hallinto-oikeuden ennakkoratkaisuihin KHO:2003:7, KHO:2006:1 ja KHO:2012:106. Tutkielmassa kiinnitetään huomiota edunvalvojan passiivisuusongelmiin, niihin puuttumiseen ja maistraatin valvonnan tehostekeinoihin. Maistraatilla on kaiken kaikkiaan merkittävän oikeusturvaviranomaisen rooli edunvalvonnan piirissä olevan henkilön edun toteutumisen suhteen.

Avainsanat **Muita tietoja**

edunvalvoja, edunvalvonta, edunvalvontavaltuutus, maistraatti
Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön:
Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi:
Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi:
(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

LÄHDELUETTELO.....	V
LYHENTEET	XV
I TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	1
1. JOHDANTO.....	1
1.1. Aiheen ajankohtaisuus ja tutkimuksen tarpeellisuus	1
1.2 Kysymyksenasettelu, tutkimusongelmat ja aiheen rajaus	2
2. TUTKIMUSMENETELMÄT JA -LÄHTEET JA MITÄ NIILLÄ PYRITÄÄN SAAVUTTAMAAN	3
3. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	7
3.1. Edunvalvontaoikeus osana persoonallisuus oikeutta.....	7
3.2. Yleiset opit eli päämiehen edun arvopohja	7
II MAISTRAATTI OSITUS- JA JÄÄMISTÖVIRANOMAISENA.....	10
1. HOLHOUKSESTA EDUNVALVONTAAN	10
2. HOLHTL:N MUKAINEN EDUNVALVONTA JA TOIMIKELPOISUUS.....	12
2.1. Alaikäiset vajaanvaltaiset.....	12
2.2. Täysi-ikäiset	15
3. EDUNVALVOJAN KELPOISUUDEN RAJAT, TOIMIVALTA JA TEHTÄVÄT	19
4. MAISTRAATIN ROOLI	23
4.1. Yleistä.....	23
4.2. Esteellisyytilanteiden poistaminen.....	24
4.3. Lupavalvonta	25
4.4. Tilivalvonta ja maistraatin vastuu	31
5. EDUNVALVONTAVALTUUTETUN VALVONTA	32
III AVIOVARALLISUUSJÄRJESTELMÄN PURKAMINEN MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA	35
.....	35
1. VOIKO EDUNVALVONTA LOPETTA YHTEISTALouden?	35
2. PÄÄMIEHEN OIKEUSSUOJA OSITUKSESSA	36
3. SOPIMUSOSITUKSEN LUPAVALVONTA	38
3.1. Materiaalinen ositusasema: avioehto tai puolittamisperiaate.....	38

3.2. Päämies saa vähemmän kuin hänelle kuuluisi	40
3.2.1. Tasingosta luopuminen osituksessa (KHO:2006:1)	40
3.2.2. PK 3:1a.2 §:n mukaisesta asumisoikeudesta luopuminen osituksessa (KHO:2012:106)	42
IV PESÄNSELVITYS MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA	44
1. VOIKO MAISTRAATTI PUUTTUA PESÄNSELVITYKSEEN?	44
2. PESÄN HALLINTOTOIMET JA TILANTEET, JOISSA EDUNVALVOJAN TAI VALTUUTETUN ON TARVITTAESSA EDUSTETTAVA PÄÄMIESTÄ.....	44
2.1. Hallintomuodot ja edunvalvonta.....	44
2.2. Jakamattomuussopimuksen valvonta	46
2.3. Perunkirjoitus ja edunvalvonta.....	47
2.4. Pesän oikeustoimien lupavalvonta.....	48
3. PERILLISASEMASTA MÄÄRÄÄMISEN LUPAVALVONTA	50
4. MAISTRAATTI JA TESTAMENTTIMÄÄRÄYKSET	55
V PERINNÖNJAKO MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA	58
1. MAISTRAATIN ROOLI JAON KÄYNNISTYMISSÄ.....	58
2. EDUNVALVOJAN PASSIIVISUUTEEN PUUTTUMINEN JA VALVONNAN TEHOSTEKEINOT	59
3. SOPIMUSJAON LUPAVALVONTA	61
3.1. Tutkiiko maistraatti jakokirjan laillisuuden ja lesken oikeudet?	61
3.2. Materiaalinen jakoasema: tasajaon periaate	62
3.3. Pesästä päältä päin maksettavat erät	64
3.4. Lakiosa ja ennakkoperintö.....	65
3.5. Osittaiset jaot	66
4. TOIMITUSOSITUKSEN JA TOIMITUSJAON VALVONTA	67
VI YHTEENVETOA JA LOPPUPÄÄTELMÄT	68

LÄHDELUETTELO

KIRJALLISUUS

- Aalto** Aalto, Johanna: Arvojen ja ratkaisujen sisältö - tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, 2011.
- Aarnio** Aarnio, Aulis: Perillisen oikeusasemasta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 135. WSOY, 1967.
- Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito. WSOY, 2006.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus II. Testamenttioikeus. Talentum, 2008.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Suomen jäämistöoikeus I. Perintöoikeus. Talentum, 2009.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo: Perhevarallisuus oikeus. Talentum, 2010.
- Alston** Alston, Philip – Goodman, Ryan: International Human Rights. The Successor to International Human Rights in Context: Law, Politics and Morals. Text and Materials. Oxford University Press, 2013.
- Antila** Antila, Tuomo: Edunvalvontavaltuus. WSOYpro, 2007.
- Fälldin** Fälldin, Kerstin: God man eller förvaltare. En praktisk handbok. Sjätte reviderade utgåvan. Natur & Kultur, 2012.
- Gadolin** Gadolin, Alexander Wilhelm (A.W.): Suomen holhousoikeuden pääpiirteet, Söderström&C:o, 1936.
- Gottberg** Gottberg, Eva: Törkeä kavallus, holhoojien vastuu hallussaan olevista holhotin varoista. Oikeustieto 5/2001. s. 9-10.
- Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Kuudes ajantasaistettu painos. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja, A: 128, 2011.
- Haas** Haas, Michael: International Human Rights. A Comprehensive Introduction. Second Edition. Routledge, 2014.
- Hakalehto-Wainio** Hakalehto-Wainio, Sivianna: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa (toim. Hakalehto-Wainio, Sivianna – Nieminen, Liisa). Lakimiesliiton kustannus, 2013. s. 17- 52.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa: Ihmisoikeuksien käsikirja (toim. Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina). Tietosanoma, 2014. s. 133-164.

Hallberg Hallberg, Pekka: Oikeusturva (PL 21 §). Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Sisältö perustuu vuonna 1999 Oikeuden perusteokset -sarjassa julkaistun Perusoikeudet- teoksen vuonna 2011 uudistettuun painokseen. Päivitetty 21.10.2010. Osoitteessa:
http://fokus.sanomapro.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTB_F#kohta:PERUSOIKEUDET%28%2820%29

Heikkinen Heikkinen, Ari – Heusala, Aila – Mäkelä, Soja – Nuotio, Kari: Holhoustili. WSOY Lakitieto, 2003.

Helin Helin, Markku: Edunvalvojan päätösvallan rajoista. Lakimies 6–7/2001. s. 1070–1088. Osoitteessa:
<http://www.edilex.fi/lakimies/1673.pdf>

Husa Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Talentum, 2008.

Jokela Jokela, Marjut - Kartio, Leena - Ojanen, Ilmari: Maakaari. Talentum, 2010.

Kangas Kangas, Urpo: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä. Juridica, A-TIETO Oy, 1987.

Kangas, Urpo: Holhousviranomaisen lupa, pesänselvitys ja perinnönjako. Defensor Legis, 76. vuosikerta, 1995. s. 858-885.

Kangas, Urpo: KKO 1999:24. Edunvalvonta ja alaikäisen omaisuuden panttaaminen. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein 1999: I (toim. Timonen, Pekka). Talentum, 1999.

Kangas, Urpo: KKO 2001:56. Ositusvaateen vanhentuminen. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein 2001: I (toim. Timonen, Pekka). Talentum, 2001.

Kangas, Urpo: Digitaalinen jäämistövarallisuus. Talentum, 2012.

Kangas, Urpo: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, 2012.

Koivurova Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina: Ihmisoikeuksien lyhyt historia. Teoksessa: Ihmisoikeuksien käsikirja (toim. Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina). Tietosanoma, 2014. s. 25-45.

Kolehmainen

Kolehmainen, Antti: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu. Defensor Legis 3/2010. s. 264-279.

Kolehmainen, Antti: Edunvalvontavaltuutus, lahja ja lahjansaajan asema. Defensor Legis 3/2010. s. 280-293.

Kolehmainen, Antti: KKO 2010:80. Lakiosan täydennys. Teoksessa: KKO:n ratkaisut kommentein 2010: II (toim. Timonen, Pekka). Talentum, 2011.

Kolehmainen, Antti – Rabinä, Timo: Jäämistösuunnittelu. Talentum, 2012.

Kulla Kulla, Heikki: Hallintomenettelyn perusteet. Talentum, 2012.

Kuuliala Kuuliala, Matti: Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 303, 2011.

Kuusikko Kuusikko, Kirsi: Viranomaisen neuvontavelvoite hallintolaissa. Teoksessa Hallinto ja hallintolainkäyttö. Juhlajulkaisu Heikki Kulla 1950–28/8-2010 (toim. Anttila, Erno – Koillinen, Mikael). Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, A. Juhlajulkaisut N:o 21. s. 57-78.

Linna Linna, Tuula: Ihmisoikeudet – valtaaja kansallisilla kentillä. Teoksessa: Oikeuden avantgarde. Juhlajulkaisu Juha Karhu 1953–6/4-2013 (toim. kunta Husa, Jaakko – Keskitalo, Petri – Linna, Tuula – Tammi-Salminen, Eva). Talentum. s. 137-156.

Lohi Lohi, Tapani: Vastuu kuolleen henkilön velasta. Jäämistöomaisuuden arvoon rajoittuva vastuu. Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton Kustannus, 1998.

Lohi, Tapani: Ennakkoperinnöstä. Perintö- ja lakiosien määräytyminen. Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton Kustannus, 1999.

Lohi, Tapani: Jäämistöomaisuutta koskevat oikeustoimet ja sivullissuoja. Teoksessa Lohi, Tapani – Välimäki, Pertti: Pesänselvityksen ongelmakohtia. Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton kustannus, 1999.

Lohi, Tapani: Edunvalvojan panttausvalta ja maakaaren voimaantulolain 19.1 §. Defensor Legis 3/2000. s. 465-474.

Lohi, Tapani: Testamentti ja perillisen oikeussuoja, 14-15.11.2007. Holhoustoimen neuvottelupäivät- luentomateriaali, 2007.

Länsineva Länsineva, Pekka: Omaisuuksensuoja (PL 15 §). Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin,

Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Sisältö perustuu vuonna 1999 Oikeuden perusteokset -sarjassa julkaistun Perusoikeudet- teoksen vuonna 2011 uudistettuun painokseen. Päivitetty 23.4.2010. Osoitteessa:
<http://fokus.sanomapro.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTB F#kohta:PERUSOIKEUDET%28%2820%29>

Mikkola Mikkola, Tuulikki: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa. WSOYpro, 2010.

Mikkola, Tuulikki: Jäämistösuunnittelu ja sopimus: Ajatuksia ennakkoratkaisun KKO:2012:48 pohjalta. Teoksessa: Oikeuden avantgarde. Juhlajulkaisu Juha Karhu 1953–6/4-2013 (toim.kunta Husa, Jaakko – Keskitalo, Petri – Linna, Tuula – Tammi-Salminen, Eva). Talentum. s. 197-207.

Mikkola, Tuulikki: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset: määräämävallan rajoista ja mahdollisuuksista. Defensor Legis N:o 3/2013. s. 312-325. Osoitteessa:
http://www.edilex.fi/defensor_legis/10424.pdf

Mikkola, Tuulikki: Perheoikeus. Teoksessa: Oikeus tänään (toim. Tuominen, Tomi). Toinen, uudistettu painos. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 62, 2014.

Mäenpää Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Sanomapro, 2013.

Mäkelä Mäkelä, Sauli: Perimyksestä Suomessa. Teoksessa: Oikeus tänään (toim. Tuominen, Tomi). Toinen, uudistettu painos. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 62, 2014.

Mäki-Petäjä-Leinonen

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 241, 2003.

Mäki-Petäjä-Leinonen, Anna: Ikääntymisen ennakointi. Vanhuuteen varautumisen keinot. Talentum, 2013.

Nieminen Nieminen, Liisa: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet yleiseen ihmisoikeuskehykseen sijoitettuna. Lakimies 6/2005. s. 898-924.

Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Talentum, 2013.

Nieminen, Liisa: Lasten sosiaaliset perusoikeudet. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa (toim. Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa). Lakimiesliiton kustannus, 2013. s. 53-88.

Nieminen, Liisa: Naisten ihmisoikeudet. Teoksessa: Ihmisoikeuksien käsikirja (toim. Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina). Tietosanoma, 2014. s. 114-132.

- Nuotio** Nuotio, Kari: Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiassa. Teoksessa: Syntymästä kuolemaan, oikeudesta informaatioon. Ahti Saarenpää 60 vuotta (toim. Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo – Korhonen, Rauno – Mattila, Heikki E. S. – Mikkola, Tuulikki). Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 17, 2006. s. 169–188.
- Odlöw** Odlöw, Torbjörn: Ställföreträdare för vuxna. Kamrar eller handlerare? Akademisk avhandling vid Göteborgs universitet. Jure Förlag Ab, 2005.
- Ojanen** Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Yksittäiset perusoikeudet: yksilön vapaus ja oikeudet. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Sisältö perustuu vuonna 1999 Oikeuden perusteokset -sarjassa julkaistun Perusoikeudet- teoksen vuonna 2011 uudistettuun painokseen. Päivitetty 13.1.2010. Osoitteessa:
<http://fokus.sanomapro.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTB F#kohta:PERUSOIKEUDET%28%2820%29>
- Ojanen, Tuomas: Perus- ja ihmisoikeudet Euroopan unionissa. Teoksessa: Ihmisoikeuksien käsikirja (toim. Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina). Tietosanoma, 2014. s. 46-59.
- Pajulammi** Pajulammi, Henna: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa (toim. Hakalehto-Wainio Suvianna – Nieminen, Liisa). Lakimiesliiton kustannus, 2013. s. 89-123.
- Paso** Paso, Mirjami: Kirjoitanko, koska muuta en voi? Tieteellisestä kirjoittamisesta ja sen opettamisesta. Oikeus 3/2010. s. 299–310. Osoitteessa:
<http://www.edilex.fi/oikeus/7380.pdf>
- Pellonpää** Pellonpää, Matti - Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Talentum, 2012.
- Pirjatanniemi**
Pirjatanniemi, Elina: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet. Teoksessa Ihmisoikeuksien käsikirja (toim. Koivurova, Timo – Pirjatanniemi, Elina). Tietosanoma, 2014. s. 270-297.
- Rautiala** Rautiala, Martti: Ositus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 43. WSOY, 1950.
- Rautiala, Martti: Holhousoikeus. Kuudes tarkistettu ja täydennetty painos. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 55. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, 1986.

Roiko-Jokela

Roiko-Jokela, Heikki: Suvun vallasta edunvalvontaan. Suomalaisen holhousjärjestelmän kehitys keskiajalta 2000-luvulle. Minerva Kustannus Oy, 2006.

Saarenpää Saarenpää, Ahti – Mattila, Heikki – Mikkola, Matti: Holhous – yhteiskunnallinen ongelma. Forum, oikeustiede. Tammi, 1972.

Saarenpää, Ahti: Tasajaon periaate. Tutkimus jäämistöoikeudellisen tasajaon periaatteen toteuttamisesta tuomioistuinkäytännössä. Juridica Ky, 1980.

Saarenpää, Ahti: Pesänselvittäjä ja pesänjakaja. Ensimmäinen osa. Condictio Oy, 1980.

Saarenpää, Ahti: Vajaavaltainen kuolinpesässä. Artikla ry:n julkaisuja, 1991.

Saarenpää, Ahti: Avioliittolain muutokset. Neljäs uudistettu painos. Artikla ry:n julkaisuja, 1992.

Saarenpää, Ahti: Perintö ja jäämistö: jakosäännösten ja jakoon vaikuttavien säännösten tulkintoja. Pandecta, 1994.

Saarenpää, Ahti: Holhouksesta edunvalvontaan. Näkökohtia edunvalvonnan käynnistämisestä holhoustoimilain mukaan. Teoksessa: Pohjois-Suomen tuomarikoulu, Julkaisuja 1-2/2000. s. 141-196.

Saarenpää, Ahti: Perinnön yhteys ja perinnön ennakko. Defensor Legis N:o 4/2004. s. 602-617. Osoitteessa:
http://www.edilex.fi/defensor_legis/2308.pdf

Saarenpää, Ahti: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona. Sähköinen oppimateriaali, jota on täydennetty viimeksi 9/2005. Oikeustieteiden tiedekunta, Oikeudenhoidon koulutuskeskus, Lapin yliopisto. Osoitteessa:
<http://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=ad81ec69-ffff-4285-85f1-be75cd327983>

Saarenpää, Ahti: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet. Teoksessa: Juhlajulkaisu Juhani Wirilander 1935-30/11-2005 (toim. Tepora, Jarno – Tulokas, Mikko ja Vihervuori, Pekka). Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, C-sarja N:o 37. s. 305-328.

Saarenpää, Ahti: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus. Teoksessa: Oikeusjärjestys, Osa 1 (toim. Tammilehto, Timo). 8. täydennetty painos. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja, sarja C 59, 2012.

Saarenpää, Ahti: Ajankohtaista edunvalvontaoikeudesta, 25.4.2013. Edunvalvonta osana sosiaalista turvallisuutta. Vaihtoehtona edunvalvontavaltuutus. Talentum Lakikoulutusmateriaali, 2013.

Saarenpää, Ahti: Luentoja edunvalvontaoikeudesta, 9-11.9.2013. Helsingin yliopiston luentosarjaan kuuluva luentomateriaali. Osoitteessa:
http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/perhe_jaamistooikeus/materiaali/saarenpaa/A%20Saarenp%C3%A4%C3%A4%20edunvalvontaoikeuden%20luennon%20SL2013.pdf

Sarja Sarja, Mikko: Perusoikeudet edunvalvonnan laillisuusvalvonnassa. Lakimies 3/2007. s. 374-396. Osoitteessa:
<http://www.edilex.fi/lakimies/4540.pdf>

Sarja, Mikko: Yksityisyys ja julkisuus holhoustoimessa. Defensor Legis 5/2008. s. 792-820. Osoitteessa:
http://www.edilex.fi/defensor_legis/5440.pdf

Sarja, Mikko: Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa. Defensor Legis 2/2011. Osoitteessa:
http://www.edilex.fi/defensor_legis/7774.pdf

Sarja, Mikko: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely. Referee-artikkeli, versio 1.0, julkaistu 15.5.2012. Edilex 22/2012. Osoitteessa: <http://www.edilex.fi/artikkelit/8799.pdf>

Scheinin Scheinin, Martin: Ihmisoikeussopimuksista ja muista ihmisoikeusasiakirjoista. Keskeiset ihmisoikeusasiakirjat. Teoksessa: Ihmisoikeudet 2000 - luvulla (toim. Haapea, Arto). Referee-artikkeli, Ihmisoikeusliitto/Edita, 2002. s. 1-122. Osoitteessa: <http://www.edilex.fi/kirjat/4428.pdf>

Sjöstedt Sjöstedt, Daniel – Sporrstedt, Peter: God man och förvaltare – en handbok. Studentlitteratur, 2011.

Siltala Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, 2001.

Tolonen Tolonen, Hannu: Oikeuslähdeoppi. WSOY Lakitieto, 2003.

Tornberg Tornberg, Johanna: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu. Acta Universitatis Lapponiensis 221. Lapin yliopistokustannus, 2012.

Viljanen Viljanen, Veli-Pekka: Yksityiselämän suoja. Teoksessa Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin: Yksittäiset perusoikeudet. Teoksessa Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Sisältö perustuu vuonna 1999 Oikeuden perusteokset -sarjassa

julkaistun Perusoikeudet- teoksen vuonna 2011 uudistettuun painokseen. Osoitteessa:
<http://fokus.sanomapro.fi/login.ezproxy.ulapland.fi/teos/FAIBCXJTBF#kohta:PERUSOIKEUDET%28%2820%29>

- Välimäki** Välimäki, Pertti: Pesänselvityshallinnon tehtävät kuolinpesässä. Teoksessa Lohi, Tapani – Välimäki, Pertti: Pesänselvityksen ongelmakohtia. Kauppakaari Oyj, Lakimiesliiton kustannus, 1999.
- Välimäki, Pertti: Edunvalvontaoikeus. Sanoma Pro Oy, 2013.
- Walin** Walin, Gösta – Vängby, Staffan: Föräldrabalken: En kommentar. Del 1: 1-13 kapitel. Del II: 14-21 kapitel och internationell föräldrarätt. Norstedts Juridik AB, Norstedts blå bibliotek, 2010.
- Zitting** Zitting, Simo: Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 43, 1951.

VIRALLISLÄHTEET

Haagin yleissopimus aikuisten kansainvälisestä suojelusta (Convention on the International Protection of Adults)
<http://www.hcch.net/upload/conventions/txt35en.pdf>

Euroopan neuvoston suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11 (Recommendation CM/Rec(2009)11 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning Continuing Powers Of Attorney and Advance Directives for Incapacity)
<https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1563397&Site=CM>

Euroopan neuvoston suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R (99) 4 ja lisäpöytäkirja (Recommendation No. R(1999) 4 of the Committee of Ministers to Member States on Principles Concerning Legal Protection of Incapable Adults & Explanatory Memorandum)
http://www.coe.int/t/dg3/healthbioethic/texts_and_documents/Rec%2899%294E.pdf

HE 146/1998 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle holhouslainsäädännön uudistamiseksi

HE 56/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi edunvalvontavaltuutuksesta sekä holhoustoimesta annetun lain ja eräiden muiden lakien muuttamisesta

Himanen, Pekka: Suomen malli: kohti kestävästä kehitysmallista? teoksessa Castells, Manuel – Himanen, Pekka (toim.): Kestävän kasvun malli. Globaali näkökulma. Valtioneuvoston kanslian julkaisuja 22/2013.
<http://vnk.fi/julkaisukansio/2013/j22-Kestavan-kasvun-malli/PDF/fi.pdf>

Holhoustoimikunnan komiteamietintö 1974:117: Holhous, huolto ja uskottu mies

Itä-Suomen aluehallintoviraston Maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö: "Ohjeita holhoustoimen tilintarkastuksesta" MOK 52/2010.

Lakivaliokunnan mietintö 29/2006 vp. – HE 52/2006 vp.

Maanmittauslaitos: Kirjaamismenettelyn käsikirja. 4.2.2014 päivitetty versio.
http://www.maanmittauslaitos.fi/sites/default/files/kirjaamismenettelyn_kasikirja_final.pdf

Oikeusministeriön asettaman holhoustoimen kehittämistyöryhmän kannanotot (päivitetty 29.5.2013).
http://oikeusministerio.fi/material/attachments/om/ministeriojahallinnonala/oikeusapujaedunvalvonta/2013/holhoustoimi/QuNMfyrVn/Ht_kannanotot_29052013_om.pdf

Vammaisyleissopimus ja valinnainen pöytäkirja (Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) & Optional Protocol)
<http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, 2013. Tekijät: Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistellut ulkoasianministeriön asettama työryhmä. Työryhmän toimikausi: 15.5.2011-31.12.2013
<http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=127547&GUID={1904D784-AC3A-4133-8A31-808686A51491}>

OIKEUSKÄYTÄNTÖ

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin:

Shtukaturov v. Russia 27.03.2008

Graziani-Weiss v. Austria 18.10.2012

Högsta domstolen (Ruotsi):

NJA 1999:20

Korkein oikeus:

KKO:1949-II:127

KKO:1954-II-97

KKO:1969-II-73

KKO:1981-II-21

KKO:1982-II-45

KKO:1985-II-149

KKO:1985-II-181

KKO:1988:61

KKO:1988:88
KKO:1997:107
KKO:1999:24
KKO:1999:104
KKO:2001:56
KKO:2002:13
KKO:2002:64
KKO:2003:48
KKO:2006:72
KKO:2010:92
KKO:2011:67
KKO:2011:95
KKO:2011:105
KKO:2012:48
KKO:2013:13

Korkein hallinto-oikeus:

KHO:3.5.2001/975
KHO:2003:7
KHO 18.2.2003/369
KHO 22.12.2005/3567
KHO:2006:1
KHO 21.3.2006/647
KHO 30.9.2009/2398
KHO 26.9.2012/2551
KHO:2012:106

Hallinto-oikeudet:

Kuopion hallinto-oikeus 15.9.2011 11/0358/2
Kuopion hallinto-oikeus 10.5.2013 13/0190/2

Käräjä- ja hovioikeudet:

Götan hovioikeus (Ruotsi) RH:2005:41
Helsingin käräjäoikeus 16.3.2001/688
Helsingin hovioikeus 17.12.1996 S96/100
Helsingin hovioikeus 8.3.2007/810 S06/2284
Turun hovioikeus 15.3.2001 S01/81
Turun hovioikeus 23.4.2004 S03/1227
Turun hovioikeus: 2011:3
Vaasan hovioikeus 31.1.1991 S89/190

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut:

Aoa 1.4.2004 dnro 1565/4/02
Eoa 27.1.2012 dnro 2709/4/10
Eoa 9.3.2012 dnro 2337/4/11
Eoa 18.10.2012 dnro 657/45/12

MUUT LÄHTEET

Maistraattien holhoustoimen verkkosivut ja luvanvaraisten oikeustoimien oikeustoimikohtainen liiteluettelo tarvittavista asiakirjoista:

<http://www.maistraatti.fi/fi/Palvelut/holhoustoimi/Miten-menettelen---Maistraatin-luvan-hakeminen-/>. Viitattu 23.2.2014.

Statistiska Centralbyrån (Ruotsi) <http://www.scb.se/sv /Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Priser-och-konsumtion/Konsumentprisindex/Konsumentprisindex-KPI/33772/33779/Prisbasbelopp/Prisbasbelopp/>. Viitattu 23.2.2014.

Suomen virallinen tilasto: Kotitalouksien varallisuus. Tilastokeskus. Julkaistu: 21.12.2011. http://www.tilastokeskus.fi/til/vtutk/2009/vtutk_2009_2011-12-21_tie_001_fi.html. Viitattu 23.2.2014.

Suomen virallinen tilasto: Väestöennuste. Julkaistu 28.9.2012. Tilastokeskus http://tilastokeskus.fi/til/vaenn/2012/vaenn_2012_2012-09-28_tie_001_fi.html. Viitattu 23.2.2014.

Suomen virallinen tilasto: Väestörakenne. Julkaistu 22.3.2013. Tilastokeskus. https://www.tilastokeskus.fi/til/vaerak/2012/vaerak_2012_2013-03-22_tie_001_fi.html. Viitattu 23.2.2014.

LYHENTEET

aoa	eduskunnan apulaisoikeusasiamies
CEDAW-sopimus	Naisten oikeuksien yleissopimus
EIS	Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EN	Euroopan neuvosto
EU	Euroopan unioni
eoä	eduskunnan oikeusasiamies
FB	Föräldrabalken (Ruotsi)
HaO	hallinto-oikeus
HE	hallituksen esitys
KHO	korkein hallinto-oikeus
KKO	korkein oikeus
KO	käräjäoikeus
KM	komiteamietintö
KP-sopimus	Kansalaisyhteiskunta- ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LOS-sopimus	Lapsen oikeuksien yleissopimus
MOK	maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikkö
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv (Ruotsi)
TSS-sopimus	Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälisen yleissopimus
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

I TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

1. Johdanto

1.1. Aiheen ajankohtaisuus ja tutkimuksen tarpeellisuus

Rekisteröidyn edunvalvonnan piirissä oleva ositus- tai perinnönjakotaho on tilastollisesti harvinainen. Suomessa oli rekisteröidyn edunvalvonnan piirissä 31.12.2013 yhteensä 62.424 henkilöä, joista täysi-ikäisiä henkilöitä oli 48.757 ja alaikäisiä 13.578. Tuntemattomaksi jäi 89 henkilön ikä. Vuoden 2013 aikana yhteensä 8.117 henkilöä asetettiin rekisteröidyn edunvalvonnan piiriin.¹ Aikuisten edunvalvonnan tarpeen on ennustettu lisääntyvän samalla kun yli 65-vuotiaiden osuus väestöstä kasvaa². Myös kuolinpesät ovat vaurastuneet kotitalouksien vaurastumiskehityksen myötä³. On perusteltuja syitä olettaa, että edunvalvontaoikeuden ja parisuhde- sekä jäämistöoikeuden yhtäaikaiset soveltamistilanteet lisääntyvät. Holhustoimesta annetussa laissa (442/1999, jäljempänä HolhTL) ja edunvalvontavaltuutuksesta annetussa laissa (648/2007, jäljempänä EVVL) säädetyin tavoin maistraatin on valvottava, että edunvalvojan tai edunvalvontavaltuutetun toiminta tai toimimattomuus ei ole ristiriidassa edunvalvonnan piirissä olevan henkilön edun kanssa⁴. Maistraatti on siten merkittävä oikeusturvaviranomainen⁵. Oikeustieteellisen peruskoulutuksen pakollisiin aineopintoihin ei kuitenkaan sisälly opetusta edunvalvontaoikeuden ja parisuhde- ja jäämistöoikeuden liittymien tunnistamisesta. Edunvalvonta kuolinpesän asioissa on toistuvasti esimerkiksi lakimiesten täydennyskoulutuksen aiheena.

¹ Maistraattien asianhallintajärjestelmä. Tiedot on kerännyt Itä-Suomen aluehallintoviraston maistraattien ohjaus- ja kehittämissyksikön (jäljempänä MOK) osastosihteeri Outi Kiiskinen.

² Tilastokeskus: Väestörakenne (2013) ja väestöennuste (2012). Edunvalvonnan tarpeen kasvamisesta ks. Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 1-4. Ikääntyvän Suomen haasteista ks. Himanen: Suomen malli: kohti kestäväää kehitysmallia? (2013) s. 87-90.

³ Tilastokeskus: Kotitalouksien varallisuus (2011).

⁴ HolhTL:n ja EVVL:n mukaisen rekisteröitävän edunvalvonnan lisäksi on olemassa myös muita edunvalvonnan muotoja, ks. tarkemmin Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 138-139. Lukijan on hyvä huomata edunvalvonta-termin käyttö myös työoikeudessa kuvaamassa työmarkkinajärjestöjen työtä. Esim. Lakimiesliitto hoitaa jäsentensä ammatillista edunvalvontaa.

⁵ Oikeusjärjestyksessämme on tapahtunut muutos siihen suuntaan, että erilaisille hallintoviranomaisille on annettu lisää toimivaltaa toimia ensiasteena tuomioistuimien sijaan. Ks. oikeuden aikaistumisen ilmiöstä Saarenpää: Ajankohtaista edunvalvontaoikeudesta (2013).

1.2 Kysymyksenasettelu, tutkimusongelmat ja aiheen rajaus

Tutkielman *aiheena* ovat ositus, pesänselvitys ja perinnönjako maistraatin näkökulmasta tilanteessa, jossa osituksen tai kuolinpesän asianosainen on edunvalvonnan piirissä. *Tutkimustehtävänä* on syventyä siihen, miten maistraatti arvioi edunvalvonnan piirissä olevan henkilön etua ja tämän ositus- tai jakoasemaa⁶. Maistraatin valvomien oikeuksien sisältö riippuu yleensä siitä, missä parisuhde- tai jäämistöoikeudellisessa asemassa edunvalvonnassa oleva henkilö on. Edunvalvonnan piirissä olevan henkilön asema osituksessa tai kuolinpesässä voi perustua avioliittolain (234/1929, jäljempänä AL) 85 §:n ja 136 §:n mukaan entisen tai nykyisen puolison tai lesken sekä perintökaaren (40/1965, jäljempänä PK) 18:1 §:n mukaan kuolinpesän osakkaan, erityistestamentin saajan eli legataarin tai HolhTL 10 §:n nojalla poissa olevan henkilön etujen valvomiseen⁷. Tavoitteena on selvittää, missä laajuudessa maistraatti voi puuttua osituksen, pesänselvityksen ja perinnönjaon kulkuun ja mikä rooli maistraatilla on päämiehen edun toteutumisen suhteen. Itsemääräämisoikeuden näkökulmasta edunvalvonnan piirissä olevan henkilön tulisi olla samassa asemassa kuin muiden ositus- ja jakotahojen⁸.

Maistraatti on persoonallisuus oikeudellinen toimija, joka ottaa kantaa perhe-, parisuhde- ja jäämistöoikeuteen lupaharkinnassaan (HolhTL 34-35 § ja EVVL 19 §). Vuonna 2013 maistraatissa ratkaistiin yhteensä 6.720 lupa-asiaa ja vuoden 2012 aikana puolestaan 6.866 lupaa⁹. Tutkielmassa on tarkoituksenmukaista tarkastella vain tietyt edunvalvonta-, parisuhde- ja jäämistöoikeuden liittymäkohtia. Rajauksen vuoksi osa merkittävistä

⁶ Tutkielmassa tapahtuvassa analysoinnissa huomioon otetaan myös Aarnion: Perillisen oikeusasemasta (1967) ja Zittingin: Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia (1951) näkemykset. Edunvalvontaoikeudessa edunvalvonnan piirissä olevan henkilön etua ja tämän ositus- tai jakoasemaa on aina verrattava tilanteeseen, jossa henkilö ei olisi edunvalvonnassa.

⁷ Ks. kuolinpesän edunhaltija- käsitteestä Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 218-219.

⁸ Ositus- ja jakotahoilla on keskinäinen avio- ja jäämistöoikeudellinen sopimusvapaus sopia osituksen ja perinnönjaon ajankohdasta ja sisällöstä AL 33.2 §:n, AL 98 §:n ja PK 23:3 §:n nojalla. Ks. tarkemmin Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 281 edunvalvonnan jäädytysvaikutuksesta suhteessa sopimusvapauteen.

⁹ Maistraattien asianhallintajärjestelmä, MOK.

oikeudenalojen yleisistä opeista jää tutkielman ulkopuolelle. Parisuhdeoikeudellisesti tutkielmassa keskitytään avioliiton purkamisen oikeusvaikutuksiin, sillä AL:n purkamista koskevat oikeusohjeet soveltuvat mutatis mutandis myös rekisteröityyn parisuhteeseen rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain (950/2001, jäljempänä RPL) 8 §:n mukaan. Velkojana olevan henkilön oikeusasema samoin kuin verottajan näkökulma ja rajat ylittävä edunvalvonta rajataan tutkielman ulkopuolelle¹⁰. Ositustahon tai kuolinpesän edunhaltijan yksityisyyden suojan¹¹ kannalta tarkasteltuna on tärkeää selvittää, mistä ja miten maistraatti saa tiedon asianosaisen edunvalvonnan tarpeesta. Osituksen ja pesänselvityksen tarkastelun jälkeen on tarkoitus johdattaa lukija perinnönjakoon liittyvien kysymysten äärelle, vaikka tosielämässä kuolinpesiä jätetään pitkiksikin ajoiksi jakamatta.

2. Tutkimusmenetelmät ja -lähteet ja mitä niillä pyritään saavuttamaan

Ennen tutkielman tekemistä on välttämätöntä tehdä *menetelmävalintoja*¹². Tässä alaluvussa on tarkoitus antaa lyhyt alustus metodista, kertoa metodin valinnasta sekä siitä, miten metodi ilmenee ja mitä metodilla ja valituilla tutkimuslähteillä pyritään saavuttamaan tutkielmassa. *Tutkimusote* suuntautuu oikeustieteen yleistieteistä eli lainopista, oikeushistoriasta, oikeus sosiologiasta, oikeuspolitiikasta ja vertailevasta oikeustieteestä normien sisältöä selvittävän lainopin alalle¹³. Mutta lainoppia on monenlaista. Vaikka vallitsevan lainopin mukainen tulkinta siitä, mikä on voimassa olevan oikeuden kanta esimerkiksi oikeudenalarajat ylittävään oikeusongelmaan, on hyvin lähellä tuomarın näkökulmaa oikeuteen, poikkeaa oikeustieteilijän tavoite tuomarın ja muun

¹⁰ Rajausten perusteena on se, että tutkielma on edunvalvontaoikeudellinen. Ks. kuitenkin Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 321, jolla lausutaan, että maistraatti ei voi heikentää päämiehen verotuksellisia asemia hyväksymällä siviilioikeudellisen oikeustoimen.

¹¹ YK:n KP-sopimus 17 art.; EIS 8 art.; yleissopimus lapsen oikeuksista 16 art.; ja PL 10 §, jonka tulkinnasta ks. tarkemmin esim. Viljanen: Yksityiselämän suoja (2011).

¹² Ks. Paso: Kirjoitanko, koska muuta en voi? (2010) s. 301.

¹³ Husa ym.: Kirjoitetaan juridiikkaa (2008) s. 19.

lainsoveltajan rationaalisuushanteesta.¹⁴ Oikeustieteellisessä tutkielmassa metodin tulee mahdollistaa oikeustieteelle tyypillinen punninta¹⁵.

Oikeustieteiden tutkimusmenetelmistä keskeisimpiä ovat sisällön erittely eli tekstianalyysi (juridinen tulkintahermeneutiikka) ja empiiriset tutkimusmenetelmät¹⁶. Koska lainopillisessa tutkimuksessa pyritään tulkitsemaan oikeusnormia, on käsillä olevassa työssä *tutkimusmetodiksi* valittu juridinen tulkintahermeneutiikka. Metodin käyttö ilmenee analysointina maistraatin näkökulmasta, sillä HolhTL:n järjestelmässä maistraattia ja päämiehen etua ei voida erottaa toisistaan¹⁷. Tutkielmassa valitulla menetelmällä on tarkoitus saavuttaa perusteltuja ja justifyoituja kannanottoja. Tarpeellisissa kohdissa poimitaan vertailukohtia myös Ruotsin edunvalvontajärjestelmästä sekä esimerkkejä tosielämästä oikeusongelmien hahmottamisen helpottamiseksi.

Oikeustieteessä *oikeuslähteitä* ovat argumentit, joiden nojalla ratkaisu tai oikeustieteellinen kannanotto joko löydetään tai oikeutetaan juridisena ratkaisuna. Oikeuslähdeoppi antaa analyysoijalle kriteerit siitä, mikä on oikeutta ja eritoten hyvää oikeutta. Oikeusjärjestyksessämme oikeuslähteet on kategorisoitu vahvasti velvoittaviin eli preskriptiivisiin, heikosti velvoittaviin eli teknisiin sekä salliviin normeihin. Analysoijan on otettava huomioon, että oikeuslähdeoppimme on laajentunut kansainvälisessä mielessä. Edunvalvontaoikeudessa *vahvasti velvoittavia*, kansallisen oikeuden ulkopuolisia, *oikeuslähteitä* ovat eurooppaoikeuden sitovat osat, Euroopan neuvoston (jäljempänä EN) ihmisoikeussopimus (SopS 19/1990, jäljempänä EIS), Euroopan unionin tuomioistuimen tietyt prejudikaatit ja EN:n Ihmisoikeustuomioistuimen tietyt prejudikaatit. Euroopan unionin (jäljempänä EU:n) jäsenmaissa ei ole harmonisoitu yksityisoikeudellista edunvalvontalainsäädäntöä. Kansallisen oikeuden normistoon kuuluvat perustuslain (731/1999, jäljempänä PL) perusoikeudet, lait ja lakien nojalla

¹⁴ Siltala: Johdatus oikeusteoriaan (2003) s. 121.

¹⁵ Aarnio: Tulkinnan taito (2006) s. 237.

¹⁶ Husa ym.: Kirjoitetaan juridiikkaa (2008) s. 25.

¹⁷ Ks. maistraatin toiminnan tarkastelusta päämiehen edun näkökulmasta Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012), erityisesti s. 245.

annetut alemmanasteiset normit, dualistisen mallin mukaisesti kansallisen oikeuden osaksi saatetut kansainväliset sopimukset sekä systeemiperusteet.¹⁸

Kattavimmat *edunvalvontaoikeudelliset ihmisoikeussopimukset* ovat YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 8/1976, jäljempänä KP-sopimus), YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976), YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus (jäljempänä vammaisyleissopimus¹⁹), YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskeva yleissopimus (SopS 68/1986²⁰, jäljempänä CEDAW), YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus (SopS 59-60/1991, jäljempänä LOS²¹), edellä jo mainittu EIS²², EU:n perusoikeuskirja (12.12.2007²³) ja Haagin yleissopimus aikuisten kansainvälisestä suojelusta (SopS 11/2011). Lisäksi merkitystä on YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallisella julistuksella (10.12.1948).²⁴ Vammaisyleissopimus on merkittävytensä vuoksi aivan omassa lajissaan edunvalvontaoikeudellisten oikeuslähteiden joukossa²⁵. Vammaisyleissopimuksen soveltamisala on hyvin laaja, sillä sen johdannossa lausutun mukaisesti vammaisuuden käsite on kehittyvä termi. Yleissopimuksen

¹⁸ Aarnio: Tulkinnan taito (2006) s. 287-293.

¹⁹ Vammaisyleissopimus tuli kansainvälisesti voimaan 3.5.2008. Suomi on allekirjoittanut yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan 30.3.2007. Ratifiointiaikeista Jyrki Kataisen hallituskauden aikana, ratifioinnin vaikutuksista, sekä sopimusperiaatteiden tulkinnasta ks. Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö, 2013. Ks. tulkinnasta myös Pirjatanniemi: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet (2014) s. 270-297 ja Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 225, 248. Oikeustilasta ennen yleissopimusta ks. Nieminen: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet yleiseen ihmisoikeuskehykseen sijoitettuna (2005) s. 898-924.

²⁰ Naisten syrjintää voisi olla lesken asemassa olevan päämiehen taloudellisen tilanteen huonontaminen. Ks. naisten oikeuksien sopimuksesta Nieminen: Naisten ihmisoikeudet (2014) s. 120-127, sekä vammaisyleissopimuksen 6 art.

²¹ Ks. LOS:n soveltamisesta Hakalehto-Wainio: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa (2014) s. 133-164 ja Nieminen: Lasten sosiaaliset perusoikeudet (2013) s. 53-88.

²² Ks. EIS:n ulottuvuudesta ja tulkintaperiaatteista Pellonpää ym.: Euroopan ihmisoikeussopimus (2012). Ks. EIS 6 art.:n soveltamisesta edunvalvontaviranomaisessa Tornberg; Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 49.

²³ Perusoikeuskirjasta ja EIS:n merkityksestä EU:ssa ks. Ojanen: Perus- ja ihmisoikeudet Euroopan unionissa (2014) s. 46-59 ja Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe (2013) s. 13-19.

²⁴ Ks. keskeisistä ihmisoikeussopimuksista Haas: International Human Rights (2014), erityisesti s. 82 listaus; Alston–Goodman: International Human Rights (2013) s. 157-380; Koivurova–Pirjatanniemi: Ihmisoikeuksien lyhyt historia (2014) s. 25-45; Scheinin: Ihmisoikeussopimuksista ja muista ihmisoikeusasiakirjoista. (2002) s. 2, 12-13, 15-122.

²⁵ Toisin Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 18. Vrt. keskusteluun ihmisoikeuksien ylilegalisoitumisesta, ks. esim. Linna: Ihmisoikeudet - valtaaja kansallisilla kentillä (2013) s. 137-156.

1 artiklan mukaan vammaiseksi henkilöksi katsotaan jokainen, jolla on pitkäaikainen fyysinen tai psyykinen vamma, joka yhdessä muiden esteiden kanssa voi estää henkilön täysimääräisen yhteiskuntaan osallistumisen yhdenvertaisella tavalla.

Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä ovat lakien esitöistä ilmenevä lainsäätäjän tarkoitus ja ennakkoratkaisut, joiden avulla lakitekstin epämääräiselle ja moniselitteiselle termille, kuten HolhTL:ssa esiintyvälle päämiehen edulle, voidaan saada tulkinnallista sisältöä²⁶. Korkein hallinto-oikeus (jäljempänä KHO) on antanut kolme tutkielman aiheen kannalta relevanttia ennakkoratkaisua, KHO:2003:7, KHO:2006:1 ja KHO:2012:106, joihin perehdytään tarkemmin. Ylimpien laillisuusvalvojien eli eduskunnan oikeusasiamiehen ja valtioneuvoston oikeuskanslerin kanteluratkaisut voidaan sijoittaa heikosti velvoittaviin oikeuslähteisiin, sillä he antavat ratkaisuja tosiasiallisesta hallintotoiminnasta ja yleensä sellaisesta viranomaistoiminnasta, josta ei voi hakea muutosta.

Sallittuja edunvalvontaoikeudellisia oikeuslähteitä ovat yleiset oikeusperiaatteet, oikeustieteen vallitsevat mielipiteet, eettiset, käytännölliset ja vertailevat argumentit sekä muut oikeuslähteet²⁷. Tällaisia muita oikeuslähteitä ovat esimerkiksi soft law -tyyppiset suositukset. EN on laatinut aikuisten edunvalvontaa koskevan suosituksen ja edunvalvontavaltuutusta koskevan suosituksen, joilla on ollut luonteestaan huolimatta tosiasiallista vaikutusta jäsenmaidensa lainsäädäntöön²⁸. Myös oikeusministeriön asettaman

²⁶ Aarnio: Tulkinnan taito (2006) s. 292.

²⁷ Aarnio: Tulkinnan taito (2006) s. 292. Vrt. Tolosen materiaallinen oikeuslähdekäsitys, jonka mukaan oikeus on toimintoja ja niiden tuloksia – tai oikeusajatuksia tai periaatteita, joihin sisältyy harkintaa: Oikeuslähdeoppi (2003) s. 5, 17, 35.

²⁸ EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4 ja EN:n suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11. Ks. suositusten huomioimisesta HE 146/1998 vp. s. 28 ja HE 52/2006 vp. s. 5. Suositukset edustavat eurooppalaista nykysuuntausta. Näin Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 14-16. Välimäki on korostanut ihmisarvon kunnioittamisen (1. suosituksen periaate 1), päämiehen etujen ensisijaisuuden (periaate 8), välttämättömyyden (periaate 5) ja suhteellisuuden (periaate 6) periaatteita, joita tulee systemaattisesti tulkita yhdessä HolhTL:n kanssa. Ks. tulkinnasta myös Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 248, 310, 355; Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 18, 133, 171, 269; Saarenpää: Luentoja edunvalvontaoikeudesta (2013); Sarja: Perusoikeudet edunvalvonnan laillisuusvalvonnassa (2007) s. 377, 389.

holhoustoimen kehittämistyöryhmän verkossa julkaistavat kannanotot kuuluvat sallittuihin oikeuslähteisiin.

3. Teorettinen viitekehys

3.1. Edunvalvontaoikeus osana persoonallisuus oikeutta

Tutkielman asiakokonaisuuden hallitsemiseksi on syytä selvittää lyhyesti tutkielman sijoittumista oikeudenalalentälle sekä keskeisiä käsitteitä ja edunvalvontaoikeudellisessa laintulkinnassa sovellettavia periaatteita. Oikeustieteen systematiikassa tutkielma kuuluu edunvalvontaoikeuteen. *Edunvalvontaoikeuden* sisällön muodostavat ihmisen oikeudellista toimintakykyä määrittävät ja tukevat normit²⁹. Sisällön määrittäminen on lähentynyt itse edunvalvonnan käsitettä kaikista niistä tavoista, joilla ihmisen raha-asioiden ja joissain tapauksissa henkilökohtaisten asioiden hoito voidaan järjestää³⁰. Edunvalvontaoikeus on osa siviilioikeudellista *persoonallisuus oikeuden* ryhmää. Persoonallisuus oikeuteen kuuluvat lisäksi nimi- ja tunnisteoikeus, yksityisyys sekä potilasoikeus ja vanhuusoikeus, joilla on vahvoja liittymiä edunvalvontaoikeuteen. Näiden oikeudenalojen yhteisiä läpäisyperiaatteita ovat yksilön kunnioitus, oikeus yksilöllisyyteen, oikeus yksityisyyteen, identiteetti ja kontrollisidonnaisuus. Oikeudenalajaottelun lisäksi persoonallisuus oikeus voidaan jakaa myös muodolliseen ja materiaaliseen puoleen, joista edellinen tutkii luonnollisen henkilön asemaa ja jälkimmäinen itsemääräämisoikeudellisia suojajärjestelmiä.³¹

3.2. Yleiset opit eli päämiehen edun arvopohja

Edunvalvontaoikeudellisia yleisperiaatteita ovat päämiehen tai valtuuttajan ihmisarvon ja itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen, yhdenvertaisuus, omaisuuden suoja, lievimmän riittävän suojakeinon sekä päämiehen ja valtuuttajan edun ensisijaisuuden periaatteet. Nämä keskeisimmät periaatteet johdetaan ihmis- ja perusoikeuksista. Kaikista tärkeimpiä, kaikille länsimaisille

²⁹ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 223-234, 249.

³⁰ Ks. Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 138.

³¹ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 223-234, 249.

oikeusjärjestyksille yhteisiä, periaatteita ovat *ihmisarvon* ja *itsemääräämisoikeuden* kunnioittaminen.³² *Ihmisarvon* ja yksilön muiden oikeuksien voittokulku on jatkunut Ranskan vallankumouksesta (1789) saakka. *Itsemääräämisoikeus* sisältyy paitsi vammaisyleissopimuksen 3 artiklan a-kohtaan, myös PL 1.2 §:ään³³. *Saarenpään* mukaan itsemääräämisoikeus koostuu viidestä osa-alueesta: oikeudesta sisäiseen vapauteen, oikeudesta ulkoiseen vapauteen, oikeudesta kompetenssiin, oikeudesta valtaan ja oikeudesta tietoon³⁴. *Saarenpään* verrattuna *Helinin* käsitys itsemääräämisoikeudesta on suppeampi: se käsittää yksilöllä olevan kelpoisuuden muuttaa oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan omilla tahdonilmaisuuillaan (kompetenssi) ja sen, etteivät muut tahot kykene muuttamaan henkilön oikeusasemaa (immunitetti)³⁵. *Tornbergin* mukaan kyse on lisäksi henkilön kyvystä toimien valvomiseen sekä oikeudesta oikeusturvaan³⁶. Edunvalvonta eroaakin yksityisoikeudellisista edustussuhteista maistraatin valvontavallan vuoksi³⁷. Yksilön itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen on HolhTL:n tärkein funktionaalinen periaate yksilön ihmis- ja perusoikeuksien merkityksen kasvun myötä. Oikeustieteessä käydään vilkasta keskustelua siitä, onko itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen *de lege lata* ja *de facto* ohittanut vanhan paternalistisen holhoamisen eli *suojaamisen periaatteen*.³⁸ Edunvalvontaoikeuden on sanottu perustuvan *tuettuun itsemääräämisoikeuteen*³⁹.

Perintö- ja parisuhdevarallisuuden kohdalla puhutaan erityisesti *omaisuuteen liittyvästä itsemääräämisoikeudesta* eli vallasta antaa juridisesti sitovia

³² Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 222-224 ja 236-250. Ks. myös Sarja: Perusoikeudet edunvalvonnan laillisuusvalvonnassa (2007) s. 374-396.

³³ Pirjatanniemi on artikkelissaan Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet (2014) s. 289 korostanut vammaisyleissopimuksen 3 art.:n nojalla ihmisen oikeutta tehdä henkilökohtaisia valintoja ja ottaa normaaliin elämään kuuluvia riskejä. Ks. PL 1.2 §:n tulkinnasta HE 309/1993 vp. s. 42; Ojanen–Scheinin: Yksittäiset perusoikeudet: yksilön vapaus ja oikeudet (2010); Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 225, 238.

³⁴ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus (2012) s. 230.

³⁵ Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1070.

³⁶ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 121, 123. Vrt. HE 309/1993 vp. s. 46.

³⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s.163.

³⁸ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 184-193. Ks. suojaamisen periaatteesta esim. Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 269.

³⁹ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuusosoikeus (2012) s. 230 ja 260.

tahdonilmauksia. Pätevien tahdonilmauksien antamiseen liittyy henkilön toimintakyvyn käsite. Oikeustieteessä *Mäki-Petäjä-Leinonen* on tutkinut *oikeudellisen toimintakyvyn* ennakoivaa ja jälkikäteisestä arviointia. Itsemääräämisoikeuden nojalla päämiehellä on oikeus päätöksentekoon. Päämiehellä on myös oikeus *osallisuuteen* häntä koskevissa asioissa siinäkin tilanteessa, kun hän ei kykene ilmaisemaan toiveitaan riidattomalla tavalla.⁴⁰ Edunvalvonnan tarkoituksena on tukea henkilön vaihtelevaa toimintakykyä⁴¹. Oikeusjärjestyksessämme *omaisuudensuoja* on sisällytetty EIS:n 1. lisäpöytäkirjan 1. artiklaan, EU:n perusoikeuskirjan 17 artiklaan, sekä PL 15 §:ään⁴². HolhTL:n ja EVVL:n voidaan todeta olevan omaisuuden suojaa koskevia erityislakeja, sillä ne sisältävät erityisiä säännöksiä omaisuuden hoitamisesta päämiehen puolesta.

Lievimmän riittävän suojakeinon periaate on edunvalvontajärjestelmän toinen funktionaalinen periaate⁴³. Vahvimmin se ilmenee henkilön edunvalvonnan tarpeen selvittämisessä (HolhTL 8 §). Vammaisyleissopimuksen 12.4 artiklan mukaan yksilön oikeustoimikelpoisuuden käyttöön liittyvien suojakeinojen tulee olla asianmukaisia ja tehokkaita hyväksikäytön ehkäisemiseksi. Suojakeinojen valinnassa tulee kunnioittaa ainoastaan *kyseisen yksilön tahtoa eikä muiden henkilöiden etuja*. Yleissopimuksessa painotetaan yksilöllisesti räätälöityjä suojakeinoja, jotka suhteellisuusperiaatteen mukaisesti ovat käytössä niin lyhyen aikaa kuin mahdollista⁴⁴. Oikeustieteessä lievimmän riittävän suojakeinon periaatetta on kutsuttu myös välttämättömyyden ja edunvalvonnan viimesijaisuuden periaateksi⁴⁵. Tutkielman aiheen kannalta lievimmän riittävän suojakeinon periaate konkretisoituu myös tilanteessa, jossa henkilö on jo edunvalvonnan piirissä⁴⁶.

⁴⁰ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 31-35, 43, 107 ja sama kirjoittaja: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema (2003) s. 136-146. Ks. osallisuudesta myös Pirjatanniemi: Vammaisten henkilöiden oikeudet (2014) s. 290.

⁴¹ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus-oikeus (2012) s. 250.

⁴² Esim. Länsineva tarkastelee kirjoituksessaan Omaisuuksensuoja (2010) PL 15 §:n suhdetta yhdenvertaisuuteen ja muihin perusoikeuksiin.

⁴³ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 248-250, joilla viitataan myös vammaisyleissopimukseen.

⁴⁴ Vrt. suhteellisuusperiaate (periaate 6): EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaateista No. R(99)4.

⁴⁵ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 10.

⁴⁶ Vammaisyleissopimuksen 12.3 artiklan mukaan vammaisilla henkilöillä on oikeus tarvittaviin tukitoimiin yhdenvertaisen oikeustoimikelpoisuutensa käyttämiseksi.

II MAISTRAATTI OSITUS- JA JÄÄMISTÖVIRANOMAISENA

1. Holhouksesta edunvalvontaan

Edunvalvontaoikeuden ja parisuhde- sekä jäämistöoikeuden väliset liittymät ovat jatkuvassa dynaamisessa tilassa⁴⁷. Ennen Ruotsi-Suomen aikaa, kun yhteiskunta ei vielä tarjonnut suojaa kuolinpesän edunhaltijoille, edunvalvontaoikeuden ensimmäisenä instituutiona toimi sukupainotteinen sosiaalinen kontrolli varallisuuden säilyttämiseksi⁴⁸. Maunu Eerikinpojan vuonna 1347 antama kaupunkilaki toi ensimmäistä kertaa viranomaisvalvonnan kuolinpesiin, sillä kaupungistumisen myötä suvun merkitys heikkeni. Kaupungin pormestari tai raati määräsi orvoille lapsille holhoojat, mikäli sukuholhoojaa ei ollut. Raati suoritti lisäksi tilivalvontaa. Vanhemmilla oli myös oikeus määrätä testamentilla holhooja lapsille.⁴⁹ Kaupunkilain mukaan lapsen omaisuus holhoojan vallan alaisena ei saanut hukkaa eikä palaa⁵⁰.

Holhouksen ja perinnönjaon välinen liittymä oli vahvimmillaan vuoden 1734 yleislaissa, jossa holhousoikeudelliset säännökset oli sijoitettu osaksi perintökaarta eli sen 19–23 lukuihin. 19 luvussa säädettiin, että naimattomat naiset, piiat, alle 21-vuotiaat miehet ja pään heikkouden tai tuhlaavaisuuden vuoksi holhottavaksi luetut eivät saaneet hallita perintönä saatua omaisuutta. Sen sijaan 19:3 §:n nojalla leski sai vallita itseään ja omaisuuttaan. Holhouksen järjestäminen seurasi perimysjärjestystä: holhouksesta vastasivat holhotin lähimmät miespuoliset perilliset. Säännösten tavoitteena oli turvata suvun intressit yhteisen omaisuuden säilymisessä ja hallinnoimisessa, eikä yksilön etua juuri tunnettu.⁵¹ Silloisen perintökaaren 12:4 §:ään sisältyi säännös arpajakoperiaatteen soveltamisesta tilanteessa, jossa joku osakkaista oli holhouksen alainen. *Rautialan* mukaan periaatteen soveltaminen ei kuitenkaan ollut holhotille aina edullista esimerkiksi muiden perillisten shikaanityyppisten

⁴⁷ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 305.

⁴⁸ Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 21, 34, sekä sama kirjoittaja: Ajankohtaista edunvalvontaoikeudesta (2013).

⁴⁹ Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 35. Ks. myös Roiko-Jokela: Suvun vallasta edunvalvontaan (2006) s. 37.

⁵⁰ Gadolin: Suomen holhousoikeuden pääpiirteet (1936) s. 10.

⁵¹ Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 35-36.

toimien vuoksi, joten periaatetta ei noudatettu oikeuskäytännössä kirjaimellisesti⁵².

Holhouslain (34/1898, jäljempänä HolhL) säätäminen heikensi suvun asemaa holhotin kontrolloimisessa ja toi ajatuksen holhotin edusta⁵³. HolhL oli voimassa lähes sata vuotta (19.8.1898–1.12.1999) ja sitä uudistettiin tarpeen mukaan. Sen mukaisia edunvalvonnan muotoja olivat: 1) lakimääräinen holhous lapsilla, 2) väliaikaisen uskotun miehen eli kurateelin määrääminen joko lapsille tai aikuisille ja 3) määräyksenvarainen holhous eli vajaavaltaiseksi julistaminen aikuisilla⁵⁴. Toisin kuin Suomessa, uskotun miehen instituutio on edelleen säilytetty Ruotsin edunvalvontajärjestelmässä. Tuomioistuimen rooli perinnönjaon ja osituksen valvonnassa oli suurempi kuin nykyisin. Tuomioistuin määräsi uskotun miehen kuolinpesään joko holhoojan esteellisyyden tai osakkaan oikeustoimikelvottomuuden vuoksi (HolhL 65 §).⁵⁵ Uskottu mies määrättiin esimerkiksi ositukseen, joka tehtiin holhoojan ja holhouksenalaisen välillä⁵⁶.

5.2.1965 annetun PK:n alkuperäisen 18:3 §:n ja HolhL 70 §:n nojalla tuomioistuimelle oli ilmoitettava aina, kun osakas oli uskotun miehen tarpeessa. Uskotun miehen määrääminen ei rajoittanut täysi-ikäisen oikeustoimikelpoisuutta⁵⁷. PK:n 23:3 §:ssä säädettiin toimitusjakopakosta silloin, kun joku osakkaista oli vajaavaltainen. *Kankaan* mukaan pesänjakajamääräystä haettiin kuitenkin vain, kun kuolinpesään kuului kiinteistö. Pienemmissä pesissä toimitusjakovelvoite sivuutettiin, sillä perinnönjaon pätevyys korjaantui, kun vajaavaltainen osakas hyväksyi jaon täysivaltaiseksi tultuaan.⁵⁸ Pelkän uskotun miehen määrääminen osakkaalle ei edellyttänyt pesänjakajan määräämistä⁵⁹.

⁵² Rautiala: Ositus (1950) s. 283-284, teksti ja alaviitteet.

⁵³ Gadolin: Suomen holhousoikeuden pääpiirteet (1936) s. 17.

⁵⁴ Kangas: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä (1987) s. 6-7 ja Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 19.

⁵⁵ Saarenpää: Vajavaltainen kuolinpesässä (1991) s. 17; Rautiala: Holhousoikeus (1986) s. 64; Gadolin: Suomen holhousoikeuden pääpiirteet (1936) s. 3, sekä Kangas: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä (1987) s. 238.

⁵⁶ Gadolin: Suomen holhousoikeuden pääpiirteet (1936) s. 114 ja Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 170.

⁵⁷ Saarenpää ym.: Holhous - yhteiskunnallinen ongelma (1972) s. 175.

⁵⁸ Kangas: Holhousviranomaisen lupa, pesänselvitys ja perinnönjako (1995) s. 883.

⁵⁹ Kangas: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä (1987) s. 235-236.

Tuomioistuimen lupaharkintaan kuuluivat pesään kuuluvasta kiinteistöstä disponoiminen ja pesän jakamattomuussopimus (KKO:1989:55, HolhL 39.4 §, PK 24:4 §). Kunnallisella holhouslautakunnalla oli sen sijaan alun perin suppea rooli kuolinpesien tai ositusten valvonnassa. Laissa oli säännös jäämistöosituksen toimittamisen varmistamisesta ja vajaavaltaiten edun valvomisesta lähinnä tilanteessa, jossa alaikäisten vajaavaltaiten huoltajana toimiva leski meni uusiin naimisiin (HolhL 50.2 §)⁶⁰. Tilivalvonta eli holhoustilien tarkastaminen oli lautakunnan pääasiallisena tehtävänä⁶¹.

Sittemmin PK:ta ja HolhL:a uudistettiin siten, että holhouslautakunta alkoi valvoa osakkaiden keskenään tekemää sopimusperinnönjakoa ja -ositusta. Holhouslautakunnalla ei ollut toimivaltaa määrätä, että vajaavaltaiselle tulisi osoittaa tietty osa jäämistöstä. Lautakunta pystyi ilmaisemaan luvassa ainoastaan käsityksensä siitä, onko jakoehdotus päämiehen edun mukainen. Lautakunnan suostumuksen lisäksi kuolinpesässä oli suoritettava lailliset muodot täyttävä perinnönjakotoimitus. Osakkailla oli mahdollista sivuuttaa lautakuntaprosessi hakemalla tuomioistuimelta pesänjakajan määräämistä.⁶² HolhTL kumosi HolhL:n 1. päivänä joulukuuta 1999⁶³. Lisäksi 25.5.2007 säädettiin EVVL. Merkittäviä edunvalvontaoikeuden lakiuudistuksia ei ole suunnitteilla.

2. HolhTL:n mukainen edunvalvonta ja toimikelpoisuus

2.1. Alaikäiset vajaavaltaiset

Vammaisyleissopimuksen 12.5 artiklan mukaan jäsenvaltioiden tulee varmistaa vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus omistaa tai periä omaisuutta. Tarvittaessa vammaisia henkilöitä on tuettava omaisuutta koskevissa oikeustoimissa. Sekä alaikäisen että täysi-ikäisen henkilön omaisuutta koskee

⁶⁰ Vrt. PK 24:4.1 § lesken uuden avioliiton vaikutuksesta jakamattomuussopimukseen.

⁶¹ Rautiala: Holhousoikeus (1986) s. 46 ja 93.

⁶² Kangas: Holhousviranomaisen lupa, pesänselvitys ja perinnönjako (1995) s. 868. 884.

⁶³ Samalla holhoustoimen valvontavalta siirtyi kunnalliselta holhouslautakunnalta valtion paikallishallintoon kuuluvalla maistraatille, joka ratkaisee kaikki holhoustoimen lupa-asiat (HE 146/1998 vp. s. 20). Toistaiseksi on epävarmaa, tullaanko maistraatit liittämään osaksi valtion aluehallintoa. Valtion aluehallinnon uudistamiseen liittyy myös keskitetyn asiakaspalvelupisteen järjestäminen.

myös ihmisoikeussopimuksissa ja PL:ssa annettu suoja⁶⁴. Lain nojalla vajaavaltaisia alaikäisiä ovat 18 vuotta nuoremmat henkilöt (HolhTL 2 §). Alaikäinen vajaavaltainen ei kuitenkaan voi vallita ositettavana tai jaettavana olevaa omaisuutta, vaan lapsen puolesta puhevaltaa käyttävät hänen lakimääräiset edunvalvojansa eli huoltajansa tai muu laillinen edustaja (PK 23:3 §, HolhTL 2-4 § ja 23 §)⁶⁵. Jos alaikäisellä vajaavaltaisella on *kaksi edunvalvojaa*, heidän tulee yhdessä edustaa lasta kaikissa oikeustoimissa (HolhTL 30 §). Edunvalvojien välisen ristiriidan ratkaisee maistraatti (HolhTL 30.3 §). Vanhempien keskinäistä yhteistoimintavelvollisuutta on syytä konkretisoida tapausesimerkillä:

Helsingin HO 17.12.1996 S96/100. Tapauksessa tuomioistuin julisti perinnönjaon mitättömäksi moitekanteen johdosta, kun vajaavaltaista kuolinpesän osakasta oli edustanut perinnönjaossa vain toinen huoltaja, eikä ollut esitetty näyttöä esimerkiksi valtakirjan käytöstä.

Vanhempien keskinäinen yhteistoimintavelvoite ja maistraatin lupavalvonta yhdessä muodostavat lapsen omaisuuden suojan⁶⁶. Mikäli lapsella ei ole minkäänlaista edunvalvojaa, tulee kuolinpesän väliaikaisen pesänhoitajan tai osakkaan ilmoittaa asiasta maistraatille (PK 18: 3.2 §). Lisäksi lapsella on täysi-ikäisen tavoin oikeus osallistua asioitaan ja omaisuuttaan koskevaan päätöksentekoon ilmaisemalla mielipiteensä⁶⁷. Tätä korostetaan myös vammaisyleissopimuksen 7.3 artiklassa. Huoltajilla on edunvalvojina poikkeuksellinen valta edustaa *useaa lastaan* pesänselvityksessä ja perinnönjaossa, jos sisarusten edut eivät ole ristiriidassa keskenään, ja mikäli vanhemmat ovat muutoin esteettämiä (HolhTL 32.1 §)⁶⁸. Oikeuskirjallisuudessa

⁶⁴ Esim. Hakalehto-Wainio on artikkelissaan Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa (2014) s. 136-150 kuvannut LOS:ssa yhdistyvän erityyppisiä oikeuksia, kuten taloudellisia oikeuksia.

⁶⁵ Lapsen huoltajia ovat lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) 3 §:n nojalla vanhemmat tai huoltajiksi yleisessä tuomioistuimessa määrätyt. Vrt. Ruotsiin, jossa edunvalvontaoikeudelliset säännökset ovat föräldrabalkenin (1949/381, jäljempänä FB) 9-19 luvuissa.

⁶⁶ Ks. Kangas: KKO:1999:24. Edunvalvonta ja alaikäisen omaisuuden panttaaminen (1999) s. 228.

⁶⁷ LOS 12 art., PL 6.3 §, HolhTL 43 §. Lapsen oikeutta osallisuuteen korostavat mm. Pajulammi: Lapsen oikeus osallistua (2013) s. 89-123 ja Hakalehto-Wainio: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa (2014) s. 148-150. Vrt. FB 12:7 § 16 vuotta täyttäneen päämiehen kuulemisvelvoitteesta.

⁶⁸ Pesänselvitysulottuvuudesta ks. Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 318. Vrt. Ruotsin vastaavat oikeusohjeet (FB 12:8.1 §).

on nähty, että sisarusten välinen eturistiriita syntyy helposti esimerkiksi ennakkoperinnön tai testamentin riitaisuudesta⁶⁹. Usein vanhemmat ovat kuitenkin jääviä edustamaan lastaan osituksessa ja perinnönjaossa, sillä suurin osa lasten perintösaannoista tulee isovanhemmilta joko testamentin tai vanhempien perinnöstä luopumisen nojalla.⁷⁰ Jos toinen vanhemmista on esteellinen, kumpikaan ei voi edustaa lasta oikeustoimessa⁷¹. Tällöin maistraatti tai yleinen tuomioistuin voi määrätä edunvalvojille sijaisen (HolhTL 11 § ja 12.3 §).

Maistraatilla on rajatuissa määrin toimivaltaa puuttua edunvalvojina toimivien vanhempien toimintaan. Lapsen tullessa kuolinpesän osakkaaksi edunvalvojien on toimitettava perukirja maistraatille tarkastettavaksi (HolhTL 48.2 §). Vanhemmat ovat vapautettuja muusta tilivelvollisuudesta, jos lapsen omaisuuden määrä on vähäinen (HolhTL 48.3 § ja 51.4 §). HolhTL 34.1 §:n nojalla lapsen lakimääräisten edunvalvojien on haettava maistraatilta lupa sopia lapsensa puolesta osituksesta, kuolinpesän jakamattomuussopimuksesta ja perinnönjaosta, ellei pesään ole määrätty pesänjakajaa. Myös muut merkittävät oikeustoimet ovat luvanvaraisia⁷². Maistraatti ratkaisee luvat lapsen edun perusteella (HolhTL 35 §)⁷³. Maistraatissa käynnistyy *lapsen edunvalvonnan rekisteröiminen* ja tarkempi seuranta osituksen tai kuolinpesän yhteydessä, kun lapsen edunvalvojana toimii muu kuin hänen vanhempansa (HolhTL 65 §), kun lapsen osuus kuolinpesässä ylittää pesän velat mukaan laskien 20.000 euroa tai lapsen omaisuus muuten, esimerkiksi pesään kuulumattoman henkivakuutuskorvauksen johdosta, ylittää saman rajan (HolhTL 66 §)⁷⁴. Maistraatilla on oikeus rekisteröidä lapsen edunvalvonta myös ”erityisestä

⁶⁹ Ks. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 103.

⁷⁰ Ks. Heikkinen ym.: Holhoustili (2003) s. 99, sekä THO:2011:3, jossa oli kyse mm. siitä, oliko isä luopunut velkojiinsa nähden tehokkaasti perinnöstään alaikäisen tyttärensä hyväksi.

⁷¹ Poikkeuksellisesti yleinen tuomioistuin voi jakaa edunvalvojien tehtävät (HolhTL 30 §). Ks. tarkemmin Aarnio–Kangas 1999: Suomen jäämistöoikeus 1 (1999) s. 699. Vrt. FB 10:7 §.

⁷² Käytännössä vanhemmilla ei usein ole tietoa HolhTL:n mukaisista velvollisuuksistaan

⁷³ Lapsen edun ensisijaisuudesta myös LOS:n perusteella ks. Hakalehto-Wainio: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa (2014) s. 140-144.

⁷⁴ Vrt. Ruotsin FB 13:2 § ja siihen liittyvät oikeusohjeet: Edunvalvontaviranomainen alkaa valvoa edunvalvoja tilanteessa, jossa a) lapsen varallisuus ylittää raja-arvon (v. 2014 tuo raja on 8x44.800 kruunua: Statistiska Centralbyrån), tai b) testaattori on lapsen eduksi määrännyt, että lapsen lakimääräisiä edunvalvoja tulee valvoa. Valvonnan alaisuus tuo lakimääräisille edunvalvojille omaisuusluettelo- ja tilivelvollisuuden, sekä omaisuuden sijoittamisvelvollisuuden. Fälldin: God man eller förvaltare (2012) s. 13-15.

syystä” esimerkiksi silloin, kun lapsen lakimääräisten edunvalvojien pelätään tuhlaavan lapsen omaisuuden (HolhTL 66 §). Esitöiden mukaan lapsen suojaamisessa edunvalvojina toimivia vanhempiaan vastaan on kyse lapsille kuuluvien erityisten perus- ja ihmisoikeuksien toteuttamisesta. Rekisteröinti tuo lapsen edunvalvojille vuositilivelvollisuuden. Maistraatin tilivalvonnan avulla on voitu oikaista ongelmat lapsen omaisuuden hoidossa, ennen kuin vahingot ovat kasvaneet merkittäviksi.⁷⁵ Maistraatilla on oikeus tarvittaessa pyytää edunvalvojalta myös selvitystä lapsen omaisuuden hoidosta jakamattomassa kuolinpesässä (HolhTL 57 §).

Osituksen ja perinnönjaon pätevyys lasta kohtaan edellyttää, että oikeustoimelle on haettu maistraatin lupa ja että luvan lisäksi on toimitettu PK 23:9 §:n mukaiset muotomääräykset täyttävä ositus- tai jakotoimitus, jossa lapsi on ollut asianmukaisesti edustettuna (HolhTL 36 §). Jälkikäteinen sitovuus voi syntyä myös sen perusteella, että lapsi tullessaan täysivaltaiseksi hyväksyy sopimuksen joko nimenomaisesti tai toimimalla siten, että pitää sopimusta pätevänä (HolhTL 26.2 §)⁷⁶. Asiasta on annettu seuraava ratkaisu:

KKO:1979-II-143. Tapauksessa kihlakumppani V oli tehnyt avioehtosopimuksen vajaanvaltaisena ollessaan, eikä hänen huoltajansa suostumusta ollut hankittu. Avioliitto oli sittemmin kestänyt seitsemän vuotta. KKO katsoi, että V oli täysivaltaisena ollessaan konkludenttisesti hyväksynyt avioehtosopimuksen ja että sopimusta rasittanut pätemättömyysvirhe oli korjautunut. (Ään.)

2.2. Täysi-ikäiset

HolhTL 1 §:n mukaan holhoustoimen tarkoituksena on valvoa niiden henkilöiden etua ja oikeutta, jotka eivät vajaanvaltaisuuden, sairauden, poissaolon tai muun syyn vuoksi voi itse pitää huolta taloudellisista asioistaan. Jos jonkun etua on valvottava muussa kuin taloudellisessa asiassa, holhoustoimi huolehtii siitä siltä

⁷⁵ Vahingot lapsen omaisuuden hoitamisessa voivat johtua siitä, että vanhempi käyttää lapsen varallisuuden omaksi hyväkseen. Ks. esim. HE 203/2010 vp. s. 8.

⁷⁶ Ks. Ratihabitiosta tarkemmin Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 150. Maistraatti ei voi kuitenkaan myöntää lupaa enää silloin, kun alaikäinen vajaanvaltainen on tullut täysivaltaiseksi (KKO:1949-II-127). Näin Kangas: Uskottu mies holhousoikeuden järjestelmässä (1987) s. 117.

osin kuin jäljempänä säädetään⁷⁷. HolhTL:n mukaan päämiehen edun arviointi ei siten rajoitu ainoastaan oikeustoimien lupavalvontaan, vaan koko siihen ajanjaksoon, kun henkilö on rekisteröidyn edunvalvonnan piirissä. Täysikäisellä osituksen tai kuolinpesän asianosaisella on ensinnäkin oikeus omaaloitteisesti *hakeutua* edunvalvontaan (HolhTL 8 §). Toiseksi läheiset ja kuolinpesän toimijat voivat ilmoittaa henkilön edunvalvonnan tarpeesta maistraatille (HolhTL 91 §) tai suoraan hakea edunvalvojan määräämistä yleiseltä tuomioistuimelta. Pesänselvittäjällä ja -jakajallakin on hakijalegitimaatio osituksen tai perinnönjaon suorittamiseksi (HolhTL 72 §). PK 18 luvun viittaussäännökset edunvalvonnan tarpeessa olevaan osakkaaseen ovat kieliasultaan vanhentuneita. Oikeusohjeita tulee tulkita siten, että väliaikaisella pesänhoitajalla tai osakkailla on velvollisuus ilmoittaa maistraatille, että joku osakkaista tai leski on edunvalvonnan tarpeessa. Erityisesti velvollisuus koskee tilannetta, jossa vajaavaltainen tai muuten rajoitetusti oikeustoimikelpoinen henkilö on jostain syystä ilman edunvalvojaa. Viranomaisilla on salassapitovelvollisuudestaan huolimatta aina velvollisuus ilmoittaa maistraatille henkilön edunvalvonnan tarpeesta⁷⁸.

Tilanteessa, jossa on useampia edunvalvonnan tarpeessa olevia ositustahoja tai kuolinpesän edunhaltijoita, kullekin henkilölle on määrättävä oma edunvalvojansa⁷⁹. Edunvalvojan määräämisprosessissa noudatetaan yleisiä oikeusperiaatteita, joista yksi on aina ylitse muiden. Tämä fundamentaalinen oikeusperiaate on asianosaisen kuulemisperiaate, *audi alteram partem* (HolhTL 73 §⁸⁰). Euroopan ihmisoikeustuomioistuin huomautti käännteentekevässä ratkaisussaan *Shtukurov v. Russia* (27/06/2008) valtiota siitä, että henkilö sai tiedon osittaiseen edunvalvontaan asettamisestaan vasta jälkikäteen kirjeitse. Tapauksessa *Graziani-Weiss v. Austria* (18/01/2012) oli puolestaan kyse edunvalvojaksi esitetyn lakimiehen halusta kieltäytyä tehtävästään vaimonsa

⁷⁷ Ks. yhdenvertaisuudesta ja syrjinnän kiellosta KP-sopimus 26 art., EIS 14 art., CEDAW-sopimus 1-2 art., PL 6 §, vammaisyleissopimuksen 5 art. Ks. yhdenvertaisuudesta erityisesti hallinto-oikeudellisena periaatteena esim. Kulla: Hallintomenettelyn perusteet (2012) s. 95-99 ja maistraatin lupavalvonnassa Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 9.

⁷⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 281.

⁷⁹ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelu (2005) s. 318.

⁸⁰ Prosessin kontradiktorisuudesta on väitellyt Kuuliala: Edunvalvontaan esitetyn kuuleminen alioikeudessa (2011). Vrt. PL 21 §. *Hallbergin* mukaan kyseisen oikeusturvasäännöksen esikuvana ovat olleet KP-sopimuksen 14 art. ja EIS 6 art. Ks. Hallberg: Oikeusturva (PL 21 §) (2010).

toiveesta. Oikeusseikat, joita edunvalvojan määräämisprosessissa ensisijaisesti kuulemisen avulla selvitetään, ovat edunvalvontakynnyksen eli HolhTL 8 §:n ylittyminen ja edunvalvonnan muodon räätälöinti lievimmän riittävän suojakeinon periaatteen mukaisesti⁸¹. Lainsäätäjä on luonut seuraavan *seitsenportaisen HolhTL:n mukaisen edunvalvontajärjestelmän*⁸²:

(A) Päämiehen oikeustoimikelpoisuutta ei rajoiteta:

- Maistraatin määräämä:

1. Oma-aloitteiseen hakemukseen perustuva tukeva edunvalvoja.

- Yleisen tuomioistuimen määräämä:

2. Erityinen tukeva edunvalvoja tietyn omaisuuden hoidossa
3. Yleinen tukeva edunvalvoja kaiken omaisuuden hoidossa (yleisin muoto).

(B) Päämiehen kelpoisuutta rajoitetaan:

- Yleisen tuomioistuimen määräämä:

4. Edunvalvojan ja päämiehen yhteinen määräysvalta tietystä omaisuudesta
5. Edunvalvojan ja päämiehen yhteinen määräysvalta
6. Edunvalvoja määrää yksin tietystä omaisuudesta
7. Päämies julistetaan vajaavaltaiseksi.

Edunvalvojen määrääminen on pääsääntöisesti yleisen tuomioistuimen toimivallassa (HolhTL 8 §), ja edunvalvojen toiminnan valvonta kuuluu maistraatille (HolhTL 46.1 §). Lievimmän riittävän suojakeinon periaate edellyttää, että ositus- tai perinnönjakotaholle määrätään edunvalvoja ainoastaan kyseiseen oikeustoimikokonaisuuteen, ellei henkilö ole laaja-alaisen edunvalvonnan tarpeessa⁸³. Tukevan edunvalvojan määrääminen ei estä päämiestä itse vallitsemasta omaisuuttaan tai tekemästä oikeustoimia, jollei laissa toisin säädetä (HolhTL 14 §). Siten pelkän tukevan edunvalvojan

⁸¹ HolhTL 8 §:n neljä edellytystä: a) terveydentilaperuste b) kykyperuste, c) hoitamatta olevat taloudelliset asiat ja se, että d) edustaminen ei hoidu lievemmin keinoin. Ks. edunvalvontakynnyksestä Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 259.

⁸² Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 171; Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 261; vrt. Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 267.

⁸³ Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1075. Ks. vammaisyleissopimuksen 5.3 art. kohtuullisista mukauttamistoimista syrjinnän ehkäisemiseksi ja artiklan tarkemmasta tulkinnasta esim. Pirjatanniemi: Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet (2014) s. 279. Ks. myös 12.4 art. ja EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4, periaatteet 3 (oikeustoimikelpoisuuden maksimoiminen) ja 5 (välttämättömyys).

määrääminen ei *de jure* vaikuta päämiehen oikeustoimikelpoisuuteen⁸⁴. HolhTL 29.2 §:n nojalla edunvalvoja voidaan määrätä edustamaan päämiestään myös tämän henkilöä koskevissa asioissa.

Esimerkiksi *avioehtosopimusta* ei voi solmia ilman edunvalvojan myötämääräämistä, jos puoliso tai kihlakumppani on vajaavaltainen, tai hänen toimintakelpoisuuttaan on rajoitettu (AL 42 §)⁸⁵. Lain sanamuoto rajaa tukevan edunvalvojan kokonaan ulkopuolelle. Jos päämies ei ymmärrä asian merkitystä, edunvalvonnan muodosta riippumatta, pätevää avioehtoa ei saada solmittua⁸⁶. Osituksen esisopimukseen voidaan analogisesti soveltaa avioehtoa koskevaa säännöstä⁸⁷.

Täysi-ikäisen henkilön edunvalvonta merkitään maistraatissa julkiseen valtakunnalliseen rekisteriin, josta esimerkiksi kuolinpesän oikeustoimien sopimuslumppanit ja kiinteistöjen kirjaamisviranomaiset voivat tarkistaa, onko ositus- tai jakotaho edunvalvonnan piirissä ja mitä määräyksiä edunvalvonta mahdollisesti sisältää (HolhTL 64-68 §). Rekisterimerkinnöille ei ole kuitenkaan säädetty julkista luotettavuutta⁸⁸. Kuolinpesän yhteydessä on syytä huomata laissa olevat säännökset poissa olevan perillisen tai tulevan omistajan edunvalvonnasta (HolhTL 10 § ja 33 §). Esimerkiksi tapauksessa *Kouvolan HO 30.5.2008 S07/2006* oli järjestettävä kadonneen perillisen edunvalvonta perinnönjaossa. Sittemmin selvisi, ettei kyseisellä perillisellä ollutkaan perintöoikeutta. Yleisempää on, että perillinen on estynyt osallistumasta pesän

⁸⁴ Näin HE 146/1998 vp. s. 34. Myös vammaisyleissopimuksen 12.2 art. mukaan jäsenvaltiot tunnustavat henkilöiden oikeustoimikelpoisuuden yhdenvertaisesti muiden kanssa kaikilla elämänaioilla. Ks. tulkinnasta Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö (2013) s. 55-60. Pirjatanniemi on artikkelissaan Vammaisten henkilöiden ihmisoikeudet (2014) s. 290 korostanut vammaisten henkilöiden yhdenvertaista oikeutta tehdä sopimuksia. Hänen mukaansa vammaisyleissopimus ei edes tunne vajaavaltaisuuden käsitettä, mikä osoittaa olennaisen ajattelutavan muutoksen. Myös ratifiointityöryhmä on pohtinut vajaavaltaisuussäännösten yhteyttä välilliseen syrjintään, s. 56-57.

⁸⁵ Ks. HE 146/1998 vp. s. 83 ja Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuusoikey (2012) s. 265.

⁸⁶ Välimäki: Edunvalvontaoikey (2013) s. 27.

⁸⁷ Ks. Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuusoikey (2012) s. 265.

⁸⁸ Välimäki: Edunvalvontaoikey (2013) s. 194. Ks. edunvalvonnan julkisuudesta periaate 4: EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No.R (99)4. Vrt. rekisterimerkinnän vaikutuksista laajemmin Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 388-391.

hallintoon ja jakoon esimerkiksi ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamisen tai ulkomailla asumisen vuoksi⁸⁹.

3. Edunvalvojan kelpoisuuden rajat, toimivalta ja tehtävät

Edunvalvojan kelpoisuuden ja toimivallan tarkastelu on olennaista päämiehen edun ja itsemääräämisoikeuden toteuttamisen näkökulmasta. HolhTL 3 §:n mukaan edunvalvojan tehtävänä on hoitaa vajaavaltaisen henkilön asioita tai tukea täysivaltaista henkilöä asioiden hoitamisessa. Edunvalvontatehtävän hoitovastuu voidaan luonteeltaan jakaa pääpiirteissään kahtia: yksityiseen (esimerkiksi omaiset) ja yleiseen (oikeusaputoimistot). Viimeksi mainittu voidaan puolestaan jakaa oikeusaputoimistojen itsensä tuottamaan ja ostopalvelusopimuksilla tuotettuun yleiseen edunvalvontaan.

Edunvalvojan *kelpoisuudella* tarkoitetaan kompetenssia tehdä oikeustoimia päämiehensä puolesta siten, että päämies tulee niihin sidotuksi ultra partes. Edunvalvojan kompetenssi on ymmärretty kaksiosaisena: tukevalla edunvalvojalla on päämiehensä ohella kelpoisuus muuttaa tämän oikeuksia, ja sitä vastoin muut toimijat ovat kelvottomia muuttamaan päämiehen asemaa. Edunvalvojan toimivaltakysymykset puolestaan koskevat edunvalvojan ja päämiehen välistä keskinäistä suhdetta: hyväksyykö päämies sen, miten edunvalvoja toimii ja miten mahdolliset erimielisyydet ratkaistaan.⁹⁰ Kelpoisuuden pääsääntö on asetettu HolhTL 29.1 §:ssä: Edunvalvojalla on kelpoisuus edustaa päämiestään tämän omaisuutta ja taloudellisia asioita koskevissa oikeustoimissa, jollei tuomioistuin ole tehtävää antaessaan toisin määrännyt tai jollei toisin ole säädetty. Tukevan edunvalvojan kelpoisuuden on käytännössä tulkittu kattavan yleensä sellaisenaan myös päämiehen avio- ja jäämistöoikeudelliset asiat. Esimerkiksi Ruotsissa edunvalvoja tai uskottu mies edustaa päämiestä osituksessa tai perinnönjaossa ainoastaan, kun määräys

⁸⁹ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 (2009) s. 281. Lukijan on hyvä tietää myös negotiorum gestio- käsite eli asiainhuolto poissa olevan puolesta, mikä ilmenee kauppakaaren (634/1982) 18:10 §:ssä, ks. tarkemmin KKO:2011:67.

⁹⁰ Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1070-1071. Vrt. Pesänselvittäjän edustusvalta.

sallii sen⁹¹. *Yhteistoimintavelvoitteensa* mukaisesti tukevan edunvalvojan on kuultava päämiestä ennen päätöksen, kuten ositus- tai perinnönjakosopimuksen, tekemistä (HolhTL 43 §)⁹². Kuuleminen ei kuitenkaan ole tarpeen, jos päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä. Edunvalvojan on myös kuultava alaikäisen päämiehen ja tämän huoltajan mielipidettä⁹³. HolhTL:n esitöiden mukaan oikeustoimi on kuitenkin sitova, vaikkei päämiestä ole kuultu⁹⁴. Oikeusasiamiehen mukaan edunvalvojan on ainakin yritettävä selvittää päämiehen mielipidettä⁹⁵.

Jo pitkän aikaa edunvalvontaoikeudellisen keskustelun ytimessä on ollut kiistely tukevan edunvalvojan määrittämisen tosiasiallisista vaikutuksista päämiehen kelpoisuuteen (HolhTL 14 §). *Helinin* mukaan tukevalla edunvalvojalla on kelpoisuus muuttaa päämiehen oikeusasemaa ilman päämiehen myötävaikutusta ja päämiehen mielipide on vain yhtenä tekijänä ohjaamassa edunvalvojan harkintaa⁹⁶. *Välimäki* on todennut päämiehen joutuvan tosiasiasa tyytymään edunvalvojan ratkaisuihin, kunhan päämiestä on ensin kuultu⁹⁷. Myös KKO on sivunnut asiaa tapauksen 2005:2 perustelujen yhteydessä⁹⁸. *Saarenpää* on korostanut päämiehen tahdon olevan ratkaiseva tekijä oikeustoimiin ryhdyttäessä. *Saarenpää* on tuonut pitkään esille oikeustilan selkiyttämisen tarvetta, sillä hänen mukaansa päämiehen kelpoisuuden on tulkittava rajaavan tukevan edunvalvojan kelpoisuutta.⁹⁹ *Tornbergin* mukaan ei ole perusteltua, että edunvalvojan eli vahvemman etu ohittaa päämiehen edun¹⁰⁰. *Sarjan* mukaan hyvää edunvalvontatapaa noudattava edunvalvoja kunnioittaa päämiehensä mielipidettä, jos tämän suojaamisen tarve ei muuta

⁹¹ Walin–Vängby: Föräldrabalken: En kommentar. Del II: 14-21 kapitel och internationell föräldrarätt (2010) 15 kap.

⁹² Ks. myös HolhTL 39.3 § päämiehen oikeusasemasta.

⁹³ Vrt. Ruotsin FB 12:7 §, jonka mukaan päämiehen asianhoitajan on kuultava paitsi 16 vuotta täyttäneitä päämiestään, myös päämiehen puolisoa tai avopuolisoa. Ks. Odlöw: Ställföreträdare för vuxna (2005) s. 233.

⁹⁴ HE 146/1998 vp. s. 51.

⁹⁵ Ks. eoa 27.1.2012 dnro 2709/4/2010.

⁹⁶ Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1070-72.

⁹⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 35.

⁹⁸ KKO:2005:2: *”Jos päämies ja edunvalvoja ovat eri mieltä esimerkiksi edunvalvojan tehtäväpiiriin kuuluvasta oikeustoimesta, edunvalvojalla on siis kelpoisuus ratkaista asia päämiehen tahdon vastaisesti, vaikka päämiehen toimintakelpoisuutta ei olisikaan rajoitettu. Niinikään tilanteissa, joissa päämies ei suostu kantaansa ilmaisemaan.. edunvalvojalla on yleensä kelpoisuus ratkaista asia, vaikka päämiehen kannasta ei saada selkoa.”*

⁹⁹ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus-oikeus (2012) s. 261-262.

¹⁰⁰ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 191.

edellyttä¹⁰¹. *Aarnion ja Kankaan* mukaan tilanteessa, jossa päämies ei kykene ilmaisemaan tahtoaan riidattomalla ja selkeällä tavalla, tulee tukevan edunvalvojan käyttää päämiehensä puolesta puhevaltaa tämän etujen valvomiseksi¹⁰².

HolhTL:ssa *rajataan* edunvalvojan kelpoisuutta päämiehen omaisuuden lahjoituskiellolla sekä edunvalvojan esteellisyys- ja yhteisedustussäännöksiin (HolhTL 32 §). Lahjoituskieltoa sovelletaan laajasti kaikkiin vastikkeettomiin luovutuksiin, joilla päämiehen omaisuutta tai muita taloudellisia arvoja omaavia etuuksia siirretään pois päämiehen määräysvallasta¹⁰³. HolhTL 34.1 §:n nojalla edunvalvojalla ei myöskään ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta tehdä erilaisia merkittäviä oikeustoimia ilman maistraatin lupaa. HolhTL 36 §:n mukaan oikeustoimi, jota tehdessä edunvalvoja on ylittänyt kelpoisuutensa, ei sido päämiestä. Pätemättömyyteen voi vedota päämies tai hänen puolestaan edunvalvojan sijainen tai uusi edunvalvoja varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain (228/1929, jäljempänä OikTL) mukaisella kanteella. Päämiehen sopimuskumppanit, esimerkiksi kuolinpesän muut osakkaat perinnönjaossa, eivät ole oikeutettuja vetoamaan edunvalvojan kelpoisuuden puuttumisesta johtuvaan pätemättömyyteen. He ovat pääsääntöisesti sidottuja oikeustoimeen.¹⁰⁴ Edunvalvojan vahingonkorvausvastuuseen sovelletaan yksityisoikeudellisen valtuutetun vahingonkorvausvastuuta (HolhTL 36.3 § ja OikTL 25 §)¹⁰⁵. Maistraatin valvontatoimenpiteiden ja niiden tehostekeinojen tarkoituksena on ennaltaehkäistä tällaisia riskejä.

Edunvalvojan toimivallan rajoitukset koskevat ainoastaan edunvalvojan ja päämiehen välistä suhdetta, joten ne eivät ole voimassa silloin, kun edunvalvoja

¹⁰¹ Sarja: Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa (2011) s. 160.

¹⁰² Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 (2009) s. 1276.

¹⁰³ HolhTL 36.2 §, KM 1974:117 s. 63 ja näiden tulkinnasta tarkemmin esim. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 96 ja Kolehmainen–Räbinä: Jäämistösuunnittelu (2012) s. 331-334.

¹⁰⁴ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 107-110 ja Kolehmainen: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu (2010) s. 264-279.

¹⁰⁵ Yleisten edunvalvojen kohdalla voi tulla arvioitavaksi myös virkamiesoikeudellinen vastuu, kun taas yksityisten edunvalvojen suhteen voi aktualisoitua pelkkä rikosoikeudellinen vastuu kompensatiovelvoitteen lisäksi. Ks. tapaus KKO:2006:72, jossa läheisedunvalvojan todettiin syyllistyneen luottamusaseman väärinkäyttöön, mutta jätettiin rangaistukseen tuomitsematta lieventävien asianhaarojen, kuten tosiasiallisen huolenpidon, vallitessa.

toimii ainoastaan päämiehensä tukena päämiehen päätöksenteossa¹⁰⁶. Toimivallan rajoituksia ovat yhteistoimintavelvoitteen lisäksi päämiehen omaisuuden hoitoa koskevat säännökset (HolhTL 37-41 §), joista olennaisin on 37.1 §: Edunvalvojan on hoidettava päämiehensä omaisuutta sillä tavoin, että omaisuus ja sen tuotto voidaan käyttää päämiehen hyödyksi ja tyydyttämään hänen henkilökohtaisia tarpeitaan. Tässä tehtävässään edunvalvojan tulee tunnollisesti pitää huolta päämiehen oikeuksista ja edistää hänen parastaan.¹⁰⁷ *Omaisuuden hoitoperiaatteet* konkretisoituvat esimerkiksi kuolinpesässä siten, että päämiehen tultua kuolinpesän osakkaaksi edunvalvojan on täydennettävä päämiehen omaisuusluetteloa toimittamalla perukirja maistraattiin kuukauden kuluessa perunkirjoitustoimituksesta (HolhTL 48.2 §). Edunvalvojan omaisuusluettelon täydennysvelvollisuus koskee sekä tilannetta, jossa päämies on perillisenä että tapauksia, joissa päämies on pesän osakkaana pelkästään avio-oikeutensa nojalla, jolloin hänellä voi olla tarvetta esittää aviovarallisuus oikeudellisia vaateita pesää kohtaan¹⁰⁸. Edunvalvojan tehtävänä on myös pitää kirjaa siitä, miten hän hoitaa päämiehen omaisuutta esimerkiksi jakamattomassa kuolinpesässä. Kirjanpito velvollisuus auttaa edunvalvojaa täyttämään vuositilivelvollisuutensa maistraatille (HolhTL 50-55 §)¹⁰⁹. Maistraatti voi tarvittaessa velvoittaa edunvalvojan laatimaan suunnitelman päämiehen omaisuuden hoidosta (HolhTL 40 §)¹¹⁰. Edunvalvojan tulee päämiehen tai maistraatin pyynnöstä selvittää niitä toimenpiteitä, joihin edunvalvoja on ryhtynyt hoitaessaan esimerkiksi päämiehen osuutta jakamattomassa kuolinpesässä (HolhTL 39.3 § ja 57 §). Laissa säädettyjen velvolluuksiensa lisäksi edunvalvojan tulee hoitaa ositukseen tai perinnönjakoon liittyvää tehtäväänsä hyvän edunvalvontatavan ja oman harkintansa mukaisesti päämiehen etu tavoitteenaan. Jos edunvalvojan toiminta mahtuu huolellisen henkilön toiminnan kaavaan (*bonus pater familias* -periaate), se riittänee.¹¹¹

¹⁰⁶ HE 146/1998 vp. s. 51 ja Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 94-95.

¹⁰⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 83-87. Vrt. FB 16:1.2 §:n oikeusohjeet omaisuuden säilyttämisestä.

¹⁰⁸ Antila: Edunvalvontavaltuuksien (2007) s. 141.

¹⁰⁹ Ks. maistraatin toimivallasta myöntää poikkeustapauksessa edunvalvojalle helpotuksia tilin laatimisessa: HolhTL 53 § ja 55.3 §.

¹¹⁰ Käytännössä edunvalvojat laadittavat oma-aloitteisesti esimerkiksi metsänhoitosuunnitelmia.

¹¹¹ Ks. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 84 ja Sarjan artikkeli: Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa (2011) s. 133-162, jossa edunvalvojille luodaan hyvää edunvalvontatapaa ammatillisen itsesääntelyn näkökulmasta.

4. Maistraatin rooli

4.1. Yleistä

HolhTL:n esitöissä maistraatin valvontatoimet on jaettu kahteen luokkaan: ennako- ja jälkivalvontaan¹¹². Ennakovalvonnalla tarkoitetaan esteellisyys- ja lupavalvontaa ja jälkivalvonnalla tilivuoden päätyttyä tapahtuvaa päämiehen tilitietojen tarkastusta. *Sarjan* mukaan lupapäätöksen muutoksenhaussa on kuitenkin myös jälkivalvonnan ja päämiehen jälkikäteisen oikeussuojan piirteitä¹¹³. Hallintoviranomaisena maistraatin toiminnan lähtökohtia edunvalvojien toiminnan valvonnassa ovat lainalaisuuden (PL 2.3 §) ja hyvän hallinnon periaatteet, kuten hallintolain (434/2003, jäljempänä HL) 6 §:n suhteellisuusperiaate. Hyvään hallintoon kuuluva neuvontavelvollisuus koskee yleisiä menettelyohjeita esimerkiksi lupa-asiassa sekä mahdollisia vakiintuneita tulkintalinjoja. Maistraatin on ohjattava edunvalvojaa paitsi edunvalvontatehtävän alkaessa, myös edunvalvonnan kestäessä, mikäli edunvalvoja kysyy neuvoa. Sisällöllinen neuvonta on kuitenkin rajallista, ja maistraatin on kehotettava edunvalvojaa kääntymään tarvittaessa lakimiehen puoleen esimerkiksi yksityiskohtaisemmissa avio- ja jäämistövarallisuutta koskevissa kysymyksissä¹¹⁴.

Maistraatti ei ole osituksen tai kuolinpesän asianosainen sen paremmin kuin päämiestä tukeva tai sivuuttava edunvalvojakaan, vaan maistraatilla on laissa säädetty rajoitettu roolinsa suhteessa ositustahoon tai kuolinpesän edunhaltijoihin. Maistraatin tärkeimpänä tehtävänä on valvoa, että edunvalvoja hoitaa tehtävänsä lain ja päämiehen edun mukaisesti. Maistraatti valvoo ennen muuta sitä, miten edunvalvoja hoitaa päämiehen varallisuutta¹¹⁵. Maistraatin rajattu rooli ei merkitse kuitenkaan passiivisuutta – vaan päinvastoin¹¹⁶. Kun tarkastellaan HolhTL:a holistisesti, havaitaan, että

¹¹² HE 146/1998 vp. s. 10 ja 25.

¹¹³ Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 8.

¹¹⁴ Mäenpää: Hallinto-oikeus (2013) s. 415. Ks. virheellisestä neuvonnasta Kuusikko: Viranomaisen neuvontavelvoite hallintolaissa (2010) s. 73-76.

¹¹⁵ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 164.

¹¹⁶ Saarenpää: Holhouksesta edunvalvontaan (2000) s. 146.

maistraatin rooli osituksessa ja kuolinpesässä rajoittuu neuvontavelvollisuuteen, esteellisyytilanteiden poistamiseen, lupavalvontaan, päämiehen oikeuksien turvaamiseen sopimusjaoissa sekä edunvalvojan laatiman tilin vuositarkastukseen. Myös Ruotsissa edunvalvontaviranomaisella on vastaava rooli: se valvoo päämiehen asiainhoitajien eli vanhempien, uskottujen miesten ja edunvalvojen toimintaa lupa-, esteellisyys- ja tilivalvonnalla (FB 16 luku).

4.2. Esteellisyytilanteiden poistaminen

Maistraatin on valvottava, että päämiehelle tulee esteetön edunvalvojan sijainen niissä tapauksissa, joissa varsinainen edunvalvoja on esteellinen. Vammaisyleissopimuksen 12.4 artiklan nojalla maistraatin valvontatoimenpiteiden tulee taata, ettei edunvalvonta aiheuta missään tilanteessa eturistiriitoja. Esteellisen edunvalvojan solmima ositus- tai perinnönjakosopimus ei sido päämiestä (HolhTL 36.1 §). Esteellisyytilanteet johtuvat intressien ristiriidasta joko a) edunvalvojan ja päämiehen välillä tai b) edunvalvojan edustaman usean päämiehen välillä¹¹⁷. HolhTL 32.2 §:n mukaan edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään, jos vastapuolena on edunvalvoja itse, edunvalvojan sukulaiset tai joku, jota edunvalvoja edustaa. Itsekontrahointikielto konkretisoituu esimerkiksi avioero-osituksessa, jossa edunvalvojana toimiva puoliso ei voi sopia osituksesta itsensä kanssa. Edunvalvojan ja päämiehen ollessa saman kuolinpesän osakkaita on edunvalvoja jäävi edustamaan päämiestään kuolinpesän asioissa. Esimerkiksi leski ja perilliset ovat usein vastapuolina oikeuskysymyksissä. Kuolinpesän ulkopuolisissa oikeustoimissa edustamiskompetenssi kuitenkin säilyy. Edunvalvoja ei saa edustaa päämiestään myöskään silloin, kun edunvalvojan ja hänen päämiehensä edut saattavat *muusta syystä* joutua asiassa ristiriitaan.¹¹⁸

Edunvalvoja ei voi korjata esteellisyyttään valtuuttamalla jonkun muun toimimaan puolestaan. HolhTL:n mukaan jääviys korjataan maistraatin (HolhTL 12.3 §) tai yleisen tuomioistuimen antamalla sijais määräyksellä (HolhTL 11

¹¹⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 98.

¹¹⁸ Ks. tarkemmin Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 85, 102.

§)¹¹⁹. Hakijalegitimaatio sijaisen määräämiseksi on samoilla tahoilla kuin edunvalvojan määräämisessä yleensä, myös pesänjakajalla. Vaikka edunvalvojamääräys annetaan lähtökohtaisesti hakemuksen mukaisena (hakemussidonnaisuusperiaate¹²⁰), maistraatti pyrkii kuitenkin määräämään sijaisen tehtävät tarpeeksi kattavasti, esimerkiksi koskemaan kaikkia kuolinpesään liittyviä asioita. Näin vältetään sijaisen edustusvallan laventavalta tulkinnalta¹²¹. Edunvalvojan esteellisyydestä johtuva pätemättömyys korjautuu ainoastaan kahdessa tilanteessa: a) uuden edunvalvojan tai hänen sijaisensa hyväksymänä tai b) jos päämies tullessaan täysi-ikäiseksi hyväksyy oikeustoimen (HolhTL 26.2 §)¹²². Maistraatti pyrkii hyvän valvontatavan nojalla huomioimaan esteellisyytilanteet mahdollisimman varhaisessa vaiheessa neuvonnalla ja ohjauksella. Maistraatin hallintolupa tarvitaan oikeustoimeen siitä huolimatta, että edunvalvoja tai tämän sijainen olisi HolhTL 8.3 §:n tai 29.1 §:n nojalla määrätty edustamaan päämiestään ainoastaan kyseisen kuolinpesän asioissa.

4.3. Lupavalvonta

HolhTL 34.1 §:n mukaan edunvalvojalla ei ole oikeutta ilman maistraatin lupaa päämiehensä puolesta tehdä sopimusta omaisuuden osituksesta, erottelusta eikä perinnönjaosta, jotka toimitetaan ilman pesänjakajaa. Edunvalvoja tarvitsee maistraatin luvan myös päämiehen perintöosuuden luovuttamiseen ja kuolinpesän yhteishallinnosta sopimiseen jakamattomuussopimuksella. Edunvalvojalla ei ole myöskään kelpoisuutta ilman maistraatin lupaa luopua päämiehelle tulevasta perinnöstä, myydä tai hankkia kiinteistöä, harjoittaa

¹¹⁹ Tapauksessa *KKO:2002:13* alaikäisen vajaanvaltaisen edunvalvoja haki lapsensa puolesta sijaisen määräämistä ajamaan kannetta isyyden kumoamisesta. KKO:n mukaan sijaisen määräämiselle ei esitetty riittäviä perusteita.

¹²⁰ Tornberg: *Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu* (2012) s. 356.

¹²¹ HolhTL 8.3 §. Ks. Helin: *Edunvalvojan päätösvallan rajoista* (2001) s. 1077. Maistraatin antama sijaismääräys voi myös pidentää jäämistöoikeudellisia määräaikoja (Vaasan HO 31.1.1991 S89/190). Näin on esimerkiksi lakiosan täydennyskanteen kohdalla. Näin Aarnio-Kangas: *Suomen jäämistöoikeus I* (2009) s. 953. Oikeuskäytännön perusteella yleisin esteellisyytilanne syntyy silloin, kun edunvalvoja ja päämies ovat saman oikeustoimen osapuolia (ks. lahjasta KKO:2002:64, KKO:1988:61 ja KKO:1982-II-45).

¹²² Välimäki: *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 110: Esteellisyydestä johtuvaa pätemättömyyttä ei voida korjata maistraatin jälkikäteisellä luvalla (KKO:1999:24). Toisin Kangas: KKO:1999:24. *Edunvalvonta ja alaikäisen omaisuuden panttaaminen* (1999) s. 228.

elinkeinoa eikä antaa panttaussitoumusta päämiehensä puolesta¹²³. Lupavalvonnan vuoksi maistraatilla on korostunut rooli päämiehen omaisuuden perustuslaillisen suojan toteuttajana¹²⁴. Toimivaltaisena *lupaviranomaisena* toimii se maistraatti, joka muutoinkin valvoo edunvalvojan toimintaa. Osituksessa ja perinnönjaossa, jossa on useampi edunvalvoja käyttämässä päämiestensä puolesta puhevaltaa, voidaan lupa-asia keskittää esimerkiksi siihen maistraattiin, jossa asia tulee ensimmäisenä vireille (HolhTL 34.2 §). Lupajärjestelmän funktioita ovat edunvalvojan kelpoisuuden muotoaminen, oikeussuojan antaminen päämiehelle ja yleisempi, koko edunvalvontajärjestelmän luotettavuuden takaaminen. Lupaprosessin tulee myös kokonaisuudessaan olla päämiehen edun mukainen alkaen siitä hetkestä, kun edunvalvoja yhteistoimintavelvoitteensa mukaisesti neuvottelee päämiehensä kanssa luvanvaraisesta oikeustoimesta.¹²⁵ Myös vammaisyleissopimuksen 12.4 artiklan nojalla maistraatin on varmistettava, että lupaprosessin aikana kunnioitetaan päämiehen oikeuksia, tahtoa ja mieltymyksiä. Koska lupapäätökset ovat hallintopäätöksiä, *lex specialis derogat legi generali* -laintulkintasäännön mukaisesti lupajärjestelmässä sovelletaan HL:a siltä osin kuin HolhTL:ssa ei ole menettelystä säädetty (HolhTL 85.2 §)¹²⁶.

Luvan vireillepanosta päättää edunvalvoja, sillä maistraatilla ei HolhTL:n nojalla ole toimivaltaa velvoittaa edunvalvojaa hakemaan lupaa ositukseen tai perinnönjakoon. Päämies ei tarvitse maistraatin lupaa tehdessään oikeustoimia. Oikeustoimi, jonka päämies tekee itsenäisesti tai edunvalvojansa tukemana, kuuluu ainoastaan maistraatin jälkikontrollin piiriin.¹²⁷ Hakijalegitimaatiota ei ole myöskään pesänselvittäjällä, jakajalla eikä sopimusosapuolilla (KKO:1965-II-13). Lupa-asian asianosainen on ainoastaan päämies¹²⁸. Edunvalvoja voi hakea lupaa ositukseen ja perinnönjakoon joko etu- tai jälkikäteen (HolhTL 36.2 §).

¹²³ Lupa tarvitaan jo panttaussitoumuksen antamiseen. Näin Lohi: Edunvalvojan panttausvalta ja maakaaren voimaanpanolain 19.1 § (2000) s. 465-474.

¹²⁴ Sarja: Perusoikeudet edunvalvonnan laillisuusvalvonnassa (2007) s. 392.

¹²⁵ Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 5, 7, 14. Vrt. Kangas: Holhousviranomaisen lupa, pesänselvitys ja perinnönjako (1995) s. 861.

¹²⁶ HE 146/1998 vp. s. 69.

¹²⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 128-129, myös alaviitteet.

¹²⁸ Nuotio: Havainnot holhousviranomaisen lupa-asiaa (2006) s. 172-173. Vrt. HL 11 §.

Lupa-asian selvittelyssä noudatetaan hallinto-oikeudellista indispositiivisuuden periaatetta. Maistraatti ei voi sopia asianosaisen kanssa toimivaltansa käytöstä. Valmisteluun kuuluvat PL:n oikeusturvasäännöksen eli 21 §:n mukaisesti asianosaisen kuuleminen (*audi alteram partem*) ja luvan edellytysten selvittäminen. Maistraatin on varattava 15 vuotta täyttäneelle päämiehelle, edunvalvonnan muodosta riippumatta, tilaisuus tulla kuulluksi lupa-asiaassa, jollei päämiehen kirjallista suostumusta ole liitetty hakemusasiakirjoihin (HolhTL 34.2 §)¹²⁹. HL 34.2 §:n 5-kohdan nojalla maistraatti voi luopua päämiehen kuulemisesta lähinnä tilanteessa, jossa edunvalvoja on esittänyt näyttöä siitä, ettei päämies kykene ymmärtämään asian merkitystä¹³⁰. *Selvittämisvastuun jakautumisen* suhteen lupa-asiaassa sovelletaan sekä virallis- että määräämisperiaatetta HL 31 §:n mukaisesti, sillä osituksen ja perinnönjaon aineisto on pääsääntöisesti yksityistä. Maistraatti on viime kädessä vastuussa siitä, että edunvalvojan maistraatille toimittama informaatio on tarpeeksi tarkkaa. Tarvittaessa maistraatin tulee pyytää edunvalvojaa täydentämään hakemustaan esimerkiksi testamentilla ja avioehtosopimuksella (HL 22 § ja HolhTL 56.3 §).¹³¹ Päämiehen oikeusturvan takeeksi maistraatilla on myös oikeus saada muilta viranomaisilta ja pankki- ja vakuutuslaitoksilta tarvittavia tili- tai muita tietoja (HolhTL 90 §)¹³². Informaation määrän rajoittajana toimii henkilötietolain (523/1999) 9 §:ssä säädetty tarpeellisuusperiaate.

Maistraatille on asetettu lupa-asioiden *käsittelyn joutuisuusvaatimus* (PL 21 § ja HL 23.1 §). Viivytyksettömyys on lähtökohtaisesti päämiehen eikä oikeustoimen muiden osapuolten tai edunvalvojan etujen takeena. Maistraatin passiivisuus osituksen ja perinnönjaon lupaprosessissa on kuitenkin sangen usein ollut ylimpien laillisuusvalvojen tarkastelun alla. Kun osituksen ja perinnönjaon lupaprosessilla on päämiehen lisäksi käytännössä vaikutusta myös muiden edunhaltijoiden asemaan, ei heillekään tulisi aiheutua kohtuutonta viivytystä

¹²⁹ Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen: *Ikääntymisen ennakointi* (2013) s. 107: "Yksilöllä on oikeus osallistua sellaiseen itseään koskevaan päätöksentekoon, jonka päämääränä on hänen etujensa mukainen lopputulos".

¹³⁰ HE 203/2010 vp. s. 19: "Jos edunvalvoja katsoo, ettei päämiestä tämän tilan vuoksi voida kuulla, edellytetään, että edunvalvoja antaa asiasta lupahakemuksen yhteydessä selvityksen ja tarvittaessa liittää asiakirjoihin lääkärinlausunnon."

¹³¹ Mäenpää: *Hallinto-oikeus* (2013) s. 249, 425 ja Välimäki: *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 131-132.

¹³² Käytännössä maistraatista pyydetään tarkempia selvityksiä lähinnä tilanteissa, joissa herää epäily siitä, että edunvalvoja on antanut vilpillisiä tietoja.

siitä, että yhden asianosaisen vuoksi ositus- tai perinnönjako vaatii maistraatin luvan. Maistraatin tulee esittää käsittelyaika-arvio hyvän lupamenettelyn mukaisesti ainakin päämiehelle ja edunvalvojalle (HL 23.2 §).¹³³

Maistraatin harkintavallalla lupa-asioissa on sekä laillisuus- että tarkoituksenmukaisuusharkinnan piirteitä, sillä lupa lähtökohtaisesti myönnetään, kun edellytys eli HolhTL 35 §:ssä säädetty päämiehen etu täyttyy. *Ratkaisun sisältönä* on joko lupahakemuksen mukaisen oikeustoimen hyväksyminen tai hylkääminen, sillä maistraatti on sidottu edunvalvojan esittämiin vaatimuksiin (*non ultra petita partium*)¹³⁴. PL 21 §:n ja HL 45 §:n mukaan hallintopäätös on perusteltava. HL 45 §:n oikeusohjeiden mukaan päätöksen perusteluissa on ilmoitettava, mitkä seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun sekä mainittava sovelletut säännökset. HolhTL 35 §:n nojalla maistraatti voi myöntää 34 §:ssä tarkoitettun luvan, jos oikeustoimi, johon lupaa haetaan, on päämiehen edun mukainen. Tällöin on otettava huomioon, mitä 37-41 §:ssä säädetään omaisuuden hoitamisesta. HolhTL 37-41 §:ssä mainittujen perustelujen (päämiehen edun, hyödyn ja henkilökohtaisten tarpeiden, päämiehen käyttötarpeiden, päämiehen omaisuuden säilyttämisen, omaisuuden hoitosuunnitelman noudattamisen sekä testamenttimääräysten noudattamisen) lisäksi maistraatin tulee pitää silmällä päämiehen mielipidettä ja vammaisyleissopimuksen 3 artiklaa eli päämiehen vapautta tehdä omat valintansa¹³⁵. *Sarjan* mukaan päämiehen mielipide ei HL:n näkökulmasta lähtökohtaisesti sido maistraatin harkintavaltaa.¹³⁶ Sarja on oikeassa, mutta päämiehen itsemääräämisoikeus toteutuu optimaalisimmin silloin, kun

¹³³ Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 29-38. Esim. tapauksessa eoa 31.5.2013 dnro 307/4/12 maistraatti laiminlöi noudattaa julkisuulain määräaikoja.

¹³⁴ Kulla: Hallintomenettelyn perusteet (2012) s. 264. Ks. erityisesti luvan hylkäämisestä Kangas: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet (2012) s. 181.

¹³⁵ Omaisuudenhoitoperiaatteiden ryhmittely on peräisin *Aallon* tutkimuksesta: Arvojen ja ratkaisujen sisältö – tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä (2011) s. 129. Vammaisyleissopimuksen itsemääräämisoikeutta koskevan 3 art.:n tulkinnasta ks. Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 225 ja Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö (2013) s. 34.

¹³⁶ Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 8-10, 22.

päämiehen tervettä ja selkeää tahtoa tai hänen oletettua mielipidettään kunnioitetaan¹³⁷.

Ositus- tai perinnönjakosopimuksen tai sen luonnoksen *hyväksymisen tulee johtaa* siihen, että omaisuutta voidaan käyttää päämiehen hyödyksi (HolhTL 37.1 §). HolhTL:n lähtökohtana on, että luvan myöntäminen päämiehen henkilökohtaisen omaisuuden luovuttamiseen (HolhTL 38 §) sekä sellaisen omaisuuden luovuttamiseen, jota päämies tarvitsee asumiseen tai elinkeinon harjoittamiseen tai jolla on muuten päämiehelle erityistä arvoa (HolhTL 39 §), on kiellettyä.¹³⁸ HolhTL:n 35 §:n nojalla *päämiehen edun arvioiminen* tapahtuu ainoastaan kyseisen yksilön näkökulmasta ja hänen yksilöllisten olosuhteidensa suhteen. Maistraatin harkintavaltaa rajoittavat päämiehen edun lisäksi ihmis- ja perusoikeusvelvoitteet (PL 22 §) sekä hallinnon oikeusperiaatteet (HL 6 §). Lupavalvonnassaan maistraatti ottaa kantaa paitsi materiaaliseen edunvalvontaoikeuteen, myös aviovarallisuus- ja jäämistöoikeuteen. Maistraatin tuleekin noudattaa vakiintuneita ja yleisissä tuomioistuimissa syntyneitä parisuhde- ja jäämistöoikeudellisia tulkintaperiaatteita esimerkiksi siitä, mikä on lesken asemassa olevan päämiehen etu kussakin tilanteessa¹³⁹. Ratkaisuperiaatteiden valinnalla on merkitystä päämiehen oikeusturvan kannalta¹⁴⁰.

Lupapäätöksen tiedoksiannosta säädetään HL 54.1 §:ssä, jonka mukaan viranomaisen on annettava päätös tiedoksi asianosaiselle ja muulle tiedossa olevalle, jolla on oikeus hakea siihen oikaisua tai muutosta valittamalla. HL 56.1 §:ssä todetaan, että tiedoksianto yksityishenkilölle toimitetaan henkilölle itselleen tai tämän lailliselle edustajalle. Käytännössä maistraatit antavat päätöksen tiedoksi edunvalvojille ja asian ymmärtäville päämiehille. Tiedoksiannosta alkaa kulua muutoksenhaku-aika. Lupapäätöksen sekä sen

¹³⁷ Ks. vammaisyleissopimuksen 3 art. a- kohta itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta ja Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 306. Vrt. Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 247.

¹³⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 304-305.

¹³⁹ Nuotio: Havainnot holhousviranomaisen lupa-asiassa (2006) s. 170.

¹⁴⁰ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 59-60. HL:n nojalla päätöksestä aiheutuva lupamaksu kohdennetaan päämiehen kannettavaksi (HL 64.1 §). Kuolinpesässä voidaan myös varautua lupamaksuun ottamalla lupamaksu osaksi pesän velkoja. Vrt. Kangas: Holhousviranomaisen lupa, pesänselvitys ja perinnönjako (1995) s. 885.

liitteiden ja hakemusasiakirjojen salassapitoon, luovuttamiseen ja hävittämiseen sovelletaan HL:n ja henkilötietolain lisäksi HolhTL 92 §:n nojalla viranomaisten toiminnan julkisuudesta annettua lakia (649/2007) sekä viranomaisten toiminnan julkisuudesta ja hyvästä tiedonhallintatavasta annettua asetusta (1030/1999). Asiakirjojen arkistointiin sovelletaan kaikkia valtion virastoja yleisesti koskevaa arkistolakia (831/1994).

Muutosta lupapäätöksiin haetaan hallintolainkäyttölain (586/1996, jäljempänä HLL) mukaisesti hallinto-oikeudelta ja edelleen KHO:lta huolimatta siitä, että kyseessä ovat sinänsä siviilioikeudelliset asiat, kuten ositus ja perinnönjako (HolhTL 87.1 §)¹⁴¹. *Muutoksenhakulegitimaatio* on päämiehellä, päämiehen puolesta tämän edunvalvojalla ja tarvittaessa maistraatilla (PL 21 § ja HLL 6 §). Vaikka ositusta ja perinnönjakoa koskevalla lupapäätöksellä voi sinänsä olla vaikutusta muihinkin kuolinpesän osakkaisiin kuin päämieheen, ei muilla osakkailla ole itsenäistä muutoksenhakuoikeutta (KHO 30.9.2009/2398 ja KHO 26.9.2012/2551).

Edunvalvontaoikeuden kehittymisen kannalta on valitettavaa, että lupa-asiat etenevät harvoin KHO:een saakka, sillä ennakkopäätöksillä on suuri käytännön merkitys silloin, kun lakiuudistuksia ei ole tiedossa. Varsinaisen muutoksenhakuoikeuden lisäksi päämiehen oikeusturvana ovat normaalit HL 8 luvussa säädetyt hallintopäätöksen oikeussuojakeinot päätöksen korjaamisesta sekä asian uudelleenkäsittely- ja kantelumahdollisuus. Kun muutoksenhaku aika on kulunut umpeen, lupapäätös saa *lainvoiman*. Lupapäätös on lähtökohtaisesti täytäntöönpantavissa vasta lainvoimaisena (HLL 31.3 §)¹⁴². Maistraatin lupapäätös ei korvaa laillista ositus- tai perinnönjakomenettelyä, vaan ositustahojen tai kuolinpesän osakkaiden on toimitettava jako PK 23:9 §:n muotomääräyksiä noudattaen¹⁴³. Tosielämässä osakkaat usein jakavat pesän varat heti kun ositus- ja perinnönjakolupa on myönnetty¹⁴⁴.

¹⁴¹ Pesänjakajan ratkaisusta haetaan päinvastoin muutosta yleiseltä tuomioistuimelta PK 23:10 §:n nojalla.

¹⁴² Tapauksessa Kuopion HaO 10.5.2013 13/0190/2 maistraatin lupapäätös oli lainvastainen, kun täytäntöönpanokysymyksestä ei ollut lainkaan lausuttu.

¹⁴³ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1343.

¹⁴⁴ Ks. Nuotio: Havaintoja holhousviranomaisen lupa-asiassa (2006) s. 188.

4.4. Tilivalvonta ja maistraatin vastuu

Maistraatti valvoo päämiehen varallisuuden muutoksia tilivalvonnalla. HolhTL 56.1 §:n mukaan maistraatin on edunvalvojan laatiman vuosi- tai päätöstitilin saatuaan viipymättä *hyvän tarkastustavan* edellyttämässä laajuudessa tarkastettava, miten edunvalvoja on hoitanut päämiehen omaisuutta. Jos päämiehen varallisuuteen kuuluu osuuksia jakamattomista kuolinpesistä, maistraatin on tarkastettava, onko omaisuus muuttunut tilikauden aikana. Maistraatin tulee tarkastaa, että sopimusositukselle ja -perinnönjaolle on haettu luvat, edunvalvoja on toiminut esteettömänä ja että oikeustoimet ovat toteutuneet lupien mukaisena¹⁴⁵. Käytännössä tilivalvonnassa havaitaan luvattomia osittaisia osituksia ja perinnönjakoja. Tilintarkastus voidaan tietyin edellytyksin suorittaa *yleispiirteisenä*, kuitenkin niin, että maistraatin vahingonkorvausvastuu säilyy (HolhTL 56.2 §). Kevennetty tarkastusmenettely tarkoittaa, että resursseja suunnataan riskitileihin. *Välimäki* on esittänyt huolensa siitä, että valtion säästötalkoot voivat vaarantaa päämiesten yhdenvertaisuuden, jos kriteerit yleispiirteiseen tarkastukseen siirtymisestä vaihtelevat maistraattien välillä¹⁴⁶. Olen Välimäen kanssa samaa mieltä siitä, että hallinnon tehokkuusvaatimus ei voi johtaa päämiehen oikeusaseman heikkenemiseen. Vaikka päämiehen etu ei olekaan pelkkää lukujen tarkastelua, tilivalvontaa ei tee mikään muu taho. Huolellisessa tilintarkastuksessa voi yksityiskohdissa tulla esille myös jotakin, joka pelkässä kokonaisuudessa näyttää vähäiseltä. Koska lakiin ei voida kirjata yksityiskohtaisia toimiohjeita, on hyvän tarkastustavan määrittämiseksi annettu alemmanasteista ohjeistusta¹⁴⁷.

PL:n 118.3 §:n mukaan maistraatti on julkisyhteisönä *vahingonkorvausvastuussa* valvontatehtävänsä laiminlyönneistä. Vahingonkorvausvelvollisuudesta tilintarkastuksen suhteen on säädetty HolhTL:n 56 a §:ssä. Maistraatin tulee korvata päämiehelle maistraatin laiminlyönneistä johtuneet vahingot, jos tilintarkastuksessa ei ole havaittu

¹⁴⁵ Ks. tarkemmin HE 203/2010 vp. s. 22 ja. Heikkinen ym.: Holhustili (2003) s. 82.

¹⁴⁶ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 177.

¹⁴⁷ Esim. Ohjeita holhustoimen tilintarkastuksesta MOK 52/2010. Tapauksessa KHO 3.5.2004/975 arvioitiin, ettei maistraatin edunvalvojalle tilintarkastuksen yhteydessä antama kehoitus, jonka noudattamiseen ei liittynyt tehostetta, sisältänyt HLL 5.1 §:ssä tarkoitettua valituskelpoista päätöstä. (Ään 4-1.)

seikkaa, joka olisi pitänyt havaita¹⁴⁸. *Tilintarkastuksen ulkopuoliseen* maistraatin kompensatiovastuuseen sovelletaan hyvitysasioiden lex generalista, vahingonkorvauslakia (412/1974, jäljempänä VahL). Julkisyhteisö on velvollinen korvaamaan julkista valtaa käytettäessä virheen tai laiminlyönnin johdosta aiheutuneen vahingon (VahL 3:21 §). Kirjallisuuden mukaan vahingossa voi olla kyse niin päämiehen henkilö- ja esine-, kuin omaisuusvahingosta¹⁴⁹.

5. Edunvalvontavaltuutetun valvonta

Kun osituksen tai kuolinpesän asianosainen on edunvalvonnan tarpeessa, maistraatin tulee selvittää, onko henkilö toimikelpoisena ollessaan antanut erityisen laissa säännellyn valtuutuksen sen varalta, että hän tulee myöhemmin kykenemättömäksi huolehtimaan asioistaan. EVVL 10 §:n mukaan edunvalvontavaltuutus tulee voimaan, kun maistraatti vahvistaa ja rekisteröi valtuutuksen EVVL 5 luvussa säädetyin tavoin ja edellytyksin. Vahvistaminen ei vaikuta valtuuttajan oikeustoimikelpoisuuteen¹⁵⁰. Edunvalvontavaltuutus on yksityisoikeudellisen valtuutuksen erityinen muoto, jonka tavoitteena on olla, lievimmän riittävän suojakeinon periaatteen mukaisesti, vaihtoehto edunvalvonnalle¹⁵¹.

¹⁴⁸ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 159. Ks. Turun hovioikeus 15.3.2001 S01/81. *Tapauksessa alaikäisen vajaanvaltaisen holhooja H ja tämän miesystävä olivat käyttäneet H:n tyttären varoja asunto-osakkeiden ostoon. Tytär oli saanut varat vakuutuskorvauksesta, joka oli maksettu tälle isänsä kuoleman jälkeen. Rivitalo-osake oli sittemmin myyty, myynnistä saadut rahat olivat menneet vakuusvelkojen maksuun ja äiti oli todettu varattomaksi. Tytär nosti vahingonkorvauskanteen holhousviranomaisista vastaan, koska katsoi vahingon syntyneen holhousviranomaisen huolimattomuudesta. Turun hovioikeus hylkäsi kanteen kokonaisuudessaan katsoen, ettei viranomainen ollut syyllistynyt asiassa laiminlyönneihin. Olosuhteiden ja holhousviranomaisen vastuun arviointi perustui HolhL:n oikeusohjeisiin. Gottbergin mukaan nykyisen HolhTL:n lupasäännösten aikana vastaavaa tilannetta ei pääse syntymään. Ks. Gottberg: Törkeä kavallus, holhoojien vastuu hallussaan olevista holhotin varoista (2001) s. 11-12.*

¹⁴⁹ Heikkinen ym.: Holhouslaki (2003) s. 15. Ks. isännänvastuusta viranomaisessa Mäenpää: Hallinto-oikeus (2013) s. 289-292.

¹⁵⁰ Antila: Edunvalvontavaltuutus (2007) s. 106. Vrt. HolhTL 18 § ja periaate 9: EN:n suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11.

¹⁵¹ HE 52/2006 vp. s. 5, 9. *Saarenpää* on kritisoinut maistraattien resurssipulan olleen tosiasiaassa edunvalvontavaltuutuksen käyttöönoton taustalla Suomessa. Ks. Saarenpää: Ajankohtaista edunvalvontaoikeudesta (2013). Vrt. HE 52/2006 vp. s. 5. Ruotsissa ei ole toistaiseksi voimassa edunvalvontavaltuutusta vastaavaa instituutiota, ks. kehityksestä tarkemmin Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 215.

Valtuuttaja räätälöi valtuutetun kelpoisuuden rajat (EVVL 2 § ja 15 §), ja hänellä on valinnanvapaus myös maistraatin valvontavallan laajuudesta¹⁵². Valtuutetun on ositusta tai kuolinpesää koskevassa tehtävässään noudatettava lakia, valtuuttajan tahtoa ja hänen antamiaan toimiohjeita (EVVL 16 §). Maistraatti ei pääsääntöisesti valvo valtuutetun toimintaa osituksessa tai perinnönjaossa samalla tavalla kuin HolhTL:n nojalla määrättyä edunvalvojaa, jollei valtakirjassa toisin määrätä (EVVL 19 §). Maistraatin valvonta toteutuu ensisijaisesti edunvalvontavaltuutuksen huolellisessa vahvistamis- ja rekisteröintiprosessissa (EVVL 5 luku)¹⁵³. Valtuuttajan tullessa kuolinpesän osakkaaksi valtuutetulla on velvollisuus toimittaa perukirja maistraatille kuukauden kuluessa perunkirjoituksesta (EVVL 30.2 §). Valtuuttaja tulee sidotuksi ositukseen ja perinnönjakoon, jonka valtuutettu tekee valtuuttajan nimissä valtakirjan rajoissa (EVVL 14 §)¹⁵⁴. Lain 19 §:n mukaan valtuutetulla on kelpoisuus valtuuttajansa puolesta sopia osituksesta ja perinnönjaosta ilman maistraatin tai pesänjakajan hyväksyntää, luovuttaa tai hankkia kiinteistö, luopua perinnöstä tai luovuttaa valtuuttajan perintöosuus sekä tehdä sopimus kuolinpesän yhteishallinnosta ilman maistraatin lupaa, ellei valtakirjassa toisin ole määrätty. Valtuutettu saa antaa valtuuttajan puolesta myös lahjan, jonka antamisen perusteet on yksilöity valtakirjassa (EVVL 18.2 §)¹⁵⁵. Tilanteessa, jossa valtuuttaja on määrännyt kaikki HolhTL 34.1 §:n mukaiset oikeustoimet luvanvaraisiksi, maistraatin tulee EVVL 19.2 §:n nojalla lupaharkinnassaan arvioida valtuuttajan etua ja tämän materiaalista ositus- tai jakoasemaa HolhTL 35 §:n mukaisin perustein ja asiasta annetun oikeuskäytännön valossa¹⁵⁶.

Valtuuttajan hyväksikäytön ehkäisemiseksi maistraatti voi lainsäätäjän antamin keinoin kuitenkin valvoa valtuutetun toimintaa rajatuissa määrin, vaikkei valtakirja sisältäisi tällaisia valvontamääräyksiä. Myös edunvalvontavaltuutusta koskevassa suosituksessa on korostettu valvontaviranomaisen valtaa puuttua valtuutetun toimintaan, kun valtuutettu ei toimi valtuuttajan intressien

¹⁵² Ks. LaVM 29/2006 vp. s. 1.

¹⁵³ Tapauksessa Kuopion HAO 15.9.2011 11/0358/2 tultiin siihen johtopäätökseen, ettei valtuuttajan lapsi ollut asianosainen edunvalvontavaltuutuksen vahvistamista koskevassa valitusasiassa.

¹⁵⁴ Oikeustoimi, jonka valtuutettu tekee kelpoisuutensa ylittäen, ei sido valtuuttajaa (EVVL 15.1 §).

¹⁵⁵ Ks. Kolehmainen: Edunvalvontavaltuutus, lahja ja lahjan saajan asema (2010) s. 280-293.

¹⁵⁶ Antila: Edunvalvontavaltuutus (2007) s. 122.

mukaisesti¹⁵⁷. Maistraatti voi esimerkiksi pyytää valtuutetulta tilin tai selvityksen siitä, onko valtuutetun toiminta kuolinpesässä yhdenmukaista valtuuttajan edun kanssa (EVVL 33.2 §)¹⁵⁸. Maistraatilla on valtuutetun toimintaa valvoessaan käytössään pääsääntöisesti sama keinovalikoima kuin edunvalvojan valvonnassa, kuten kehotukset ja valvonnan tehosteet eli pakkokeinot (EVVL 34 §). HolhTL:sta poiketen maistraatilla ei kuitenkaan ole toimivaltaa vaihtaa valtuutettua, joka toimii kuolinpesässä tai osituksessa valtuuttajan edun vastaisesti. Tämä johtuu siitä, että edunvalvontavaltuutusinstituutiossa kunnioitetaan valtuuttajan valtuutettuun kohdistamaa merkittävää luottamusta¹⁵⁹. *De facto* asia hoituu siten, että maistraatti hakee yleiseltä tuomioistuimelta edunvalvojan määräämistä, jolloin edunvalvojamääräys sivuuttaa valtuutuksen (EVVL 11.2 §).¹⁶⁰

Kun valtuutuksen tavoitteena on toimia aitona vaihtoehtona HolhTL:n mukaiselle edunvalvonnalle, voidaan pohtia, mikä vaihtoehto se olisi, jos maistraatti kuitenkin valvoisi valtuutettua samoin kuin edunvalvojaa. Valtuuttajan etuna olisi ainakin se, että hän on toimintakykyisenä ollessaan voinut ennalta varautua edunvalvontaan, määrätä toivomansa edustajan ja antaa tarvittavat toimiohjeet¹⁶¹. Valtuuttajan edun arvioimisesta ei ole annettu ennakkoratkaisuja. Käytännössä valtakirjojen materiaallinen kattavuus ja valtuutettujen ketjutus ovat aiheuttaneet tulkintaongelmia myös valtuuttajien ja valtakirjan laatimisessa avustaneiden lakimiesten kesken¹⁶².

¹⁵⁷ Ks. periaate 12: EN:n suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11.

¹⁵⁸ Ks. HE 52/2006 vp. s. 38.

¹⁵⁹ HE 52/2006 vp. s. 12.

¹⁶⁰ Antila: Edunvalvontavaltuutus (2007) s. 167 ja Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 257-258, 336. Ks. myös eoa 18.10.2012 dnro 657/4/12 valtuutuksen lakkauttamisesta. Tapauksessa maistraatti halusi jonkun aikaa seurata valtuutetun toimintaa.

¹⁶¹ Ks. Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 243 ja periaate 1 ennaltamääräämisen suosimisesta: EN:n suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11.

¹⁶² Ks. esim. Saarenpää: Ajankohtaista edunvalvontaoikeudesta (2013); HE 52/2006 vp. s. 29; Jokela ym.: Maakaari (2010) s. 278-279 ja Maanmittauslaitoksen Kirjaamisen menettelyn käsikirja, s. 133. Kun ositettavaan tai jaettavaan omaisuuteen kuuluu kiinteää omaisuutta, edunvalvontavaltuutusta koskeva valtakirja, jossa luovutettavaa kiinteistöä ei ole yksilöity, ei täytä maakaaren (540/1995, jäljempänä MK) 2:3 §:n muotovaatimuksia. EVVL 20 §:n nojalla valtakirjassa oleva määräys kiinteistön luovuttamisesta tai panttaamisesta ilman kiinteistön yksilöintiä riittää kuitenkin tuottamaan valtuutetulle riittävän edustusvallan MK:n säännösten estämättä (EVVL 20 §).

III AVIOVARALLISUUSJÄRJESTELMÄN PURKAMINEN MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA

1. Voiko edunvalvonta lopettaa yhteistalouden?

Avioliitto on yksi edunvalvontainstituutioista, sillä puolisoien yhteistoimintavelvollisuus (AL 2 §) ja velvollisuus osallistua yhteiseen talouteen (AL 46 §) ennaltaehkäisevät järjestetyn edunvalvonnan tarvetta¹⁶³. Edunvalvojan määrääminen tai edunvalvontavaltuutuksen vahvistaminen ei merkitse puolisoien yhteistalouden lopettamista, sillä puolison elatusvastuu pääsääntöisesti jatkuu vähintään niin kauan kuin avioliittokin jatkuu¹⁶⁴. Avioliitossa, jossa puoliso toimii toisen puolison edunvalvojana tai edunvalvontavaltuutettuna, maistraatin valvonta vähentää riskejä puolisoien varallisuuksien sekoittumisesta ja taloudellisesta hyväksikäytöstä¹⁶⁵. Edunvalvonta lopettaa yhteistalouden, jos edunvalvoja tai valtuutettu hakee päämiehensä puolesta avioeroa (ex analogia HolhTL 29.3 §, EVVL 2.3 §). Avioliitto on ihmisoikeuskysymys¹⁶⁶ ja edunvalvonnan piirissä olevan puolison korostuneen henkilökohtainen asia¹⁶⁷. HolhTL:n ja EVVL:n esitöissä korostetaan avioeron luonnetta henkilöä syvästi koskettavana toimenpiteenä ja edunvalvojan ja valtuutetun vireillepano-oikeus rajataan vain poikkeuksellisiin tilanteisiin: 1) kun puolisoien välinen henkilökohtainen suhde on lakannut, 2) avioliittoa käytetään puolison taloudelliseen hyväksikäyttöön pelkästään varallisuusetujen siirtämiseen toiselle puolisolle ja 3) päämies ei kykene ymmärtämään asian merkitystä tai ilmaisemaan tahtoaan¹⁶⁸. Voidaan aiheellisesti kysyä, mikä on taloudellista hyväksikäyttöä ja kuka sen

¹⁶³ Saarenpää: Holhouksesta edunvalvontaan (2000) s. 155. Ks. myös Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 172, jolla todetaan, että suurin osa toimintakyvyiltään heikentyneistä ihmisistä asuu yhdessä puolisonsa tai muun läheisensä kanssa.

¹⁶⁴ Mikkola: Perheoikeus (2014) s. 277.

¹⁶⁵ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus-oikeus (2012) s. 274. Ks. myös periaate 10.3: EN:n suositus edunvalvontavaltuutusta koskevan lainsäädännön sisällöstä CM/Rec(2009)11.

¹⁶⁶ Näin Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe (2013) s. 145-149, joilla tarkastellaan KP-sopimuksen (23.2 art.), EIS:n (8 art.) ja PL:n (10 §) merkitystä avioliiton suhteen.

¹⁶⁷ Edunvalvojalla tai edunvalvontavaltuutetulla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta antaa suostumusta avioliittoon (HolhTL 29.3 §, EVVL 2.3 §). Ks. myös periaate 3.2: EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R (99)4.

¹⁶⁸ HE 146/1998 vp. s. 43 ja HE 52/2006 vp. s. 18. Ks. Niemisen analyysi oikeudesta hakea avioeroa ja KP-sopimuksen 23.2 art.:n tulkinnasta: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe (2013) s. 169-176.

määrittelee? AL 46 §:n mukaan kummankin puolison tulee kykynsä mukaan ottaa osaa perheen elatukseen. Voisiko jo puolisoiden välinen tuloero olla taloudellista hyväksikäyttöä? Tuloero voi kuitenkin syntyä myös sillä, että toinen puoliso on työttömänä. Onko se jo taloudellista hyväksikäyttöä, että suurituloisempi antaa omatkin tulonsa yhteiseen käyttöön?

Oikeuskirjallisuudessa avioeron hakeminen on nähty mahdolliseksi tilanteissa, joissa päämiehen ymmärtämättömyyttä käytetään hyväksi, hyväksikäyttö on räikeää tai puoliso laiminlyö päämiehen huolenpidon. Kun maistraatti antaa edunvalvojalle avioeroasiaa koskevaa neuvontaa, maistraatin tulee ensinnäkin ottaa huomioon, kattaako edunvalvojan ja valtuutetun kelpoisuus myös päämiehen henkilökohtaiset asiat. Toiseksi edunvalvojalla ja valtuutetulla on velvollisuus kunnioittaa päämiehen omaa mielipidettä tai oletettua tahtoa ja uskonnollista vakaumusta.¹⁶⁹ Myös toisella puolisollla on oikeus ihmisarvoiseen elämään, perhe-elämänsä kunnioitukseen ja avioliiton pysyvyyteen, joten edunvalvojan tulisi mielestäni aina käyttää muita keinoja taloudellisen hyväksikäytön ehkäisemiseksi¹⁷⁰. Näitä seikkoja on käsitelty myös seuraavassa oikeustapauksessa:

Helsingin KO 16.3.2001/688. Tapauksessa edunvalvoja laittoi päämiehensä puolesta vireille II-vaiheen hakemuksen. Tuomioistuim hylkäsi avioerohakemuksen, sillä edunvalvoja ei ollut esittänyt näyttöä päämiehen tahdonilmaisusta, taloudellisesta hyväksikäytöstä, eikä muutoinkaan selvitystä siitä, että avioero olisi päämiehen edun mukaista.¹⁷¹

2. Päämiehen oikeussuoja osituksessa

Aviopuolisoilla on yhdenvertaiset yksityisoikeudelliset oikeudet ja velvollisuudet myös avioliiton varallisuussuhteiden purkautuessa¹⁷². Avioliiton

¹⁶⁹ Ks. Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 237-238. Vrt. Aarnio-Kangas: Perhevarallisuus-oikeus (2010) s. 36 ja Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 27. Huom. esteellisyyssäännökset: HolhTL 32.2 § ja EVVL 17 §.

¹⁷⁰ Jos edunvalvojan mielikuvitus ei riitä, hän voi aina pyytää lakimiehen neuvoa erilaisista talousjärjestelyistä.

¹⁷¹ Vrt. KKO:1969-II-73. Ks. tarkemmin tapausten tulkinnasta esim. Mäki-Petäjä-Leinonen: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema (2003) s. 245.

¹⁷² Ks. KP-sopimus 5 art.

varallisuusjärjestelmä puretaan lopullisesti joko omaisuuden osituksessa tai erottelussa (AL 85-107a §)¹⁷³. Tilanteessa, jossa päämies ei kykene ilmaisemaan tahtoaan riidattomalla ja selkeällä tavalla, tulee tukevan edunvalvojan käyttää päämiehensä puolesta puhevaltaa¹⁷⁴. Tällöin sopimusositus ja sopimuserottelu vaativat maistraatin luvan (HolhTL 34.1 9-kohta). Edunvalvojan on harkittava, milloin AL 85 §:n mukaisen ositus- tai erotteluvaateen esittäminen on päämiehen edun mukaista¹⁷⁵.

Kun päämies itse allekirjoittaa ositus- tai erottelukirjan ilman edunvalvojan tukea, voi päämiehen ymmärryskyky tulla jälkikäteen arvioiduksi saannon pysyvyyden kannalta ja toisaalta myös hyväksikäytön poissulkemiseksi¹⁷⁶. Esimerkiksi ositetun kiinteän omaisuuden suhteen kirjaamisviranomaisen todennäköisesti kuulisi edunvalvojaa siitä, ymmärtääkö päämies asian merkityksen ja onko päämiehen itsenäinen toiminta ollut sen puolesta hyväksyttävissä (MK 12:1 §)¹⁷⁷. Perusteena on, että päämiesten joukko, jolle on määrätty tukeva edunvalvoja, tai joiden toimikelpoisuutta on osin rajoitettu, on hyvin kirjava. Siihen kuuluu päämiehiä täysin dementoituneista vanhuksista aina toimintakykyisiin ja todella vain tukea tarvitseviin henkilöihin. Seuraavassa oikeustapauksessa päämiehen ymmärryskyky tuli jälkikäteisen arvioinnin kohteeksi:

KKO:1981-II-21. Tapauksessa puoliso oli osituksen toimittamisen aikana oikeustoimikelvoton, eikä hänellä ollut laillista edustajaa. Ositus katsottiin mitättömäksi, eikä kanne mitättömyyden vahvistamisesta ollut sidottu PK 23:10 §:ssä säädettyyn määräaikaan. Vrt. KKO:2003:48.

Edunvalvontaoikeudessa osituksen toissijaisena suojajärjestelmänä on osituksen sovittelumahdollisuus yleisessä tuomioistuimessa. Vakiintuneen

¹⁷³ Ks. tarkemmin Mikkola: Perheoikeus (2014) s. 280.

¹⁷⁴ Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1276.

¹⁷⁵ Oikeusjärjestyksemme ei tunne osituspakkoa. Ks. tarkemmin esim. Saarenpää: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona (2005) s. 82. Ositusvaade ei vanhene eikä ositukselle tai erottelulle ole säädetty määräaika (KKO:2001:56). Omaisuuden erottelu edellyttää, että aviopuolisot ovat laatineet molemminpuolisen täysin poissulkevan avioehdon (AL 107 §). Maistraatin näkökulmasta sillä, suoritetaanko *omaisuuden ositus vai erottelu*, on merkitystä, sillä kyseessä on kaksi täysin erilaista instituutiota (KKO:2010:92).

¹⁷⁶ Ks. laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (228/1929, jäljempänä OikTL) 3 luku.

¹⁷⁷ Maanmittauslaitos: Kirjaamisviranomaisen käsikirja (2014) s. 126.

tulkinnan mukaan sopimusositusta sovittelaa yleissäännöksen eli OikTL 36 §:n nojalla ja toimitusositusta puolestaan AL 103a §:n mukaisesti¹⁷⁸. Sovittelu on mahdollista niin avioero- kuin jäämistöosituksessa¹⁷⁹. Sovittelumenettely on asianosaisaloitteista ja käytössä siten niin päämiehellä kuin edunvalvojalla. Käytännössä osituksen sovittelu edunvalvonnassa on harvinaista. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että usein edunvalvoja edustaa päämiestä, jolloin ositus sopimuksen kohtuullisuus päämiehen edun suhteen tulee arvioiduksi jo maistraatin lupavalvonnassa.

3. Sopimusosituksen lupavalvonta

3.1. Materiaalinen ositusasema: avioehto tai puolittamisperiaate

HolhTL 35 §:n nojalla sopimusosituksen lupavalvonnassaan maistraatin tulee erityisesti ottaa huomioon päämiehen toive ja päämiehen oikeus jatkaa asumista omassa kodissaan, jos osituksen kohteena on kiinteistö tai asunto-osakkeet. Maistraatin tulee huomioida myös omaisuudenhoitosuunnitelman noudattaminen, päämiehen elinkeinon jatkuminen, mahdolliset testamenttimääräykset, sekä lähtökohtainen kieltä luovuttaa päämiehen henkilökohtaista omaisuutta (HolhTL 35 ja 37–41 §) tai lahjoittaa päämiehen omaisuutta (HolhTL 32.1 §). Maistraatin tulee vaatia osituslaskelmaa ja avioehtosopimusta päämiehen edun arvioimisen vuoksi, jotta nähtäisiin, onko ositus kirjalla poikettu AL:n materiaalisista säännöistä¹⁸⁰. *Osituslaskelman* tulee sisältää puolisojen avio-oikeuden alainen omaisuus, avio-oikeuden alaisen omaisuuden tuotto, velkojen kattaminen, avio-oikeuden alaisen omaisuuden säästö ja avio-oikeudesta vapaa omaisuus (AL 99 §). Osituslaskelma määrittää tasingon, johon puoliso olisi lain mukaan oikeutettu (AL 100 §). Käytännössä osituslaskelmat usein joko puuttuvat kokonaan tai ovat muuten puutteellisia.

¹⁷⁸ Saarenpää: Avioliitolain muutokset (1992) s. 141; sama kirjoittaja: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona (2005) s. 9, 59, sekä Kangas: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet (2012) s. 317-320.

¹⁷⁹ Ks. KKO:2013:13.

¹⁸⁰ Näin myös Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 321 ja sama kirjoittaja: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona (2005) s. 11. Ks. lupien oikeustoimikohtaiset liiteluettelot maistraatin verkkosivuilta.

Miten maistraatin tulee arvioida päämiehen etua suhteessa tämän materiaaliseen ositusasemaan? AL:n materiaalisten sääntöjen mukaan aviovarallisuuden jakautuminen puolisoitten kesken osituksessa seuraa joko avioehtosopimusta (AL 35.2 ja 41 §), aiemmin tehtyä esisopimusta omaisuuden osituksen varalle (AL 33.2 §), AL 35.1 §:ssä säädettyä puolittamisperiaatetta tai ositussopimusta (AL 33.2 §). Puolittamisperiaatteesta voidaan poiketa myös vastikesäännösten soveltamisella ja poikkeuksellisesti osituksen sovittelulla.¹⁸¹

Maistraatin tai edunvalvojan ei tarvitse erityisesti perustella, miksi se katsoo AL:n puolittamisperiaatteen noudattamisen olevan päämiehen edun mukaista. Miten maistraatin on arvioitava tilannetta, jossa päämies tulisi saamaan enemmän tai vähemmän omaisuutta kuin hänelle AL:n materiaalisten sääntöjen nojalla kuuluisi? HolhTL ei aseta estettä sille, että päämies saa enemmän tai vähemmän kuin mitä säännönmukainen ositus edellyttää¹⁸².

Oikeuskirjallisuudessa tilanteeseen on suhtauduttu kaksijakoisesti. *Välimäen* mukaan edunvalvoja ei voi päämiehensä puolesta sopia osituksen materiaalisesta sisällöstä samalla tavalla kuin ositustahojen keskinäinen aviovarallisuus oikeudellinen sopimusvapaus edellyttää, ja esimerkiksi tasingosta luopumista tulee arvioida HolhTL 35 §:n pohjalta¹⁸³. Positiivisemmin tilanteeseen suhtautuu *Mäki-Petäjä-Leinonen*, jonka mukaan päämiehen terveenä ollessaan antamia tahdonilmaisuja on noudatettava niin pitkälle kuin olosuhteet antavat myöten. Maistraatilla tulisi olla mahdollisuus hyväksyä oikeustoimi, joka ei ole henkilön objektiivisen edun kannalta täysin optimaalinen.¹⁸⁴ *Saarenpää* ja *Helin* korostavat päämiehen tahtoa, jonka nojalla maistraatti voisi poiketa suuntaan tai toiseen¹⁸⁵.

¹⁸¹ Saarenpää: *Avioliittolain muutokset* (1992) s. 140-141 ja sama kirjoittaja: *Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona* (2005) s. 9-10.

¹⁸² Myöskään vammaisyleissopimus (3 art.) tai EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4 (periaate 8.3), eivät ole esteenä sille, että päämies saisi osituksessa vähemmän varoja kuin hänelle kuuluisi. Esim. Välimäki on teoksessaan *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 15 tulkinut EN:n suosituksen 8 art.:aa siten, että ratkaisevassa asemassa on päämiehen hyvinvointi, eikä esim. päämiehen tulevien perillisten intressit.

¹⁸³ Välimäki: *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 118.

¹⁸⁴ Mäki-Petäjä-Leinonen: *Ikääntymisen ennakointi* (2013) s. 16, 306.

¹⁸⁵ Saarenpää: *Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet* (2005) s. 322 ja Helin: *Edunvalvojan päätösvallan rajoista* (2001) s. 1079.

Jäämistöosituksessa maistraatin tulee arvioida lesken asemassa olevan päämiehen edun suhteen tämän PK 3 luvun mukaan määrittyvää oikeusasemaa. Avio-oikeudella ei ole vaikutusta lesken PK 3 luvun mukaisiin etuuksiin, jotka ovat kuitenkin vapaaehtoisia. Leskelle kuuluvia oikeuksia ovat esimerkiksi leskelle osituksessa suoritettava tasinko AL 100 §:n nojalla, lesken otto-oikeus (AL 103a §) sekä oikeus avustukseen jäämistön säästöstä (PK 8:2.2 §)¹⁸⁶. Oikeuskäytännössä on otettu kantaa siihen, miten maistraatin tulee arvioida ositusta, jossa lesken asemassa oleva päämies olisi saamassa vähemmän kuin hänelle lain materiaalisten sääntöjen mukaan kuuluisi.

3.2. Päämies saa vähemmän kuin hänelle kuuluisi

3.2.1. Tasingosta luopuminen osituksessa (KHO:2006:1)

Edunvalvoja voi luopua päämiehensä puolesta tälle kuuluvista oikeuksista osituksessa ainakin kolmella tavalla: luovuttamalla omaisuutta toiselle puolisolle enemmän kuin tarvitsisi, luopumalla tasingosta tai pitäytymällä vastikkeen vaatimisesta¹⁸⁷. Seuraavassa ennakkoratkaisussa oli kyse tasingosta luopumisesta:

KHO 2006:1. Tapauksessa leskelle määrätty edunvalvoja haki lupaa tehdä vainajan perillisten kanssa sopimusositus- ja sopimusjako, jossa olisi jaettu ainoastaan vainajan omaisuus ja leski olisi saanut pitää oman omaisuutensa. Leski oli tosiasiallisesti oikeustoimikelvoton. Puolisoilla oli ollut molemminpuolinen ja kattava avio-oikeus. Ositus- ja perinnönjakokirja ei sisältänyt osituslaskelmaa. Maistraatti ei myöntänyt ositukselle lupaa, sillä edunvalvoja olisi lahjoituskiellon vastaisesti luopunut päämiehelle kuuluvasta tasingosta vastikkeetta.

KHO:n mukaan perukirja osoitti vainajan varojen säästön olevan noin puoli miljoonaa markkaa suurempi kuin lesken säästö. Leskellä on siksi AL 100 §:n nojalla lähtökohtaisesti ollut oikeus saada osituksessa tasinkona puolisonsa varoihin kuulunutta omaisuutta. Tasinkona leskelle olisi voitu suorittaa joko vainajalle kuuluneita rahavaroja tai kiinteää omaisuutta, joka on ollut sen laatuista, etteivät hoitokulut ole voineet ylittää omaisuuden arvoa. Näissä olosuhteissa

¹⁸⁶ Ks. myös AL 103.2 § lesken tasinkoprivilegistä. Lesken suojajärjestelmästä yleisesti ks. Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010).

¹⁸⁷ Rautiala: Ositus (1950) s. 292-293.

luvan antaminen sellaisen ositus- ja perinnönjakosopimuksen tekemiseen, jolla edunvalvoja päämiehensä puolesta vastikkeetta kokonaan luopuu päämiehelle kuuluvasta oikeudesta tasinkoon, ei ole HolhTL 35 §:n mukaisella tavalla päämiehen edun mukaista. (Ään. 4-1).

Edellä esitellyssä tapauksessa edunvalvoja oli perustellut tasingosta luopumista sillä, että hänen arvionsa mukaan leski olisi hyväksynyt menettelyn, jos leski olisi ollut oikeustoimikelpoinen. 90 -vuotiaalla leskellä oli 100.000 euroa tilillä, ja hän asui laitoksessa. Vammaisyleissopimuksen 3 artiklan a- kohdan mukaisessa itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen katsannossa KHO:n näkemys on altis kritiikille¹⁸⁸. Kun lähtökohtaisesti tasinko-oikeudesta luopuminen sitoo myös ositustahon velkojia AL 104 §:n mukaan, tulisi edunvalvonnan piirissä olevan henkilön oletettua tahtoa noudattaa¹⁸⁹. Myös edunvalvontaa koskevassa suosituksessa viitataan päämiehen aiempiin toiveisiin, jos nykyistä tahtoa ei ole selvitettävissä¹⁹⁰.

Pelkästään KHO:n perusteluja analysoimalla ei saa täyttä selvyyttä siitä, olisiko KHO hyväksynyt kuvitteellisen tilanteen, jossa lesken edunvalvoja olisi tyytynyt lesken puolesta esimerkiksi 1/3 tasingon määrästä. Prejudikaatissa näyttää ilmeiseltä, että lesken etua on tulkittu jyrkän kaavamaisesti. *Kankaan* mukaan maistraatin ei olisi ollut mahdollista myöntää lupaa päämiehen omaisuuden lahjoittamiseen¹⁹¹. *Välimäki* näki tapauksessa lesken edun olevan sangen selvää¹⁹². *Saarenpään* mukaan KHO rajasi edunvalvojan kelpoisuuden sopia osituksesta vähäiseksi¹⁹³. *Tornbergin* mukaan ratkaisu osoitti, että päämiehen etua tulee arvioida aina subjektiivisin perustein¹⁹⁴. *Aarnion* ja *Kankaan* mukaan tapaus osoittaa, ettei maistraatti voi edelleenkään vaatia, että päämiehen kuuluu saada osituksessa tasinkoa. Maistraatti voi vain ilmaista käsityksensä

¹⁸⁸ Vammaisyleissopimuksen itsemääräämisoikeutta koskevan 3 art.:n tulkinnasta ks. esim. Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 225.

¹⁸⁹ Ks. vammaisyleissopimuksen 5 art. yhdenvertaisuudesta, sekä Vammaisten henkilöiden oikeuksista tehdyn yleissopimuksen ja sen valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamista valmistelleen työryhmän mietintö (2013) s. 36.

¹⁹⁰ Ks. periaate 9 "*past and present wishes*": EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4, sekä periaatteen tulkinnasta esimerkiksi muistisairaana henkilön eduksi Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 132.

¹⁹¹ Kangas: Perhe- ja perintöoikeuden alkeet (2012) s. 179.

¹⁹² Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 118.

¹⁹³ Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 281.

¹⁹⁴ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 244.

siitä, onko oikeustoimi päämiehen edun mukainen.¹⁹⁵ KHO muutti tulkintalinjaansa ennakkoratkaisussa 2012:106.

3.2.2. PK 3:1a.2 §:n mukaisesta asumisoikeudesta luopuminen osituksessa (KHO:2012:106)

Kun kuolinpesässä on esitetty jakovaade, se merkitsee, että lesken jakamattomuussuoja supistuu asumissuojaan PK 3:1a.2 §:n mukaisesti silloin, kun hän ei ole perillisen asemassa. Tilanteissa, joissa leskelle ei voida antaa asunto- ja asuntoirtoaimiston suojaa, maistraatin on pohdittava, voisiko leskellä kuitenkin olla PK 3:1a.4 §:n mukaisesti oikeus avustukseen jäämistön säästöstä.¹⁹⁶ Oikeuskäytännössä on otettu kantaa siihen, miten maistraatin tulee arvioida lesken etua osituksessa ja perinnönjaossa tilanteessa, jossa leskelle on aiemmin kuulunut sekä kiinteistön omistus- että hallintaoikeus. Seuraavaa prejudikaattia lukiessa on siten kiinnitettävä huomiota kiinteistön omistussuhteisiin:

KHO:2012:106. Tapauksessa edunvalvonnassa olevan lesken yhdessä kuolinpesän muiden osakkaiden kanssa omistama kiinteistö oli myyty maistraatin aikaisemmin antaman luvan nojalla. Kiinteistöllä olevaa asuntoa oli perittävän kuollessa käytetty puolisoiden yhteisenä kotina ja leski oli sittemmin muuttanut hoitokotiin. Maistraatti ei kiinteistön luovutuksen yhteydessä ottanut huomioon, että lesken tulisi saada kaupassa korvaus hallintaoikeutensa menettämisestä. Edunvalvoja haki sittemmin maistraatilta lupaa sopimusositukseen ja -perinnönjakoon. Ositus- ja jakokirjan luonnoksen mukaan leski saisi pitää puolet kiinteistön kauppahinnasta, hänen nimissään olevilla pankkitileillä olevat rahavarat sekä muun mahdollisen nimissään olevan omaisuutensa. Maistraatti oli evännyt ositus- ja perinnönjakoluvan, sillä edunvalvoja olisi lesken puolesta vastikkeetta luopunut PK 3:1a §:n mukaisesta asumisoikeudesta, vaikka edunvalvojalla ei ole lupaa lahjoittaa päämiehensä omaisuutta (HolhTL 32.1 §). Hallinto-oikeudessa annetun lausuman mukaisesti maistraatti katsoi lesken hallintaoikeuden siirtyneen kaupasta saatujen varojen hallintaan.

KHO:n mukaan: ”HolhTL 35 §:n nojalla maistraatin on tullut lesken etua valvoessaan katsoa, ettei aiottu ositus ja perinnönjako

¹⁹⁵ Aarnio–Kangas: Perhevarallisuus-oikeus (2010) s. 459.

¹⁹⁶ Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 51-52.

tosiasiassa ole hänen etunsa vastainen, kun otetaan huomioon se, mitä lesken asumisen turvaamisesta säädetään PK 3:1 a §:n 2 momentissa. Asiakirjojen mukaan puolisoiden aiemmin yhteisenä asuntona käytetty rakennus on kiinteistökaupassa siirtynyt uudelle omistajalle. Leski oli jo tätä ennen muuttanut asumaan hoitokotiin. Näissä oloissa lesken asumisen turvaamiseen liittyvät seikat tai HolhTL:ssä tarkoitettu lahjoituskielto eivät anna perusteita pitää edunvalvojan lupahakemuksessa tarkoitettua ositusta ja perinnönjakoa lesken edun vastaisena.” KHO kumosi maistraatin ja hallinto-oikeuden päätökset ja palautti asian maistraatille.

KHO:n linja muuttui aiempaan ennakkoratkaisuun (KHO:2006:1) verrattuna kaiken kaikkiaan huomioimaan kunkin päämiehen yksilölliset olosuhteet. Mielestäni KHO:n perusteluissa näkyy moderni ajattelu siitä, että maistraatin on tarkasteltava lupavalvonnassaan ainoastaan kyseistä oikeustoimea ja päämiehen ositus- ja jakoasemaa siinä. Päämiehen etu on aina tilannekohtaista, ja jos kiinteistö on myyty, se on jo myyty. KHO kiinnitti huomiota siihen, että lesken asuminen oli järjestetty tarkoituksenmukaisella tavalla jo ennen kiinteistön luovutusta. Oikeustieteessä KHO:n muuttunutta linjaa on pidetty onnistuneena. *Välimäen* mukaan ennakkopäätös on osoittanut, että lesken asemassa olevan päämiehen etu sopimusosituksessa vaatii lainsoveltajalta monipuolista arviointia¹⁹⁷. *Saarenpään* mukaan KHO:n ennakkoratkaisu oli askel mekanistisesta ajattelusta yksilökeskeisempään ja samalla joustavampaan ajatteluun¹⁹⁸.

Ennakkoratkaisusta KHO:2012:106 voidaan vetää se varovainen johtopäätös, että tietyissä tilanteissa voisi olla hyväksyttävää, että päämies saa vähemmän tai enemmän kuin hänelle lain materiaalien oikeusohjeiden mukaan kuuluisi. Tällöin keskeistä on päämiehen oma toive ja subjektiivinen tarve.

¹⁹⁷ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 118. Holhoustoimen kehittämistyöryhmässä edellä esiteltyä tapausta on arvioitu siten, että ositus- ja perinnönjakolupaa ratkaistaessa aiemmat edunvalvojan toimenpiteet eivät ole ratkaisevia, vaan ainoastaan käsillä oleva lupahakemus: Lesken oikeus vastikkeeseen hallintaoikeudesta 23.1.2014/kysymys 4.

¹⁹⁸ Saarenpää: Luentoja edunvalvontaoikeudesta (2013).

IV PESÄNSELVITYS MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA

1. Voiko maistraatti puuttua pesänselvitykseen?

HolhTL:n lähtökohtana on, että edunvalvontatehtävän hoitaminen kuuluu edunvalvojalle eikä maistraatille (esim. HolhTL 3 §). Maistraatilla on kuitenkin aina mahdollisuus kiinnittää edunvalvojan huomiota kuolinpesän tilanteeseen ja päämiehen edun vaatimiin toimenpiteisiin siellä. Edunvalvojalle annettava pesänselvitystä koskeva sisällöllinen ohjaus on erityisen perusteltua silloin, kun se ennaltaehkäisee edunvalvojan virheitä ja välillisesti edistää päämiehen etua¹⁹⁹. Jos päämies on vähävarainen, tulee edunvalvojan aktiivisesti myötävaikuttaa siihen, että pesä saadaan jakokuntoon²⁰⁰. Pesänselvitysvaihetta valvoo se maistraatti, joka muutoinkin valvoo edunvalvojan toimintaa (HolhTL 34.2 §). Kuolinpesät ovat hyvin erilaisia ja on pitkälle tarkoituksenmukaisuuskysymys, miten asiat etenevät. Käytännössä edunvalvojan on pesänselvitysvaiheessa toimittava yhteistyössä kuolinpesän asioita hoitavan ja pesän tilaa parhaiten tuntevan osakkaan kanssa, jotta edunvalvoja saa tarvittavaa tietoa pesänselvityksen edistymisestä. Pesänselvitysvastuu kuuluu kaikille osakkaille yhteisesti (PK 18:2 §), eikä tehtävä, vastoin yleistä käsitystä, ole edunvalvojan vastuulla²⁰¹.

2. Pesän hallintotoimet ja tilanteet, joissa edunvalvojan tai valtuutetun on tarvittaessa edustettava päämiestä

2.1. Hallintomuodot ja edunvalvonta

PK 18-22 lukujen selvitysjärjestelmä koostuu kuolinpesän hallinnon järjestämisestä ja jakokuntoon saattamisesta. Pesän hallintomuotoja ovat: 1) osakkaiden järjestämä yhteishallinto, 2) lesken jakamattomuussuojan nojalla hallinnoima pesä, 3) pesänselvittäjän hallinto, 4) sopimus jakamattomasta pesästä tai 5) kuolinpesän luovuttaminen konkurssiin. Selvityshallinto ja

¹⁹⁹ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 273.

²⁰⁰ Ks. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 85.

²⁰¹ Tähän on kiinnitetty huomiota myös Ruotsissa. Ks. esim. Sjöstedt–Sporrstedt: God man och förvaltare – en handbok (2011) s. 154.

pesäosakkuus alkavat perittävän kuolinhetkestä ja jatkuvat lainvoimaiseen perinnönjakoon saakka.²⁰² Pesänselvitystä ja siihen kuuluvaa perunkirjoitusta varten asianosaisen edunvalvonta tulee olla asianmukaisesti järjestetty. Saarenpää on korostanut pesänselvityksen olevan kriittisimpiä jäämistöoikeudellisia vaiheita edunvalvonnan piirissä olevan asianosaisen oikeuksien kannalta, sillä selvitys vaikuttaa jäämistön laajuuteen ja asianosaisten vastuisiin. Saarenpää onkin kritisoinut sitä, ettei edunvalvonta edellytä pesänselvittäjän määräämistä, vaan jokaisella osakkaalla, legataarilla, testamentin toimeenpanijalla, sekä perintöosuuden luovutuksensaajalla on itsenäinen oikeus hakea pesänselvittäjää yleiseltä tuomioistuimelta (PK 19:1 §).²⁰³

Osakas, jolle on määrätty tukeva edunvalvoja, voi yhteishallinnon käynnistämiseksi PK 18:2 §:n nojalla ryhtyä itsenäisesti kuolinpesän hallintotoimiin. Kuolinpesän hallintoon osallistuminen on yhteiskuntaan täysimääräisesti osallistumista siinä mielessä kuin vammaisyleissopimuksen 3 c artiklassa säädetään²⁰⁴. Pesän hallintotoimia ovat pesän juoksevien asioiden hoitaminen, velvollisuus toimittaa perunkirjoitus (PK 20 luku) ja joissain pesissä liiketoiminnan harjoittaminen²⁰⁵. Tällöin päämies on muiden osakkaiden tavoin yhteisesti vastuussa pesän konsensushallinnon mukaisista päätöksistä (PK 18:2 ja 7 §). Päämies voi myös pyytää edunvalvojaa tuekseen tai edustamaan itseään pesänselvityksessä. Jos perillinen, leski tai testamentinsaaja ei ole muodollisesti toimikelpoinen, esimerkiksi vajaavaltaisuutensa tai rajoitetun oikeustoimikelpoisuutensa vuoksi tai tosiasiallisesti oikeustoimikelpoinen ymmärtämään pesänselvityksen merkityksen, on edunvalvojan käytettävä puhevaltaa päämiehensä puolesta. Kuolinpesän hallinnon aikana selvitystoimet ja *eloonjääneen puolison oikeudet* toteutuvat rinnakkain, sillä lesken PK 3 luvun mukaiset etuudet ovat etusija-asemassa perillisten ja testamentinsaajien

²⁰² Mäkelä: Perimyksestä Suomessa (2014) s. 309-312 ja Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 218-220.

²⁰³ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 317-318, 320; sama kirjoittaja: Pesänselvittäjä ja pesänjakaja (1980) s. 78-96, sekä Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus 1 (2009) s. 280.

²⁰⁴ Vrt. periaate 3.3: EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4.

²⁰⁵ Ks. tarkemmin Välimäki: Pesänselvityshallinnon tehtävät kuolinpesässä (1999) s. 6 ja Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 280, 403.

oikeuksiin nähden. Mahdollinen puolisoiden välinen keskinäinen testamentti, kuten rajoitettu omistusoikeustestamentti, parantaa lesken jäämistöoikeudellista asemaa entisestään suhteessa rintaperillisiin (PK 12:1).²⁰⁶ Maistraatin on pesänselvitysvaihetta valvoessaan kiinnitettävä huomiota myös siihen, kenellä on oikeus pesän tuottoon²⁰⁷.

2.2. Jakamattomuussopimuksen valvonta

Jos perinnönjakoa lykätään, pelkkä perinnönyhteys ei suojaa edunvalvonnan piirissä olevaa osakasta. Riskien vähentämiseksi päämiehellä on muiden osakkaiden tavoin mahdollisuus tehdä yhteinen *jakamattomuussopimus* toistaiseksi tai määräajaksi PK 24 luvun mukaisesti. PK 24:4 §:n mukaan alaikäisellä perillisellä ei ole kelpoisuutta tehdä jakamattomuussopimusta, vaan on noudatettava, mitä HolhTL:ssä säädetään. HolhTL:n 34.1 §:n 8-kohdan mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta tehdä sopimusta kuolinpesän hallinnosta ilman maistraatin lupaa. *Saarenpään* mukaan lupasäännöksen taustalla on ajatus siitä, että pitkäaikainen jakamattomassa pesässä eläminen on riskialtis asioiden järjestämistapa.²⁰⁸ Tosielämässä pesiä jätetään yleensä jakamatta vähintään lesken elinajaksi ilman, että pesäomaisuuden hoidosta tarkemmin sovitaan²⁰⁹. Jos luvanvarainen sopimus kuitenkin laaditaan, sopimuksen voimassaolon aikana pesän tuotto kuuluu osakkaille, joten edunvalvojan on vuosittain vaadittava päämiehelleen kuuluvaa osaa pesän tuotosta jaettavaksi (PK 24:2 §).

Mielestäni Suomen tulisi seurata Ruotsin mallia päämiehen edun valvomisessa pesänselvitysvaiheessa. Ruotsin edunvalvontaoikeudessa jakamattomiin

²⁰⁶ Saarenpää: Perintö ja jäämistö: jakosäännösten ja jakoon vaikuttavien säännösten tulkintoja (1994) s. 85. Lesken suojajärjestelmän vastapainona ovat leskelle kuuluvat velvollisuudet, kuten huolellisuusvelvoite (PK 12:3 §). Avio-oikeuden laajuudella ei ole vaikutusta lesken PK 3 luvun mukaisiin etuuksiin. Jos leski saa perillisen aseman perintöoikeudellaan (PK 3:1.1 §), tai keskinäisellä testamentilla, lesken suojajärjestelmän käynnistymiselle ei ole tarvetta. Näin Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 45-46, 102, 134. Ks. lesken suojan synnystä myös varallisuus-oikeudellisella instituutiolla Mikkola: Jäämistösuunnittelu ja sopimus: Ajatuksia ennakkoratkaisun KKO:2012:48 pohjalta (2013) s. 197-207.

²⁰⁷ Oikeus pesän tuottoon voi esim. PK 12:3 §:n nojalla kuulua leskelle tai muulle käyttöoikeuden haltijalle.

²⁰⁸ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 320.

²⁰⁹ Näin myös Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 320.

kuolinpesiin suhtaudutaan ankarammin. Päämiehen asiainhoitajalla on velvollisuus huolehtia siitä, että kuolinpesän jakamattomuudesta tehdään erityinen sopimus tai että ositus ja perinnönjako toimitetaan mahdollisimman nopeasti (FB 15:2.1 §). Mikäli kuolinpesän tilanne ei muutu kuudessa kuukaudessa perunkirjoituksesta, on asiainhoitajan perusteltava edunvalvontaviranomaiselle, miksi jakamattomuussopimusta ei ole laadittu tai pesää jaettu. Selvitys on toimitettava viranomaiselle aina puolivuositain, kunnes jakamattomuussopimus on tehty tai perinnönjako toimitettu (FB 15:3 §). Ruotsissakin jakamattomuussopimus on luvanvarainen oikeustoimi. Edunvalvontaviranomainen voi jopa kumota jakamattomuussopimuksen, mikäli kumoaminen on päämiehen edun mukaista (FB 15:7 §). Lesken, joka on jakamattomuussopimuksen osapuolena ja samalla edunvalvojana päämiehelle, tulee ilmoittaa edunvalvontaviranomaiselle, jos hän solmii uuden avioliiton (FB 15:7.2 §).²¹⁰

2.3. Perunkirjoitus ja edunvalvonta

Perunkirjoitus (PK 20 luku) on keskeinen tapahtuma perittävän varojen ja velkojen selvittämiseksi. Osakkailla tai pesään määrättyllä pesänselvittäjällä on perunkirjoituksen toimituttamisvelvollisuus kolmen kuukauden kuluessa kuolemantapauksesta (PK 20:2 § ja 21:2.2 §). Perunkirjoituksen toimittavat uskotut miehet, joilla on myös mahdollisuus ilmoittaa osakkaan edunvalvojan tarpeesta maistraatille (HolhTL 91 §). Perunkirjoitukseen on PK 20:2.2 §:n nojalla kutsuttava osakkaat, leski tai entinen puoliso ja toissijaiset omaisuuden saajat. Edunvalvonnan muodosta riippumatta kutsu perunkirjoitukseen on lähetettävä sekä päämiehelle että edunvalvojalle. Alaikäisten vajaanvaltaisten kohdalla kutsu on lähetettävä molemmille lakimääräisille huoltajille. Perunkirjoitus ei ole kuitenkaan pätemätön, vaikka päämies ei olisi ollut asianmukaisesti edustettuna.²¹¹ Kun päämies toimii itsenäisesti, hänelle kuuluu muiden osakkaiden tavoin vastuu perittävän veloista tilanteessa, jossa perunkirjoitusvelvollisuus on laiminlyöty tai siinä on salattu tietoja (PK 21:2.2 §).

²¹⁰ Walin–Vängby: Föräldrabalken: En kommentar. Del II: 14-21 kapitel och internationell föräldrarätt (2010) kap. 15:11-13. Vrt. PK 24:4 §.

²¹¹ Mäkelä: Perimyksestä Suomessa (2014) s. 315-317 ja Aarnio–Kangas: Suomen Jäämistöoikeus I (2009) s. 264-280.

PK 21:2.4 §:n mukaan osakkaan vastuu ei koske edunvalvojan edustamaa osakasta.

2.4. Pesän oikeustoimien lupavalvonta

Jakamattoman kuolinpesän osakkaat voivat yhteisesti disponoida jäämistövarallisuudesta perinnönyhteyden aikana keskinäisen jäämistöoikeudellisen sopimusvapautensa nojalla²¹². Jos osakkaat oikeustointa tehdessään sivuuttavat edunvalvonnassa olevan päämiehen tai tämän edunvalvojan, on oikeustoimi pätemätön²¹³. Kuolinpesän osakkailla on MK 11:6.1 §:n mukaan oikeus yhdessä hakea selvennyslainhuutoa kuolinpesään kuuluvaan kiinteistöön. Tilanteessa, jossa päämiehen toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu, hän saa itse allekirjoittaa kiinteistön luovutuskirjan. Pesässä, jossa edunvalvoja edustaa päämiestä, edunvalvoja tarvitsee maistraatin luvan pesään kuuluvan kiinteistön luovuttamiseen tai vuokraamiseen viittä vuotta pidemmäksi ajaksi sekä omaisuuden panttaussopimuksen antamiseen, kiinteistön ostamiseen ja elinkeinon harjoittamiseen päämiehensä puolesta (HolhTL 34.1 §)²¹⁴. Maistraatin tulee kiinteistön luovutusta koskevassa lupaharkinnassaan päämiehen edun analysoimiseksi ottaa huomioon päämiehen mielipide ja päämiehen käyttötarpeet, kiinteistön käypä arvo, sekä mahdollisen yhteisomistussuhteen purkaminen²¹⁵. Kuolinpesän oikeustoimista on annettu seuraava ennakkoratkaisu:

KKO:1988:88. Tapauksessa leski ja ensiksi kuolleen puolison perilliset olivat yhdessä omistaneet tilan. Ennen osituksen ja perinnönjaon toimittamista leski ja perilliset myivät tilasta määräalan. Yksi pesän osakkaista oli kaupanteon aikana ollut vajaavaltainen. Luovutukselle ei ollut hankittu holhouslain mukaista lupaa, eikä vajaavaltainen myyjä ollut hyväksynyt luovutusta myöskään täysi-

²¹² Ks. tarkemmin välitilasta, sekä sopimusvapauden ja tasajaon periaatteen välisistä jännitteistä Saarenpää: Perinnönyhteys ja perinnön ennakko (2004) erityisesti s. 604-607.

²¹³ Vrt. Sjöstedt–Sporrstedt: God man och förvaltare – en handbok (2011) s. 151, jolla lausutaan, että uskotun miehen tulee huolellisuusveloitteensa nojalla pitää huolta siitä, ettei päämiestä syrjitä kuolinpesässä millään tavalla.

²¹⁴ Lohi: Jäämistöomaisuutta koskevat oikeustoimet ja sivullissuoja (1999) s. 69; sama kirjoittaja: Edunvalvojan panttausvalta ja maakaaren voimaanpanolain 19.1 § (2000) s. 465-474 panttaussitoumuksen antamisen luvanvaraisuudesta. Ks. edunvalvonnan jäädytevaikutuksesta suhteessa sopimusvapauteen Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus-oikeus (2012) s. 281.

²¹⁵ Ks. Aalto: Arvojen ja ratkaisujen sisältö – tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä (2011) s. 96.

ikäiseksi tullessaan. Kauppa julistettiin kokonaisuudessaan pätemättömäksi.

Leski tai hänen edunvalvojansa tarvitsee kuolleen puolison perillisasemassa olevilta perillisiltä kirjallisen suostumuksen vallinnanrajoitusjärjestelmän alaisen pesäomaisuuden luovutukseen (AL 86.2 §). Avio-oikeuden laajuudella ei ole vaikutusta vallinnanrajoitusjärjestelmän sisällä. Vallinnanrajoitusjärjestelmän vaikutukset katkeavat lainvoimaiseen ositukseen tai erotteluun²¹⁶. Perikunta ei voi pätevästi lesken suostumuksetta luovuttaa tai pantata lesken hallintaoikeuden kohteena olevaa omaisuutta (PK 12:6 §, myös KKO 2012:48). Lesken suostumuksen puuttumisesta aiheutuva oikeustoimen pätemättömyys voi korjaantua sekä lesken että hänen edunvalvojansa tai edunvalvontavaltuutettunsa hyväksynnällä, passiviteetilla tai yleisen tuomioistuimen antamalla luvalla.²¹⁷ Edunvalvojalla tai edunvalvontavaltuutetulla on kelpoisuus sopia lesken asemassa olevan päämiehensä puolesta tälle kuuluvan hallintaoikeuden käyttämisestä tai luopua päämiehensä puolesta tälle kuuluvasta hallintaoikeudesta ilman maistraatin lupaa, ellei hallintaoikeuden luovutukseen sisälly samalla päämiehelle kuuluvan kiinteistön luovutusta (HolhTL 34.1 §, EVVL 19 §)²¹⁸. Pelkän hallintaoikeuden luovutus tulee maistraatin valvottavaksi lähtökohtaisesti vasta jälkikäteen tilintarkastuksessa, ellei maistraatti saa tietoa asiasta aiemmin, esimerkiksi maistraatille osoitettujen kanteluiden johdosta. Oikeuskäytännössä ei ole otettu kantaa siihen, tuleeko maistraatin vaatia hallintaoikeudesta luopumiselta vastikkeellisuutta. Edunvalvojan lahjoituskiellon nojalla vastikkeellisuuden vaatiminen on todennäköistä (HolhTL 32.1 § ja KHO 2012:106)²¹⁹.

Pesänselvittäjällä on oikeus pesän velkojen maksamiseksi realisoida pesään kuuluva kiinteistö joko osakkaiden suostumuksin tai yleisen tuomioistuimen luvalla (PK 19:14 §). Jos edunvalvoja tai edunvalvontavaltuutettu antaa

²¹⁶ Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 6 ja Aarnio-Kangas: Perhevarallisuus-oikeus (2010) s. 126-127.

²¹⁷ Ks. tarkemmin Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 41 alkaen.

²¹⁸ Vrt. EVVL 19 §. Ks. kiinteistön hallinnan ja omistusoikeuden suhteesta yleisesti Zitting: Omistajanvaihdoksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia (1951) s. 147-172.

²¹⁹ Holhoustoimen kehittämissyöryhmän kannanotot: 21.3.2012/kysymys 3 ja 23.1.2013/kysymys 4.

pesäselvittäjälle suostumuksen päämiehensä puolesta, kiinteistön myyntiin ei tarvita maistraatin lupaa²²⁰. Tilanteessa, jossa leski on ensiksi kuolleen puolison kuolinpesän osakas, selvittäjän on saatava luovutustoimeen myös hänen suostumuksensa²²¹. Jos kiinteistö myydään pelkän edunvalvojan suostumuksen perusteella, suostumukselta vaaditaan kirjallista muotoa MK 2:3 §:n mukaan²²². Viralliselvityksestä ja edunvalvonnasta on annettu seuraava ennakkoratkaisu:

KKO:2011:95. Tapauksessa oli kyse yhden kuolinpesän osakkaan muutoksenhausta yleisen tuomioistuimen päätökseen, jolla pesäselvittäjä oli oikeutettu realisoimaan pesään kuuluva kiinteistö. Osakkaan mukaan pesäselvittäjän tulisi ensisijaisesti myydä kiinteistöön kuuluvaa metsää pesäselvitysvelkojen maksamiseksi, eikä luovuttaa koko kiinteistöä. Pesäselvittäjän mukaan metsän myyminen olisi hankalaa, sillä se vaatisi kiinteistön osaomistajana olevan lesken puolesta tämän edunvalvojan hyväksyntää. KKO totesi, ettei lesken edunvalvoja ole kieltäytynyt metsän myymisestä. Lisäksi ilmoitettujen velkojen määrä on vajaa kymmenesosa kuolinpesälle kuuluvan kiinteistöosuuden arvosta ja vajaa kahdeskymmenesosa koko kiinteistön arvosta. KKO:n lopputulema oli, ettei pesäselvittäjän myyntiluvalla ollut materiaalisia edellytyksiä, kun pesäselvitys oli mahdollista hoitaa loppuun vaihtoehtoisin keinoin.

Kiinteän omaisuuden luovutusten pätevyys, maistraatin lupa, edunvalvojan ja valtuutetun esteettömyys ja erilaisten suostumusten tarpeellisuus tulevat tarkastuksen alle kirjaamisviranomaisessa lainhuutoa haettaessa (MK 12:1 §)²²³. Kuolinpesässä, jossa edunvalvoja käyttää päämiehensä puolesta tälle kuuluvaa puhevaltaa, pesästä realisoidun kiinteistön kauppahinnan jako edellyttää HolhTL 34.1 §:n 9-kohdan mukaista luvan hakemista.

3. Perillisasemasta määräämisen lupavalvonta

Yksi jäämistöoikeuden peruskomponenteista on perillisasemasta määrääminen, josta säädetään PK 17 luvussa. Perillinen voi PK 17:1 §:ssä säädetystä positiivisen perintösopimuksen kiellosta huolimatta määrätä pesäosuuksistaan

²²⁰ Jokela ym.: Maakaari (2010) s. 283 ja Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 544. Vrt. HolhTL 34.1 §.

²²¹ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 544-545.

²²² Ks. myös Maanmittauslaitos: Kirjaamisenettelyn käsikirja (2014).

²²³ Ks. Jokela ym.: Maakaari (2010) s. 274.

luopumalla perinnöstään joko perittävän eläessä (PK:17.1.2 §) tai perittävän kuoltua (PK 17:2.a §)²²⁴. Perillinen voi vaikuttaa perillisasemaansa myös käymällä kauppaa pesä- tai yleistestamenttiosuudestaan tarjoamalla sitä muille osakkaille tai avoimille markkinoille. Edunvalvonnan piirissä olemisen ei tulisi vaikuttaa perillisen oikeuksien käyttöalaan.

Perinnöstä luopuminen voi PK 17:1.2 §:n mukaan tapahtua joko yksipuolisella kirjallisella ilmoituksella tai hyväksymällä perintöoikeuden kanssa ristiriidassa oleva testamentti²²⁵. Rintaperillisellä on kuitenkin oikeus kohtuulliseen luopumisvastikkeeseen tai lakiosaansa. HolhTL 34.1 §:n 7-kohdan mukaan edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta päämiehensä puolesta luopua perinnöstä ilman maistraatin lupaa. Luvanvaraisuus koskee niin koko lakiosasta, perinnön murto-osasta, kuin tietystä jäämistöesineestä luopumista. Maistraatin on arvioitava vastikkeen kohtuullisuutta kunkin rintaperillisen asemassa olevan päämiehen yksilöllisten olosuhteiden mukaisesti. *Aarnion* mukaan muun kuin lakiosaperillisen toimesta tapahtunut luopuminen on vastikkeettomanakin tehokas.²²⁶ Perinnöstä luopuminen sitoo myös perillisen velkojia ulosottokaaren (705/2007, jäljempänä UK) ja konkurssilain (120/2004, jäljempänä KonKL) nojalla (PK 17:2a §)²²⁷. Motiivina luopumiselle voi toimia myös se, että perintösaantojen ketjussa luopujan sijaan tulevat hänen lapsensa (PK 16:3 §)²²⁸. HolhTL:ssa ei erotella ennako- tai jälkiluopumista eikä luopumisen vastikkeellisuutta. Perinnöstä luopumista koskeva oikeustila edunvalvontaoikeudessa on epäselvä, sillä laki, oikeuskäytäntö ja oikeuskirjallisuudessa esitetyt argumentit ovat osittain ristiriidassa keskenään. *Esitöissä* perillisen *ennakkoluopumiseen* suhtaudutaan erityisen kielteisesti edunvalvojan huolellisuusveloitteen vuoksi, sillä edunvalvoja ei tässä vaiheessa täsmällisesti tiedä, mistä luopuu²²⁹. Ylimmät tuomioistuimet ovat tähän mennessä antaneet ennakkoluopumisesta seuraavat ratkaisunsa:

²²⁴ Ks. tarkemmin perinnöstä luopumisesta, sekä PK:ssa lähtökohtaisesti sääntelemättömistä esineosuuden luovutuksesta ja perinnön ennakosta esim. Saarenpää: Perinnön yhteys ja perinnön ennako (2004) s. 607-609.

²²⁵ Ks. Kolehmainen–Räbinä: Jäämistösuunnittelu (2012) s. 337, jolla todetaan, että perinnöstä luopumista, testamenttia ja lahjaa tulee arvioida yhtenäisten periaatteiden mukaisesti.

²²⁶ Aarnio: Perillisen oikeusasemasta (1967) s. 387-420.

²²⁷ Ks. perinnöstä luopumiseen liittyvistä edellytyksistä UK 4:81 § ja KonKL 5:5 §.

²²⁸ Ks. tarkemmin Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008) s. 698.

²²⁹ HE 146/1998 vp. s. 46.

KKO:1985-II-181. Tapauksessa alaikäisen lapsen holhoojilla oli oikeus tyttärensä puolesta luopua tälle kuuluvasta perintöoikeudesta isänsä jälkeen, kun isä tulisi vastikkeena maksamaan 30.000 markkaa ennakkoperintöä tyttären täyttäessä 18 vuotta. KKO:n mukaan ennakkoperintö ei kuitenkaan ollut riittävä vastike tyttären lakiosasta ja tyttärellä olisi isänsä jälkeen oikeus lakiosaansa.

KHO 18.2.2003/369. Tapauksessa maistraatilla oli oikeus hylätä lastensa lakimääräisinä edunvalvojina toimivien vanhempien lupahakemus perinnöstä luopumisista. Vanhemmat olisivat lastensa puolesta sopineet, ettei sisaruksilla ole keskinäistä perimyoikeutta. KHO:n mukaan elossa olevien alaikäisten vajaanvaltaisten jäämistöjen arvoa on mahdotonta määrittää, joten perinnöstä luopuminen ei ollut alaikäisten päämiesten edun mukaista.

Käytännössä maistraatit ovat olleet varovaisia hyväksymään ennakkoluopumisia. Oikeuskirjallisuudessa vastikkeelliseen ennakkoluopumiseen on kuitenkin suhtauduttu positiivisesti esimerkiksi silloin, kun rahan saaminen nopeasti auttaa omistusasunnon hankkimisessa päämiehelle²³⁰. Edunvalvojan on mahdollista luopua päämiehensä puolesta tälle tulevasta perinnöstä *perittävän kuoleman jälkeen* niin kauan kuin perinnön valvomista ei ole tapahtunut²³¹. Jälkiluopumisesta on annettu seuraavat ylimpien tuomioistuinten ratkaisut:

KKO:1954-II-97. Tapauksessa holhoojalla ei katsottu olevan oikeutta luopua lainvoiman saaneella testamentilla päämiehelle testamentatusta kiinteästä omaisuudesta.

KHO:2003:7. Tapauksessa edunvalvoja haki lupaa perinnöstä luopumiseen päämiehensä puolesta. Päämiehen oikeustoimikelpoisuutta oli aiemmin rajoitettu siten, ettei hänellä ollut oikeutta tehdä velkaa. Päämies oli sittemmin esittänyt toiveen luopua perinnöstä tyttäriensä hyväksi. Edunvalvoja oli lupahakemuksen yhteydessä esittänyt päämiehen ymmärryskyvyn arvioimisesta lääkärintlausuntoja. Maistraatti ja HaO olivat katsoneet, että yhdenvertaisuusnäkökohdista huolimatta velkaisen päämiehen edun mukaista on, että hän edunvalvojansa myötävaikutuksella ottaa vastaan perintöosuutensa, n. 28.000 markkaa. Edunvalvojan haki muutosta maistraatin ja HaO:n päätökseen perustelemalla, että kyseessä oleva perintöosuus ei riittäisi kattamaan edes perintäkuluja,

²³⁰ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 700. Vrt. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 117.

²³¹ Ks. tarkemmin PK 16 luku; Aarnio: Perillisen oikeusasemasta (1967) s. 443-445, sekä Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008) s. 443.

tai viivästyskorkoja ja että päämiehellä on elatusvelvollisuus nuorempaa tytärtään kohtaan. Lisäksi päämies ei pystynyt käsittelemään lukuja eikä rahaa. Maistraatti puolestaan esitti, että edunvalvoja ajaa ainoastaan päämiehen lasten etuja, eikä päämiehen etua. KHO:n mukaan maistraatilla oli oikeus hylätä edunvalvojan lupahakemus, kun perinnöstä luopuminen olisi heikentänyt päämiehen varallisuusasemaa, eikä luopumista olisi pidettävä hänellä olevista veloista ja lastensa asemasta huolimatta hänen etunsa mukaisena. KHO perusteli ratkaisuaan myös edunvalvojan lahjoituskiellolla.

KHO 21.3.2006/647. Tapauksessa maistraatilla oli oikeus hylätä lapsensa lakimääräisinä edunvalvojina toimivien vanhempien lupahakemus perinnöstä luopumisesta. Lapselle kuului 1/7 perittävän asunto-osakkeista ja autosta. Edunvalvojat olivat perustelleet luopumisen mielekkyyttä sillä, ettei lapsella ole varaa yhtiövastikkeisiin, muihin mahdollisiin omaisuudenhoitokuluihin, eikä perintöveroon. KHO:n mukaan perinnöstä luopumista ei voida pitää edunvalvojien esittämällä syillä päämiehen edun mukaisena, sillä lapselle testamentatun omaisuuden arvo, perukirjan mukaan, oli 20.571 euroa.

Oikeuskirjallisuudessa on esitetty niin puoltavia kuin vastustaviakin kannanottoja jälkikäteisestä perinnöstä luopumisesta tilanteessa, jossa edunvalvoja edustaa päämiestä. Lohi on esittänyt, että lähtökohtaisesti edunvalvojan on perillisasemassa olevan päämiehensä puolesta moitittava testamenttia, jos sitä rasittaa moiteperuste tai esitettävä tarpeen vaatiessa muita vaatimuksia²³². Välimäki ja Helin ovat ehdottaneet, että vastikkeeton jälkiluopuminen olisi mahdollista vain ylivelkaisissa pesissä tai kun päämies olisi jo saanut perintöosuutensa ennakkona²³³. Tällaiset rajoitukset eivät kuitenkaan perustu lakiin²³⁴. Saarenpään ja Mäki-Petäjä-Leinosen mukaan luopuminen tulisi yleisesti sallia, kun perintöomaisuudesta ei olisi selvää hyötyä päämiehelle itselleen²³⁵. Kolehmainen hyväksyisi perinnöstä luopumisen tilanteessa, jossa päämies olisi jo terveenä ollessaan aloittanut lahjoittamistoimillaan luopumista koskevat toimet, esimerkiksi yrityksen sukupolvenvaihdoksen. Tällöin

²³² Lohi: Testamentti ja perillisen oikeussuoja (2007).

²³³ Näin Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 117, 126; Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1078, sekä Kolehmainen–Räbinä: Jäämistösuunnittelu (2012) s. 337.

²³⁴ Aarnio–Kangas: Perhevarallisuus-oikeus (2010) s. 356-357.

²³⁵ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 323 ja Mäki-Petäjä-Leinonen: Dementoituvan henkilön oikeudellinen asema (2003) s. 221. Päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisveloitteen nojalla olen samaa mieltä.

päämiehen oletettu tahto kävisi myös faktisesti ilmi.²³⁶ Myös *Lohen* mukaan ehdoton perinnöstä luopumisen kieltä johtaa yksittäistapauksissa vaikeasti hyväksyttäviä tuloksia tuottavaan järjestelmään²³⁷. *Aarnio* ja *Saarenpää* ovat kiinnittäneet huomiota siihen, että jälkiluopuminen voi *de facto* merkitä perintöosuuden luovutusta²³⁸.

Ruotsin edunvalvontajärjestelmässä päämiehen asiainhoitaja ei pääsääntöisesti voi edes hakea lupaa perinnöstä tai testamentista luopumiseen (FB 15.6 §). Edunvalvontaviranomainen voi kuitenkin poikkeustapauksessa myöntää rintaperillisen asiainhoitajalle luvan väliaikaiseen perinnöstä luopumiseen lesken elinajaksi (Ärvdabalk 1958/637, 3:9 §).²³⁹

Perinnöstä luopumisella on *kytköksensä myös aviovarallisuusoikeyteen*, tarkemmin sanoen ositusmahdollisuuteen lesken eläessä. Jos edunvalvoja edustaa päämiestä, edunvalvojan on valittava lesken perintöoikeuden ja lesken osituksen toimituttamisoikeuden väliltä, kun puolisoaan varakkaampi lesken asemassa oleva päämies olisi perimässä puolisonsa (PK 3:1 §). Tasinkovelvollisen lesken tulee luopua perinnöstä, jos hän haluaa pitää oman omaisuutensa ja vedota osituksessa tasinkoprivilegiinsä (KKO 1997:107, KKO 1999:104). *Mikkola* on sitä mieltä, että kyseisessä tilanteessa perinnöstä kieltäytyminen voi olla lesken ja hänen perillistahonsa edun mukaista.²⁴⁰ *Aarnion* ja *Kankaan* mukaan edunvalvojan on jopa välttämätöntä luopua päämiehensä puolesta perinnöstä, sillä lesken tasinkoprivilegin etu voi olla kymmenkertainen suhteessa perintöosaan²⁴¹.

²³⁶ Kolehmainen: Edunvalvonta, lahja ja jäämistösuunnittelu (2010) s. 276-277.

²³⁷ Lohi: Testamentti ja perillisen oikeussuoja (2007).

²³⁸ Aarnio: Perillisen oikeusasemasta (1967) s. 448; Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 323: ”Jos vastikkeeton jälkiluopuminen nähdään tehottomana ja vastikkeellinen jälkiluopuminen merkitsee *de facto* perintöosuuden luovutusta, jälkiluopumisella ei ole sijaa lupajärjestelmässä”.

²³⁹ Walin–Vängby: Föräldrabalken: En kommentar. Del II: 14-21 kapitel och internationell föräldrarätt (2010) kap. 15:9-10 ja Fälldin: God man eller förvaltare (2012) s. 33. Ruotsissa on ymmärretty henkivakuutusten merkitys edunvalvontaoikeudessa konkreettisemmin, ks. NJA:1999:20. Tapauksessa vanhempi ei voinut lapsensa puolesta ilman edunvalvontaviranomaisen lupaa luopua lapselle henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen perusteella tulevasta varallisuudesta.

²⁴⁰ Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 62.

²⁴¹ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 719. Vrt. Heikkinen ym.: Holhoustilli (2003) s. 68-69.

Perintöosuuden luovutus, siten kuin PK 17:3 §:ssä säädetään, on perinnöstä luopumisen tavoin tehty edunvalvojalle luvanvaraiseksi oikeustoimeksi (HolhTL 34.1 § 7-kohta). Säännöksellä on haluttu estää perinnönjaon lupasäännösten kiertäminen. Maistraatin tulee HolhTL 35 §:n nojalla lähtökohtaisesti edellyttää luovutukselta vastikkeellisuutta²⁴². Maistraatin tulee hyväksyä perintöosuuden luovutus tilanteessa, jossa luovutus hyödyttää päämiestä enemmän kuin perinnönjaon vaatiminen myöhemmin²⁴³.

4. Maistraatti ja testamenttimääräykset

Testamenttia on tarpeen tarkastella jo tässä yhteydessä, sillä erityistestamentilla eli legaatilla on PK:n järjestelmässä kaksi täyttömahdollisuutta: joko pesänselvityksessä (PK 11:2 §) tai perinnönjaossa (PK 23:2 §). PK 14 luvussa säädetty testamentin kaksivaiheinen selvitys, eli tiedoksianto ja moitemahdollisuus, on mahdollista sivuuttaa sillä, että perillinen yksinkertaisesti hyväksyy testamentin (PK 17.2 §)²⁴⁴. Jo tiedoksiantoa tai hyväksymistä varten perillisen ja testamentinsaajan edunvalvonta tulee olla asianmukaisesti järjestetty, ja tarvittaessa edunvalvojan tai valtuutetun on edustettava päämiestä²⁴⁵. Perillisen edunvalvojan näkökulmasta perillisen perintöoikeutta kaventavan testamentin hyväksyminen on niin PK 17.2 §:ssä kuin oikeuskirjallisuudessa rinnastettu luvanvaraiseen perinnöstä luopumiseen²⁴⁶.

Maistraatin valvomien oikeuksien sisältö riippuu siitä, missä jäämistöoikeudellisessa asemassa edunvalvonnan piirissä oleva henkilö on. Joka tapauksessa testamentin nopea lainvoimaistuminen voi olla päämiehen

²⁴² Ks. Välimäki: *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 117 ja Saarenpää: *Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet* (2005) s. 324.

²⁴³ Ks. perintöosuuden luovutuksen oikeusvaikutuksista PK:n mukaan: Aarnio: *Perillisen oikeusasemasta* (1967) s. 274-312.

²⁴⁴ Aarnio-Kangas: *Suomen jäämistöoikeus II* (2008) s. 697. Testamentin tiedoksiannon määräajattomuudesta ks. Saarenpää: *Perinnönyhteys ja perinnön ennako* (2004) s. 603 alaviite 4.

²⁴⁵ Jos perillinen tai testamentinsaaja ei ole muodollisesti toimikelpoinen, esimerkiksi vajaavaltaisuutensa vuoksi, tai tosiasiallisesti oikeustoimikelpoinen, on edunvalvojan käytettävä puhevaltaa. Vrt. MK 13:1 §:n säännös lainhuudosta testamentin muotovirheen korjaajana.

²⁴⁶ Ks. HolhTL 34.1 §; Kolehmainen-Räbinä: *Jäämistösuunnittelu* (2012) s. 337; KKO:1954-II-97 ja Ruotsin RH:2005:41.

edun mukaista²⁴⁷. Vajaavaltaisella rintaperillisellä ei ole kelpoisuutta hyväksyä testamenttia (HolhTL 24 §) ja vajaavaltaisen edunvalvoja on lähtökohtaisesti sidottu vähintään rintaperilliselle kuuluvan lakiosan määrään. Täysi-ikäisellä päämiehellä, jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu, on oikeus luopua testamentista joko kokonaan tai osittain.²⁴⁸ Poissa olevalle testamentinsaajalle määrätty edunvalvoja ei voi päämiehensä puolesta valvoa testamenttia ja estää testamentinsaajan oikeuden vanhentumista (HolhTL 33.2 §)²⁴⁹.

Testamenttiin voi sisältyä erilaisia testamentattavaa omaisuutta koskevia määräyksiä, joiden suhdetta edunvalvontaan on syytä tarkastella yksityiskohtaisemmin. *Testamentin hallintomääräyksillä* on mahdollista syrjäyttää jo olemassa oleva edunvalvoja. Testaattori voi määrätä, että annettava omaisuus on uskottava muun henkilön kuin saajan varsinaisen edunvalvojan hoidettavaksi (HolhTL 10 § 4-kohta). Testamenttimääräys omaisuuden hallinnosta on aina vahvistettava yleisessä tuomioistuimessa, joka määrää erityisen edunvalvojan. Hallintomuodon edellytyksenä on saajan edun mukaisuus.²⁵⁰ Testamenttimääräys on mainittava myös testamentin tekijän perukirjassa²⁵¹. Intressejä varsinaisen edunvalvojan syrjäyttämiseen on yleensä entisillä puolisoilla, joiden lapset ovat toisen puolison huollossa²⁵².

Testamentti voi sisältää myös erityisiä *testamentatun omaisuuden hoitoa* koskevia määräyksiä. Maistraatin näkökulmasta testamenttimääräyksillä voidaan HolhTL 41 §:n nojalla sivuuttaa HolhTL:n omaisuudenhoitosäännökset, mutta ei pesänselvityssäännöksiä, muita pakottavia säännöksiä eikä hyvää tapaa²⁵³. Maistraatin on lupaharkinnassaan valvottava sekä päämiehen että testamentin antajan tarkoituksen toteutumista. Testamentin määräykset eivät ole ehdottoman velvoittavia, vaan yleinen tuomioistuin voi permutaatioimivaltansa nojalla päättää, että määräyksiä ei voida noudattaa

²⁴⁷ Ks. Helin: Edunvalvojan päätösvalan rajoista (2001) s. 1079.

²⁴⁸ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008) s. 721.

²⁴⁹ Ks. PK 16:1-3 § ja perinnön vastaanottamista koskevien oikeusohjeiden tulkinnasta Aarnio: Perillisen oikeusasemasta (1967) s. 224-234.

²⁵⁰ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 325.

²⁵¹ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008): s. 256 ja HolhTL 48.2 §.

²⁵² Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 62.

²⁵³ HE 146/1998 vp. s. 50 ja Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 318.

olosuhteiden muuttumisen vuoksi (HolhTL 41.2 §).²⁵⁴ Päämiehen etu voi edellyttää palaamista HolhTL:n mukaiseen omaisuuden hallintoon²⁵⁵. Testaattori voi yleisesti vaikuttaa pesän hallintoon esimerkiksi määrämällä pesä testamentin toimeenpanijan hallintoon (PK 19:21 §) tai sulkemalla perillistaho pois selvityksestä (PK 19:1.3 §)²⁵⁶. Perillisen edunvalvonta ei pääsääntöisesti vaikuta asiaan:

KKO:1985-II-149. Tapauksessa testaattori oli testamentannut omaisuutensa alaikäisille lapsilleen, sekä määrännyt, että lapset saisivat omaisuuden vasta täytettyään 25 vuotta. Testaattori oli lisäksi määrännyt testamentin toimeenpanijasta, joka oli testamentin mukaan määrättävä lasten uskotuksi mieheksi edustamaan lapsia kaikissa perintöön liittyvissä asioissa. KKO:n mukaan testamentin toimeenpanijaa ei voitu määrätä alaikäisten vajaanvaltaisten uskotuksi mieheksi, sillä pesässä oli odotettavissa oikeustoimia, joihin vaadittaisiin myös testamentin saajien suostumus, jolloin testamentin toimeenpanijan ja vajaanvaltaisten edut olisivat ristiriidassa keskenään. Vrt. HolhTL 32.2 §.

²⁵⁴ Ks. Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 325.

²⁵⁵ Ks. tarkemmin Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008): s. 263.

²⁵⁶ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 319.

V PERINNÖNJAKO MAISTRAATIN NÄKÖKULMASTA

1. Maistraatin rooli jaon käynnistymisessä

Edunvalvontajärjestelmä ei tunne perinnönjako- tai osituspakkoa, mutta ositus pitää toimittaa ennen perinnönjakoa (PK 23:1.2 §)²⁵⁷. Jos päämiehen etu ei jakoa vaadi, ei pelkästään se, että pesässä on edunvalvonnan piirissä oleva osakas, ole peruste jaolle. Maistraatin näkökulmasta sekään seikka, että edunvalvoja käyttäisi puhevaltaa päämiehen puolesta kuolinpesässä, ei ole erityinen peruste perinnönjaolle. Edunvalvojalla ei ole mitään yleistä velvollisuutta edistää perinnönjakoa (HolhTL 37 §). Jakovaateen esittäminen ja perinnönjaon toimittaminen riippuu siten kunkin päämiehen yksilöllisistä olosuhteista²⁵⁸. Jokaisella osakkaalla on itsenäinen jakovaade (PK 23:1 §) ja aina mahdollisuus saada pesänjakaja määrätyksi (PK 23:3.2 §)²⁵⁹.

PK 23:2 §: n mukaan jakoon voi aikaisintaan ryhtyä, kun pesä on selvitetty, perunkirjoitus toimitettu, tiedossa olevat velat on maksettu tai niiden kattamiseen tarkoitetut rahat ovat erityisessä hoidossa ja mahdollinen legaatti on täytetty jakamattomasta pesästä (PK 23:2 §)²⁶⁰. PK:n jakojärjestelmässä kokonaisjako on mahdollista korvata perinnöstä luopumisilla, perintö- ja testamenttiosuuksien luovutuksilla, perillisten välisillä kaupoilla, vaihdoilla, kuittauksilla, osittaisilla perinnönjaolla sekä perinnön ennakoilla²⁶¹. Edunvalvojalla ei ole kelpoisuutta ilman maistraatin lupaa tehdä päämiehensä puolesta sopimusta perinnönjaosta, joka toimitetaan ilman pesänjakajaa (HolhTL 34.1 §:n 9-kohta).

²⁵⁷ PK:n jäämistöselvitysjärjestelmä tähtää perinnönjakoon, muttei edellytä sitä. Näin Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 442.

²⁵⁸ Vrt. Ruotsiin (FB 15:2.1 §).

²⁵⁹ Ks. jakokompetenssista yleisesti Aarnio: Perillisen oikeusasemasta (1967) s. 182-190.

²⁶⁰ Tästäkin osakkailla on mahdollisuus poiketa keskinäisen sopimusvapautensa turvin, mikä tosin aiheuttaa riskin perinnönjaon peräytymisestä (yleisessä tuomioistuimessa). Ks. tarkemmin perinnönjaon peräytymisestä esim. Mäkelä: Perimyksestä Suomessa (2014) s. 325.

²⁶¹ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelu (2005) s. 320.

2. Edunvalvojan passiivisuuteen puuttuminen ja valvonnan tehostekeinot

Tosielämässä edunvalvojat harvoin varsinaisesti toimivat päämiehen edun vastaisesti kuolinpesässä. Kyse on ennemminkin edunvalvojan tehtävien laiminlyönneistä tai passiivisuudesta, johon myös ylimmät laillisuusvalvojat ovat kiinnittäneet huomiota²⁶². Tässä alaluvussa tarkastellaan maistraatin harjoittaman valvonnan tehostekeinoja sekä sitä, minkä vuoksi on tärkeää, että maistraatti puuttuu edunvalvojan passiivisuuteen osituksen tai kuolinpesän yhteydessä. Seuraavassa oikeusasiamiehen kanteluratkaisussa oli kyse perinnönjaosta:

Eoa 9.3.2012 dnro:2337/4/2012. Kantelijan mukaan päämies ei ollut saanut kuolinpesäosuuttaan ruotsalaisesta pesästä ja pesäosuuden arvo oli pienentynyt, kun edunvalvoja oli viivästyttänyt perinnönjakoa vaatimalla tarpeettomia lisäselvityksiä. Maistraatin näkemyksen mukaan viivästyminen johtui tosiasiallisesti osakkaiden kyvyttömyydestä päästä sopimusjaosta yhteisymmärrykseen ja edunvalvojan pyytämät selvitykset olivat perusteltuja ja tarpeellisia. Maistraatin mukaan päämiehen kuolinpesäosuuden arvo oli pienentynyt ainoastaan Ruotsin kruunun vahvistumisen vuoksi. Oikeusasiamies katsoi, ettei hänellä ole perusteita puuttua asiaan.

Myös sellainen tilanne, jossa perinnönjako tai ositus on toimitettu, mutta edunvalvoja ei ole hakenut oikeustoimelle maistraatin lupaa, on päämiehen edun ja oikeustoimen lainvoimaistumisen kannalta ongelmallinen. Jos ositettavaan tai perinnönjaon kohteena olevaan omaisuuteen kuuluu kiinteistö, jakokirjan laillisuuteen ja pysyvyyteen liittyvät kysymykset tulevat vastaan kirjaamisviranomaisessa lainhuutoa haettaessa MK 12:1 §:n mukaisesti. Kiinteistösaannon laillisuus edellyttää kyseisessä tilanteessa MK:n muotovaatimusten sijaan ainoastaan osituksen ja perinnönjaon muotomääräysten noudattamista. PK 23:3 §:n mukaan osakkaat saavat toimittaa perinnönjaon sopimallaan tavalla. Jos osakas on vajaavaltainen, tai jos edunvalvoja muutoin edustaa häntä perinnönjaossa, on kuitenkin noudatettava,

²⁶² Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012), s. 29-36. Esim. tapauksessa eoa dnro 2133/4/08 edunvalvojan passiivisuudelle kuolinpesäasioissa oli olemassa hyväksyttävä peruste: edunvalvoja oli asettanut etusijalle määräaikaan sidottuja tehtäviään, kuten vuositilien laatimisen.

mitä HolhTL 34.1 §:n 9-kohdassa säädetään. Ositus- tai jakokirja tulee lainvoimaiseksi joko kuuden kuukauden kuluttua jakokirjan allekirjoittamisesta tai heti, jos osakkaat sitoutuvat olemaan moittimatta jakoa (PK 23:10 §, AL 98 §). Jakokirjan muotomääräyksistä on säädetty PK 23:9 §:ssä. Laillinen ositus- ja perinnönjako voidaan suorittaa vain silloin, kun kaikki osakkaat on todisteellisesti kutsuttu toimitukseen (PK 23:7 §). HolhTL 36.2 §:n mukaan oikeustoimi, jonka edunvalvoja on tehnyt ilman maistraatin lupaa, ei kuitenkaan sido päämiestä, ellei maistraatti hyväksy oikeustoimea jälkikäteen. Luvan puuttumisesta aiheutuu, että ositus tai perinnönjako on päämiestä kohtaan pätemätön (KKO:1954-II-89.). Edunvalvoja ei voi saada päämiehensä puolesta lainhuutoa kiinteistöön, ennen kuin edunvalvoja esittää maistraatin lupapäätöksen kirjaamisviranomaiselle.²⁶³

HolhTL:ssa ei ole määräyksiä ajasta, jonka kuluessa perinnönjaon hyväksymistä olisi viimeistään haettava. HolhTL 36.2 §:n mukaan oikeustoimikumppanin asemaan sovelletaan soveltuvin osin HolhTL 27.2 §:ää. Säännöstä on oikeustieteessä tulkittu siten, että niin vajaa- kuin täysivaltaisen päämiehen sopijakumppani on sidottu oikeustoimeen sen ajan, jonka maistraatin luvan saaminen kohtuudella kestää²⁶⁴. Esimerkiksi *Ruotsissa* sopimusosapuoli on sidottu odottamaan luvan myöntämistä lain mukaan vähintään yhden kuukauden ajan, ellei pidemmästä ajasta ole sovittu (FB 12:10 §)²⁶⁵. Laillisuusvalvojen mukaan hyvää edunvalvontatapaa noudattava edunvalvoja ei ota riskiä oikeustoimen jälkikäteisestä pätemättömyydestä ja vahingonkorvausvelvollisuudesta²⁶⁶.

Edunvalvojan laiminlyönteihin puuttumisessa maistraatin tulee noudattaa HL 2 luvussa säädettyjä hyvän hallinnon perusteita, kuten HL 6 §:n

²⁶³ Jokela ym.: Maakaari (2010) s. 23, 273-274, 283; Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009), s. 1326 alk.; Zitting: Omistajanvaihduksesta silmällä pitäen erityisesti lainhuudatuksen vaikutuksia (1951) s. 309.

²⁶⁴ Ks. tarkemmin esim. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 134.

²⁶⁵ Walin-Vängby: Föräldrabalken: En kommentar. Del II: 14-21 kapitel och internationell föräldrarätt (2010) kap. 12:19.

²⁶⁶ Ks. aoa 1.4.2004 dnro 1565/4/02 ja Sarjan artikkeli: Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa (2011) s. 160, jossa osana hyvää edunvalvontatapaa pidetään sitä, että edunvalvoja hakee luvanvaraiselle oikeustoimelle luvan *ennen* oikeustoimeen ryhtymistä.

suhteellisuusperiaatetta²⁶⁷. Periaate edellyttää kehotusten ja huomautusten ensisijaisuutta verrattuna järeämpiin pakkokeinoihin eli hallinnollisiin uhkiin (HolhTL 57 §). Käytännössä varsinaisia pakkokeinoja, eli uhkasakkoa tai teettämisuuhkaa, joudutaan soveltamaan harvoin. Jos edunvalvoja toistuvasti kieltäytyy edistämästä ositusta tai perinnönjakoa, vaikka se olisi päämiehen edun mukaista, maistraatti voi hakea erityisen edunvalvojan määräämistä. Viimesijaisena pakkokeinona on edunvalvojan vaihtaminen eli erottaminen HolhTL 58 §:n nojalla.²⁶⁸

3. Sopimusjaon lupavalvonta

3.1. Tutkiiko maistraatti jakokirjan laillisuuden ja lesken oikeudet?

Voidaan pohtia, tuleeko HolhTL 35 §:ää tulkita siten, että päämiehen etu edellyttää ositus- tai jakokirjan laillisuuden tutkimista kokonaisuudessaan. Päämiestä sitovaan ositukseen ja perinnönjakoon vaikuttaa ensinnäkin se, haetaanko lupaa oikeustoimelle jälki- vai etukäteen (HolhTL 36.2 §). Esimerkiksi pelkkä maistraatin antama lupa ei päteviä ositusta tai jakoa²⁶⁹. Pääsääntöisesti maistraatin valvomien oikeuksien sisältö ja laajuus riippuu siitä, missä avio- tai jäämistöoikeudellisessa asemassa päämies on. Jakokirja, jossa lesken oikeuksia ei ole huomioitu, voi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ositusta ei ole asianmukaisesti toimitettu, lesken hallintaoikeutta ei ole kirjattu jakokirjaan tai että osakasasemassa olevaa leskeä ei ole kutsuttu jakoon²⁷⁰. Oikeuskäytännössä on otettu kantaa kysymykseen, miten maistraatin tulee suhtautua jakokirjaan, jossa on sivuutettu paitsi yleistestamentin saaja, myös legataari, vaikka nämä henkilöt eivät olleet edunvalvonnan piirissä. PK 18:1.2 §:n mukaan yleisjälkimmäisyyden saaja on osakas silloinkin, kun hänen oikeutensa on riidanalainen:

²⁶⁷ Ks. Heikkinen ym.: Holhustili (2003) s. 99 ja KM 1974:117 s. 90-91 laiminlyöntiä koskevan selvityksen hankkimisesta.

²⁶⁸ Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 178-179 ja Heikkinen ym.: Holhustili (2003) s. 70. Ks. myös tapaus Helsingin HO 8.3.2007/810 dnro S06/2284.

²⁶⁹ Ks. Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1343. Vrt. kirjaamisviranomaisen tutkimisvalta ja MK 13:1 §, jonka mukaan lainhuuto korjaa ositus- tai perinnönjakokirjassa olevan muotovirheen.

²⁷⁰ Osakkaat vastaavat yhteisvastuullisesti lesken hallintaoikeuden jälkikäteisestä täytäntöönpanosta PK 22:1.2 §:n mukaisesti. Ks. tarkemmin Aarnio-Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1029

KHO 22.12.2005 2187/2/04. Tapauksessa perinnönjaon jakokirjan olivat allekirjoittaneet ainoastaan P:n edunvalvoja ja osakas O, ilman että oli hankittu osapuolia sitovaa ratkaisua siitä, keitä on pidettävä pesän osakkaina. Myös yleis- ja erityistestamentinsaajien asemat olivat riidanalaisia, eikä L:n saaman testamentin täyttämistä ollut saavutettu yksimielisyyttä. KHO:n mukaan näissä oloissa maistraatilla on, vaikka perinnönjako onkin laskennallisesti toteuttanut alaikäiselle P:lle kuolinpesistä lain mukaan kuuluvan lakiosan, ollut oikeus hylätä P:n edunvalvojan hakemus toimitetun osituksen ja perinnönjaon hyväksymisestä. Maistraatin päätöksen muuttamiseen ei ole syytä.

Tämän perusteella voidaan HolhTL 35 §:ää tulkita systeeminmukaisesti siten, että ositus- ja jakokirjan laillisuus, varsinkin pidemmällä aikaperspektiivillä, palvelee päämiehen etua. Jos jaon lainvoimaiseksi tuleminen viivästyy, se voi aiheuttaa vahinkoa päämiehelle. Hyvän valvontatavan nojalla maistraatti ei ota riskiä oikeustoimen jälkikäteisestä pätemättömyydestä²⁷¹. Maistraatin tutkimis- ja harkintavallan laajuudesta osituksen ja perinnönjaon suhteen tulee kuitenkin muistaa KHO:n ennakkopäätös 2012:106.

3.2 Materiaalinen jakoasema: tasajaon periaate

HolhTL 35 §:ssä säädetyn päämiehen edun arvioimiseksi jakokirjasta on käytävä ilmi vähintään se suhteellinen osuus jäämistöstä, jonka päämies tulee saamaan. Perillisen asemassa olevan päämiehen suhteellinen osuus määräytyy PK 2-3 lukujen mukaan ja arvomääräinen osuus PK 6-8 lukujen perusteella²⁷². PK:n tasajaon periaatteella (PK 23:8 §) tarkoitetaan, että jäämistö jaetaan samassa perimyspolvessa olevien perillisten kesken tasan siten, että kullekin kuuluu yhtä suuri osuus. Periaatteella on ohjaava vaikutus erityisesti ennakkoperintö-, lakiosa-, avustus- ja jakosäännöksissä.²⁷³ Päämiehen materiaalinen jakoasema voi olla testamentin tai lesken perintöoikeuden määrittämä (PK 3:1.1). Jakoasema voi seurata myös

²⁷¹ Maistraatin tutkimisvallan laajuutta on tulkittu samalla tavalla myös holhoustoimen kehittämisyöryhmässä: Maistraatin tutkimisvelvollisuus perinnönjako- ja ositusasiassa 2002/Kysymys 6. Vrt. Sarja: Hyvä edunvalvontatapa holhoustoimessa (2011) s. 160.

²⁷² Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1206-1207.

²⁷³ Ks. periaatteen tulkinnasta tarkemmin Saarenpää: Tasajaon periaate (1980), erityisesti s. 13-15.

osakkaiden keskinäistä sopimusvapautta perinnönjaon sisällöstä (PK 23:3 §). Käytännössä useimmissa perinnönjaoissa noudatetaan perillisten yhdenvertaisuuden vuoksi tasajaon periaatetta, myös sellaisissa, joissa perillisenä on edunvalvonnan piirissä oleva päämies²⁷⁴. HolhTL 35 §:n nojalla maistraatin tulee perustella, miksi se katsoo perinnönjaon olevan päämiehen edun mukainen. Maistraatti voi perustella perinnönjaon hyväksymistä esimerkiksi päämiehen mielipiteellä, perintökaaren säännösten toteuttamisella, päämiehen edun ja henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisellä (HolhTL 37 §), testamentin määräysten noudattamisella (HolhTL 41 §), päämiehelle tulevan omaisuuden lajilla tai kuolinpesän selvittämisellä. *Aallon* tutkimuksessa suurimman painoarvon saivat lain materiaalien säännösten noudattamista koskevat argumentit.²⁷⁵ HolhTL:n 35 § ei aseta estettä sille, että maistraatti poikkeaa tasajaon periaatteesta päämiehen toiveesta²⁷⁶. Ennakkoratkaisua KHO:2012:106 voidaan varovaisesti tulkita siten, että päämiehen edun mukaista voisi olla myös perinnönjako, jossa päämies saa vähemmän, kuin hänelle kuuluisi.

Päämiehelle tulevan omaisuuden on paitsi määrältään, myös laadultaan oltava päämiehen edun mukaista²⁷⁷. Maistraatti ei voi kuitenkaan vaatia, että päämiehen olisi saatava jaossa tietynlaatuista omaisuutta. Sen sijaan edunvalvojan on perinnönjakoa koskevassa hakemuksessaan perusteltava, miksi esimerkiksi toinen osakas saa auton ja aseet ja päämies rahaa. Jos maistraatti hylkää hakemuksen, osakkaat voivat muuttaa jakoa tai hakea

²⁷⁴ Ks. sopimusvapauden väistymisestä ja tasajaon periaatteen keskeisyydestä yleisesti perinnönjaoissa Saarenpää: Perinnönyhteys ja perinnön ennakko (2004) s. 606.

²⁷⁵ Aalto: Arvojen ja ratkaisujen sisältö – tutkimus lasten edusta ja osallistumisesta holhoustoimen järjestelmässä (2011) s. 95. *Aallon* aineistossa kolmessa perinnönjaoissa päämiehelle esitetyn sopimuksen mukaan tuleva osuus oli suurempi kuin laskennallinen osuus. Vrt. Ruotsiin Sjöstedt–Sporstedt: God man och förvaltare – en handbok (2011) s. 157-158, joilla lausutaan, että uskotun miehen tulee varmistaa, että päämies saa hänelle lain mukaan kuuluvan osansa.

²⁷⁶ Oikeuskirjallisuudessa jakojousto on puollettu päämiehen nimenomaisella tai oletetulla toiveella: Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelu (2005) s. 322; Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakkointi (2013) s. 16, 306; Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1079. Vammaisyleissopimus (3 artikla) tai EN:n suositus toimintarajoitteisten aikuisten oikeudellista suojelua koskevista periaatteista No. R(99)4 (periaate 8.3), eivät ole esteenä perinnönjaolle, jossa päämies saisi vähemmän varoja kuin hänelle kuuluisi. Ks. EN:n suosituksen 8 art.:n tulkinnasta esim. Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 15.

²⁷⁷ Ks. Saarenpää: Perinnön yhteys ja perinnön ennakko (2004) s. 605-606: ”Pesäosuuden laatu ja laajuus ovat viime kädessä sopimuksenvaraisia asioita”. Edunvalvonnassa oleminen ei ole esteenä sille, että perillinen perii esim. digitaalista jäämistöomaisuutta. Ks. aiheesta tarkemmin Kangas: Digitaalinen jäämistövarallisuus (2012).

pesänjakajan määräystä²⁷⁸. Maistraatin on *pesänjakoa* eli lesken pesän jakamista koskevassa lupavalvonnassaan huomattava, että päämiehen materiaallinen asema voi tasajaon pääsäännöstä poikkeavalla tavalla määrittyä PK 3 luvuissa osoitetuilla perusteilla, kuten puolisoiden välisen avioehtosopimuksen, lesken pesän vaurastumisen tai vastikeperusteiden nojalla²⁷⁹. *Lohen* mukaan lähtökohtana on, että ensiksi kuolleen puolison toissijaisen perillisen asemassa oleva päämies saa hänelle kuuluvan lain mukaisen osuuden lesken pesän varoista²⁸⁰.

3.3. Pesästä päältä päin maksettavat erät

Maistraatti tarkastelee pesänselvitykseen liittyviä asioita yleensä vasta jälkikäteen, eli jäämistöositusta ja perinnönjakoa koskevan lupavalvonnan yhteydessä, sillä edunvalvojan on lupahakemuksessaan esitettävä selvitystä siitä, että pesänselvitys ja tarvittaessa ositus on asianmukaisesti hoidettu²⁸¹. Pesästä päältä päin maksettavia eräiä ovat PK 21 luvun mukaan perittävien velat ja pesänselvitysvelat sekä 8 luvun mukaiset avustukset ja työhyvitykset²⁸². Jos edunvalvoja edustaa päämiestä kuolinpesässä, päämiehellä ei PK 21:2.4 §:n mukaan ole sitä velkavastuuta, joka voi langeta muille osakkaille. Edunvalvoja on korvausvastuussa kuolinpesän velkojille ja muille edunhaltijoille aiheutetuista vahingoista (PK 18:7.3 §). Pesänselvitysveloille sekä avustuksille ja hyvityksille on PK:ssa asetettu kohtuullisuus- ja tarpeellisuusvaatimuksia. Tosielämässä ylisuurista pesänselvitysveloista on useimmiten sovittu muiden osakkaiden kesken ilman päämiehen tai hänen edunvalvojansa myötävaikutusta. Tämän vuoksi maistraatin on valvottava, etteivät muut osakkaat pyri muuttamaan perinnönjaon lopputulosta. Maistraatti valvoo päämiehen edun toteutumista HolhTL 35 §:n mukaisesti ja maistraatin on edellytettävä, että kaikille pesästä päältä päin maksettaville erille löytyy jakokirjassa asiallista selvitystä.

²⁷⁸ Ks. myös Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1343.

²⁷⁹ Mikkola: Lesken asema jäämistö- ja vero-oikeudessa (2010) s. 56-60.

²⁸⁰ Lohi: Testamentti ja perillisen oikeussuoja (2007).

²⁸¹ Ks. PK 23:1-3 § jaon edellytyksistä.

²⁸² Lesken oikeus tasinkoon ja PK 3:1a §:n mukaiseen asumissuojaan, rintaperillisten lakiosat, PK 8 luvun avustukset sekä legaatit toteutetaan pesän nettojäämistöstä. Näin Lohi: Vastuu kuolleen henkilön velasta (1998) s. 176-177.

3.4. Lakiosa ja ennakkoperintö

PK 7 luvun *lakiosajärjestelmän* myötä *rintaperillisen* asemassa olevalla päämiehellä on oikeus perittävän tekemästä testamentista huolimatta saada lakiosaansa vastaava arvomäärä omaisuutta (PK 7:5.1 §)²⁸³. Rintaperillisellä on myös perinnöstä luopumisensa nojalla oikeus lakiosaansa PK 17:1.2 §:ssä säädetyllä tavalla. Lakiosasta luopuminen rinnastetaan edunvalvontaoikeudessa luvanvaraiseen perinnöstä luopumiseen. Maistraatin näkökulmasta *jo täytettyihin oikeustoimiin puuttuminen* on viimesijainen keino turvata päämiehen oikeudet²⁸⁴. Lakiosa on puolet perintöosasta. Jos edunvalvoja edustaa *rintaperillistä*, maistraatin näkökulmasta edunvalvojan on perinnönjaossa lähtökohtaisesti vaadittava PK 7:5.3 §:n mukaisesti testamentinsaajalta lakiosan täyttämistä tarpeellisen ajan kuluessa, mikäli päämiehen etu vaatii sitä. Päämiehen etu voi edellyttää myös koko perintöosan vaatimista. Lakiosavaateet ovat yksilöllisiä, joten yhden rintaperillisen puolesta esitetty vaatimus ei koidu muiden rintaperillisten hyväksi.²⁸⁵ *Testamentinsaajan edunvalvoja* voi puolestaan päämiehensä hyväksi vedota rintaperillistä vastaan kaikkiin PK 7 luvun lakiosaa koskeviin määräyksiin, joita soveltaessa rintaperillisen lakiosaa voidaan PK 7:7 §:n mukaisesti pienentää. Testamentinsaaja voi vedota siis ennakkoperintöjärjestelmään ja kasvattaa näin osakseen tulevaa omaisuutta.²⁸⁶ PK 6 luvun mukainen *ennakkoperintösäännöstö* koskee perittävän tai tämän puolison tekemiä vastikkeettomia ennakkoluovutuksia perillisen hyväksi, kuten ennakkoperintöä, testamenttiin rinnastuvaa lahjaa, suosiolahjaa ja ylisuurta henkivakuutusta²⁸⁷. *Rintaperillinen* tai tämän edunvalvoja voi vedota ennakkoperintöön päämiehensä hyväksi toista rintaperillistä vastaan. On hankalaa tulkita, milloin päämiehen etu edellyttää lakiosaan ja ennakkoperintöön vetoamista.

²⁸³ Tätä kutsutaan myös testamentin tehottomuussäännöksi.

²⁸⁴ Lohi: Testamentti ja perillisen oikeussuoja (2007).

²⁸⁵ Ks. Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelu (2005) s. 322; sama kirjoittaja: Tasajaon periaate (1980) s. 265-270 lakiosavaateen itsenäisyydestä, sekä Lohi: Testamentti ja perillisen oikeussuoja (2007).

²⁸⁶ Rintaperillisen lakiosan määrä voi pienentyä myös lesken hallintaoikeuden vaikutuksesta. Ks. tarkemmin Kolehmainen-Räbinä: Jäämistösuunnittelu (2012) s. 82-87.

²⁸⁷ Ks. tarkemmin Lohi: Ennakkoperinnöstä (1999). Ennakkoperintöjärjestelmällä on myös systeemyhteytensä ositukseen (AL 94a §). Ennakkoperinnön edellytyksistä ks. myös Mikkola: Perittävän tekemät lahjoitukset ja niihin liitetyt määräykset: määräämisvallan rajoista ja mahdollisuuksista (2013) s. 312-325.

Saarenpään mukaan valinnan perillisen lakiosan ja perintöosan välillä tekee perinnön jättäjä. Rintaperillisen edunvalvojan on siten vaadittava ainoastaan lakiosaa, tarvittaessa täydennyskanteella. Eniten huomiota vaativat jäämistöt, jotka ovat suppeita ja joissa ennakkoluovutukset ovat merkittäviä.²⁸⁸ Käytännössä ennakkoperintöjen arvioiminen ei ole yksinkertaista, ja varsinkin perillisillä voi olla poikkeavia näkemyksiä asiasta.

3.5. Osittaiset jaot

Tosielämässä pesistä jaetaan usein varoja pienin erin ilman maistraatin hyväksyntää. Maistraatti saa tiedon tällaisista luvattomista osittaisista perinnönjaoista yleensä joko edunvalvojaa neuvoessa tai tilivalvonnassa. Osittainen ositus- ja perinnönjako on jakojärjestelmän mukainen, vaikka PK:n tavoitteena onkin omaisuuden jakaminen kokonaisuudessaan²⁸⁹. Sen sijaan edunvalvoja tarvitsee HolhTL 34.1 §:n nojalla maistraatin luvan kaikkeen jäämistöomaisuuden jakoon²⁹⁰. Osittainen perinnönjako kytkeytyy osittaiseen jäämistöositukseen, sillä avioerotilanteessa tavoitteena on lähes aina avioyhteyden kattava päättäminen²⁹¹. Lisäksi osittainen perinnönjako edellyttää ainakin osittaista ositusta (PK 23:1.2 §). Maistraatin näkökulmasta omaisuuden osittaisesta jakamisesta syntyy riskejä suhteessa lopulliseen perinnönjakoon, esimerkiksi riski arvomuutoksista. Niinpä maistraatin tulee myöntää lupa osittaiseen jakoon ainoastaan silloin, kun se perustellusti edistää päämiehen etua, esimerkiksi vajaanvaltaisen päämiehen tarvetta koulutusvaroille. Jos osakkaiden motiivina on toive lunastaa rajoitetun oikeustoimikelpoisuutensa vuoksi hankalaksi koetut vajaanvaltaiset osakkaat ulos pesästä, se ei onnistu, sillä osakkuus päättyy vasta lopullisessa perinnönjaossa (KKO 1979 II 67).

²⁸⁸ Saarenpää: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet (2005) s. 322. Vrt. Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus II (2008) s. 721; Helin: Edunvalvojan päätösvallan rajoista (2001) s. 1079 ja Välimäki: Edunvalvontaoikeus (2013) s. 85.

²⁸⁹ Aarnio–Kangas: Suomen jäämistöoikeus I (2009) s. 1277 ja Saarenpää: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona (2005) s. 82.

²⁹⁰ Ks. PK 23:3 §, jonka nojalla osittainkin ositus- ja perinnönjako edellyttää kaikkien osakkaiden suostumusta konsensusperiaatteen mukaisesti. *Ruotsin* edunvalvontajärjestelmässä osittaisia luvattomia perinnönjakoja on pyritty ehkäisemään siten, että päämiehelle maksettavat tietyn kruunumäärän ylittävät perintörahat tulee FB 16:11 §:n nojalla siirtää ehdollisena päämiehen nimiin päämiehen tilille. Varojen noston ehtona on edunvalvontaviranomaisen lupa.

²⁹¹ Rautiala: Ositus (1950) s. 283-284 ja Saarenpää: Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona (2005) s. 4.

Edunvalvontaoikeudellisessa kirjallisuudessa osittaiseen ositukseen ja perinnönjakoon on suhtautunut positiivisesti *Saarenpää*²⁹².

4. Toimitusosituksen ja toimitusjaon valvonta

Jokaisella kuolinpesän osakkaalla on aina mahdollisuus saada pesänjakaja määrätyksi (PK 23:3.2 §)²⁹³. Sama koskee myös omaisuuden ositusta ja erottelua (AL 98 §). Myös leskellä on ilman osakasasemaa oikeus hakea pesänjakajaa oikeuksiensa turvaamiseksi (PK 23:12.2 §). Pesänjakajalla on velvollisuus koettaa saada osakkaat sopimaan jaosta. Jos syntyy tällainen sopimus, jossa edunvalvoja edustaa osakasta, jako voidaan toimittaa sopimuksen mukaisesti, jos myös pesänjakaja katsoo sopimuksen päämiehen edun mukaiseksi (PK 23:7.1-2 §)²⁹⁴. Pesänjakaja ei kuitenkaan valvo EVVL:n mukaisen valtuuttajan etua tai valtuutetun toimintaa jaossa²⁹⁵. Pesänjakajan toimittama jako ei vaadi maistraatin lupaa (HolhTL 34.1 § 9-kohta). Edunvalvojan on kuitenkin vuosittain yhteydessä toimitettava toimitusjako- tai osituskirja maistraattiin. Maistraatti ei pääsääntöisesti valvo pesänjakajan, päämiehen tai tämän edunvalvojan eikä valtuuttajan tai valtuutetun toimintaa toimitusjaossa tai -osituksessa, ellei maistraatti saa tietoa siitä, että pesänjakaja, edunvalvoja tai valtuutettu on toiminut päämiehen edun vastaisesti. Myös silloin, jos jakokirjaa rasittaa virhe, maistraatin tulee kertoa asiasta edunvalvojalle. Toimitusjaossa saattaa syntyä tilanne, jossa disponoidaan pesän omaisuudesta pesän ulkopuolisilla varoilla siten, että edunvalvoja tarvitsee maistraatin luvan muuten kuin perinnönjaon perusteella, esimerkiksi vastikkeellisen kiinteistön luovutuksen tai panttaussopimuksen antamisen vuoksi (HolhTL 34.1 § ja KKO 1989:55). Luovutuksiin, joissa käytetään vain pesän omia rahavaroja, ei tarvita kiinteistön luovutuslupaa.²⁹⁶

²⁹² Saarenpää: *Ositus sopimuksena, toimituksena, ammattitaitona* (2005) s. 82.

²⁹³ Pesänjakajaa on käytettävä velkojien intressien turvaamiseksi, kun osakkaan pesäosuus on ulosmitattu (PK 23:3.2 §).

²⁹⁴ Ks. Turun hovioikeus 23.4.2004 S03/1227. Tapauksessa päämies moitti toimitusjakoa, jossa uskottu mies hyväksyi jakosopimuksen päämiehen tahdon vastaisesti. Päämiehen mielipiteelle oli annettava etusija, joten toimitusjako palautettiin pesänjakajalle. Vrt. kuitenkin KHO:2005:2.

²⁹⁵ Aarnio-Kangas: *Suomen jäämistöoikeus I* (2009) s. 1276. Ne kysymykset, joista osakkaat eivät pääse sovintoon, jakaja ratkaisee lain materiaalisten sääntöjen nojalla. Näin Gottberg: *Perhesuhteet ja lainsäädäntö* (2010) s. 30.

²⁹⁶ Ks. Välimäki: *Edunvalvontaoikeus* (2013) s. 119 ja MK 12:1 § lainhuudatuksen edellytyksistä.

VI YHTEENVETOA JA LOPPUPÄÄTELMÄT

Vammaisyleissopimuksen 12.5 artiklan mukaan jäsenvaltioiden tulee varmistaa vammaisten henkilöiden yhdenvertainen oikeus omistaa tai periä omaisuutta. Tarvittaessa vammaisia henkilöitä on tuettava omaisuutta koskevissa oikeustoimissa. Jos edunvalvonnan piirissä oleva ositus- tai perinnönjakotaho ei kykene ymmärtämään avio- ja jäämistövarallisuutta koskevien valintojensa seurauksia, häntä tulee suojata itseltään ja ulkopuolisten oikeudenloukkauksilta²⁹⁷. Tällöin edunvalvoja tai valtuutettu voi kelpoisuuksiensa rajoissa käyttää puhevaltaa henkilön puolesta. HolhTL:n ja EVVL:n lähtökohtina on, että edunvalvontatehtävän hoitaminen kuuluu maistraatin sijaan edunvalvojalle tai valtuutetulle. Maistraatti valvoo, ettei edunvalvojan tai edunvalvontavaltuutetun toiminta tai toimimattomuus osituksen ja kuolinpesän asioissa ole ristiriidassa lain, päämiehen edun tai valtuuttajan edun kanssa. Asioiden lähempi tarkastelu on osoittanut, että maistraatilla on rajatuissa määrin toimivaltaa puuttua osituksen ja perinnönjaon kulkuun. Maistraatin valvontavalta toteutuu ennen kaikkea edunvalvojan ja valtuutetun esteellisyytilanteiden poistamisessa, oikeustoimien lupavalvonnassa ja tilintarkastuksissa sekä tietysti myös ohjauksen muodossa. Tutkielmassa kiinnitettiin huomiota edunvalvojan passiivisuusongelmiin, niihin puuttumiseen ja maistraatin valvonnan tehostekeinoihin. Maistraatilla on kaiken kaikkiaan merkittävän oikeusturvaviranomaisen rooli edunvalvonnan piirissä olevan henkilön edun toteutumisen suhteen.

HolhTL:n mukaisen edunvalvonnan piirissä olevan päämiehen puolesta tehty ositus ja perinnönjako vaativat joko maistraatin tai pesänjakajan hyväksyntää (HolhTL 34.1 §). Maistraatin lupaa edellyttävät myös kiinteistön luovuttaminen, hankkiminen tai pitkäaikainen vuokraaminen, panttaussopimuksen antaminen, perinnöstä luopuminen ja perintöosuuden luovuttaminen sekä jakamattomuussopimuksen tekeminen päämiehen puolesta. Sen sijaan edunvalvontavaltuutetulla on kelpoisuus sopia valtuuttajansa puolesta osituksesta ja kuolinpesän oikeustoimista ilman maistraatin lupaa, jollei

²⁹⁷ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 63.

valtakirjassa määrätä toisin (EVVL 19 §). Valtuutetulla on oikeus luovuttaa myös kuolinpesään kuuluva kiinteistö, jos valtakirjassa on nimenomainen suostumus valtuuttajan omistamien kiinteistöjen luovuttamiseen (EVVL 20 §).

Tutkielmassa syvennyttiin siihen, miten maistraatti arvioi päämiehen etua ja tämän ositus- tai jakoasemaa. Maistraatin on perusteltava päätöksensä (PL 21 ja HL 45 §). Maistraatin tulee lupapäätöksessään perustella, miksi se katsoo oikeustoimen olevan päämiehen edun mukainen (HolhTL 35 §). Ositus- tai perinnönjakosopimuksen hyväksymisen tulee johtaa siihen, että omaisuutta voidaan käyttää päämiehen hyödyksi (HolhTL 37.1 §). Lähtökohtaisesti kiellettyä on luvan myöntäminen päämiehen henkilökohtaisen omaisuuden luovuttamiseen (HolhTL 38 §) sekä sellaisen omaisuuden luovuttamiseen, jota päämies tarvitsee asumiseen, elinkeinon harjoittamiseen tai jolla muuten on päämiehelle erityistä arvoa (HolhTL 39 §).²⁹⁸ HolhTL:n 35 §:n nojalla päämiehen edun arvioiminen tapahtuu ainoastaan kyseisen yksilön näkökulmasta²⁹⁹. Vaikka päämiehen mielipide ei sido maistraattia, olen sitä mieltä, ettei maistraatti voi sivuuttaa päämiehen selkeää tahtoa tai tämän oletettua mielipidettä, kun otetaan huomioon vammaisyleissopimuksen 3 artiklan a- kohta itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta ja henkilön vapaudesta tehdä omat valintansa. HolhTL ei aseta estettä sille, että päämies saisi osituksessa tai perinnönjaossa enemmän tai vähemmän kuin hänelle AL:n tai PK:n materiaalien sääntöjen mukaan kuuluisi. Sen sijaan esitöissä, prejudikaateissa (KHO:2003:7, KHO:2006:1 ja KHO:2012:106) ja oikeustieteessä on esitetty keskenään ristiriitaisia argumentteja. Viimeisintä ennakkoratkaisua voidaan varovaisesti tulkita siten, että tietyissä tilanteissa voisi olla hyväksyttävää, että päämies saa vähemmän kuin hänelle lain materiaalien oikeusohjeiden mukaan kuuluisi. Tällöin keskeistä on päämiehen oma toive ja subjektiivinen tarve.

Tornberg on kritisoinut, että päämiehen etu vaihtuu järjestelmässä monessa kohtaa maistraatin, edunvalvojan tai jopa päämiehen perillisten eduksi.

²⁹⁸ Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 304-305.

²⁹⁹ Sarja: Hyvä holhousoikeudellinen lupamenettely (2012) s. 8-10, 22. Ks. myös Tornberg 2012: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 247.

Päämiehen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisessa kysymys on muustakin kuin materiaalisista intresseistä.³⁰⁰ Tutkielmassa on osoitettu, että päämiehen etu edellyttää maistraatin tutkivan osituksen ja perinnönjakotoimituksen laillisuuden kokonaisuudessaan. Hyvän valvontatavan nojalla maistraatti ei ota riskiä oikeustoimen jälkikäteisestä pätemättömyydestä³⁰¹.

Ihmis- ja perusoikeusvelvoitteisella laintulkinta- ja soveltamismallilla maistraatti, yksi tärkeimmistä oikeusturvaviranomaisista, pääsee lähemmäksi sitä lähtökohtaa, että edunvalvonnan piirissä oleva henkilö on samassa asemassa kuin muut edunhaltijat³⁰². Edunvalvontaoikeuden ja parisuhde- ja jäämistöoikeuden liittymäkohdat sekä niihin liittyvät edunvalvojan passiivisuusongelmat vaatisivat selkeästi lisää systemaattista tutkimusta de lege lata. Lopuksi on hyvä jäädä pohtimaan ajatusta osallisuudesta: Meillä on oikeus olla mukana omaisuuttamme koskevassa päätöksenteossa, jonka päämääränä on etujemme mukainen lopputulos³⁰³. Meillä on oikeus ilmaista minkä tahansa suuntainen mielipide silloinkin, kun olemme epävarmoja, kumpi olikaan suurempi seteli, viiden euron vai kahdenkymmenen.

³⁰⁰ Tornberg: Edunvalvonta, itsemääräämisoikeus ja oikeudellinen laatu (2012) s. 113, 193-194.

³⁰¹ Vrt. Sarja: Hyvä edunvalvontatapa holhustoimessa (2011) s. 160.

³⁰² Saarenpää: Henkilö- ja persoonallisuus oikeus (2012) s. 281. Ks. Nieminen: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe (2013) s. 375: "*Oikeusjärjestys perustuu entistä selvemmin yksilöiden ja heidän oikeuksiensa varaan.*"

³⁰³ Ks. täysi-ikäisten henkilöiden osallisuudesta Mäki-Petäjä-Leinonen: Ikääntymisen ennakointi (2013) s. 107; alaikäisten osallisuudesta mm. Pajulampi: Lapsen oikeus osallistua (2013) s. 89-123 ja Hakalehto-Wainio: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa (2014) s. 148-150.